

PRVI DIO

I

Bila je jugovina kad se, negdje potkraj mjeseca studenog, oko devet sati izjutra, vlak iz Varšave primicao punom parom Petrogradu. Bilo je toliko vlažno i maglovito da se jedva nekako razdanilo; na desetak koraka desno i lijevo od pruge jedva se što moglo razaznati kroz prozore vagona. Među putnicima bilo je i onih koji su se vraćali iz inozemstva, ali su krcatiji bili odjeljci trećeg razreda, sve sitnim poslovnim svijetom koji nije putovao izdaleka. Svi su, kao i obično, bili umorni, svima su preko noći otežali kapci, svi su prozebli, svima bijahu lica blijedožuta, poput magle.

U jednom vagonu trećeg razreda našla se u osvit dana sučelice jedan drugome, do sama prozora, dva putnika — obojica mladi ljudi, obojica gotovo bez ikakve prtljage, obojica priprosto odjevena, obojica prilično zanimljiva obličja i obojica, najzad, željna da zavrgnu razgovor jedan s drugim. Da su znali jedan o drugom zbog čega su osobito zanimljivi u tom trenutku, začudili bi se, dakako, slučaju što ih je tako neobično smjestio jednog nasuprot drugom u vagonu trećeg razreda varšavskog vlaka. Jedan je od njih bio onizak čovjek od nekih dvadeset sedam godina, kovrčave i gotovo crne kose, sitnih, sivih, ali vatrenih očiju. Nos mu bijaše širok i plosnat, jagodice na licu istršale; tanke mu se usne neprestance skupljale u nekakav drzovit, podrugljiv, pa čak i pakostan osmijeh, ali mu je čelo bilo visoko i lijepo oblikovano, poljepšavajući donji dio lica koji bijaše neskladno razvijen. Napose je na tom licu udaralo u oči mrtvačko bljedilo što je cijelom obličju toga mladog čovjeka pridavalo nekakav izmučen izraz, usprkos prilično čvrstoj tjelesnoj građi, a ujedno se zapažalo i nešto strastveno, gotovo patničko, što se nije slagalo s onim drskim i grubim osmijehom i ostrim pogledom koji odavaše zadovoljstvo samim sobom. Bio je toplo obučen, u širokom, crnom, dvostruko podstavljenom kožuhu, pa nije zebao po noći, ali je zato njegov susjed morao iskusiti na svojim drhtavim leđima svu slast vlažne ruske noći u mjesecu studenom, noći za koju se,

očito, nije bio dobro spremio. Na njemu je bio prilično širok i debeo ogrtač bez rukava, s golemom kukuljicom, upravo onakav kakav često nose zimi putnici negdje daleko u tuđini, u Švicarskoj ili, primjerice, u sjevernoj Italiji, koji ne računaju, naravno, i na takve krajeve na svom putu kao što je kraj između Eydtkuhnena i Petrograda. Ali ono što je vrijedilo i potpuno dostajalo u Italiji, nije bilo sasvim prikladno u Rusiji. Vlasnik ogrtača s kukuljicom bijaše mlad čovjek, također od svojih dvadeset šest ili dvadeset sedam godina, ponešto višeg rasta od srednjeg, vrlo svijetle, bujne kose, upalih obraza i lagane, šiljaste, gotovo posve bijele bradice. Oči mu bijahu krupne, plave i pažljive; u pogledu mu bijaše nešto mirno, ali teško, nekako puno onog čudnog izraza po kojem neki Ijudi otprve poznaju padavičara. Mladićevo je lice, inače, bilo umiljato, profinjeno i suhonjavo, ali nekako bezbojno, a sad čak i pomodrelo od studeni. U rukama mu je visio tanak zavežljaj od starog, izbljedjelog fulara, i taj je zavežljaj, čini se, bio sva njegova prtljaga. Bio je obuven u cipele debelih potplata s gamašama - a sve to nije bilo ruski. Njegov crnokosi susjed u kožuhu bio je, djelomice zato što nije imao drugog posla, sve to dobro promotrio i napokon ga priupitao, smješkajući se onim neuljudnim smiješkom kojim se posve bezobzirno i nehajno kadšto izražava ljudsko zadovoljstvo zbog nedaća bližnjih:

— Hladno vam je?

I slegne ramenima.

— Još kako — odgovori mu susjed neobično spremno — a, vidite, još je jugovina. Što bi tek bilo da je smrzavica? Nisam ni mislio da je kod nas ovako hladno. Odvikao sam se.

— Dolazite, valjda, iz inozemstva?

— Da, iz Švicarske.

— Oho! Tko bi reko!...

Crnokosi fućne i prasne u smijeh.

Zametne se razgovor. Spremnost plavokosog mladića zaogrnutog švicarskim ogrtačem da odgovara na sva pitanja svoga crnomanjastog susjeda bila je začudna i nije odavala ni traga sumnji da su poneka pitanja posve bezobzirna, neumjesna i isprazna. U svojim odgovorima kazao je, između ostalog, da zaista nije dugo bio u Rusiji, više od četiri godine, da su ga poslali u inozemstvo zbog bolesti, zbog nekakve čudnovate živčane bolesti, nešto kao padavice ili vidovice, nekakve drhtavice i grčeva. Slušajući ga, crnomanjasti se momak nekoliko puta podsmjehnuo, a najviše se nasmijao kad mu je na pitanje: »A šta, jesu li vas izliječili?« - plavokosi odgovorio: »Ne, nisu me izliječili«.

- Eh! Bit će da ste uludo potratili pare, a mi njima ovdje sve vjerujemo — napomene crnomanjasti zajedljivo.

- To je živa istina! — uplete se u njihov razgovor loše odjeven gospodin koji je sjedio do njih, nalik na činovnika ogrezla u pisarskoj službi, čovjek od svojih četrdeset godina, snažno građen, crvena nosa i prištava lica. - To je živa istina, molit ću lijepo, samo nam badava odvlače naše ruske sile.

- O, kako se varate u mom slučaju — prihvati švicarski pacijent tihim i pomirljivim glasom. - Ne mogu, naravno, ništa tvrditi jer mi nije sve poznato, ali meni je doktor od svojih posljednjih para još dao za put, a i gotovo me dvije godine uzdržavao o svom trošku.

- Šta, nije valjda imo tko da plati? — priupita ga crnomanjasti momak.

- Jest, gospodin Pavliščev, koji me inače uzdržavao, umro je prije dvije godine; tada sam pisao ovamo generalici JAPANČINOJ, svojoj daljoj rođakinji, ali nisam dobio od nje nikakva odgovora. I tako sam sad, eto, doputovao.

- A kome ste došli?

- Mislite, kod koga ću odsjesti?... Pa, ne znam još zbilja... tako...

- Niste se još odlučili?

I oba slušatelja ponovo prasnuše u smijeh.

- A u tom vam je zavežljaju valjda sav imutak? - zapita ga onaj crnomanjasti.

- Kladio bih se da je tako - upade mu u riječ činovnik crvena nosa, neobično zadovoljna izraza na licu - i da nemate nikakve druge prtljage u teretnim vagonima, premda opet valja priznati da siromaštvo nije sramota.

Pokazalo se da je upravo tako - plavokosi je mladić pohitao da to odmah prizna.

- Taj vam zavežljaj ipak nešto znači - produži činovnik pošto su se nasmijali do mile volje (i sam je vlasnik zavežljaja, začudo, udario napokon u smijeh gledajući ih, što ih je još više razveselilo) — i premda bi se čovjek mogao mirne duše okladiti da u njemu nema zlatnika, stranih zamotuljaka s napoleondorima i fridrihsdorima, ni s nizozemskim dukatima, što se može zaključiti već i po samim gamašama na vašim stranim cipelama, ipak ... ako se tom vašem zavežljaju pridoda takva neka rođakinja kao što je, recimo, generalica Jpančina, onda će i vaš zavežljaj poprimiti neko drugo značenje; dakako, jedino ako vam je generalica Jpančina zbilja rođakinja, ako se niste prevarili, iz puke rastresenosti... što je i te kako prirođeno čovjeku, ako ništa drugo... a ono zbog suviše bujne mašte.

- I opet ste pogodili - prihvati plavokosi mladić - zbilja sam se tako reći prevario, naime, gotovo da mi i nije prava rođakinja, i zapravo se nisam ni najmanje začudio što mi nisu onda odgovorili. To sam i očekivao.

- Uludo ste potrošili pare na poštarinu. Hm... bar ste prostodušni i iskreni, a to je pohvalno! Hm... za generala Jpančina znamo, molit ću lijepo, upravo zato što je svima dobro poznat, a poznavali smo, molit ću lijepo, i pokojnoga gospodina Pavliščeva koji vas je u Švicarskoj uzdržavao, samo

ako mislite na Nikolaja Andrejeviča Pavliščeva jer su bila dva bratića koja su se jednako zvala. Drugi je i sad na Krimu, a pokojni Nikolaj Andrejevič bio je čestit čovjek i imao je dobre veze, a u svoje doba i četiri tisuće duša, molit ću lijepo...

- Jest, jest, zvao se Nikolaj Andrejevič Pavliščev - odgovori mladić pa se radoznalo zagleda u gospodina sveznadara.

Na tu gospodu sveznadare nailazimo kadikad, pa čak i prilično često, u određenom društvenom sloju. Oni sve znaju, sva nemirna radoznalost njihova uma i sposobnosti upravljena je neodoljivo na jednu stranu, naravno, zato što nemaju važnijih životnih interesa i pogleda, kako bi rekao suvremen mislilac. Uostalom, kad kažemo »sve znaju«, mislimo na prilično ograničeno područje — gdje taj i taj služi, s kim se poznaje, koliko ima imutka, gdje je bio gubernator, tko mu je žena, koliko mu je žena donijela u miraz, tko mu je bratić u drugom, a tko u trećem koljenu, i tako dalje, i tako dalje, i sve tako, u tom smislu. Ponajčešće su tim sveznadarima poderani laktovi na kaputu i primaju po sedamnaest rubalja plaće na mjesec. Ljudi o kojima oni znaju sve tajne nemaju pojma, naravno, kakve su njihove pobude, a mnogima je od njih prava radost to znanje, što je ravno cijeloj znanosti, pa poštuju zato sami sebe i, štoviše, crpu odatle najveće duševno zadovoljstvo. Pa i jest to primamljiva znanost. Poznavao sam mnoge učenjake, književnike, pjesnike, političare koji su upravo u toj znanosti tražili i našli svoj mir i svrhu, koji su, štoviše, upravo zahvaljujući tome napravili karijeru.

Za sve vrijeme tog razgovora, crnomanjasti je momak zijevao, zurio rastreseno kroz prozor i jedva čekao da stignu na odredište. Bio je nekako rastresen, previše rastresen, malne uzrujan, a bivao je čak i nekako čudan — kadšto je slušao i nije slušao, gledao i nije gledao, smijao se a da ponekad nije ni sam znao ni shvaćao čemu se smije.

- A, dopustite, s kim imam čast... - obrati se odjednom prištavi gospodin plavokosom mladiću sa zavežljajem u rukama.

- Knez Lav Nikolajevič Miškin - odgovori mladić odmah i potpuno spremno.

- Knez Miškin? Lav Nikolajevič? Ne poznajem vas, molit ću lijepo. Nisam čak ni čuo za vas — odgovori čovjek zamišljeno. — Naime, ne mislim na vaše prezime, prezime je historijsko, može se, valjda, i mora, naći i u Karamzinovoj povijesti, nego mislim na vas osobno, molit ću lijepo, a ni knezova Miškina nekako nigdje više nema, čak se i ne čuje za njih, molit ću lijepo.

- Pa, jasno! — odvrati odmah knez. — Knezova Miškina uopće više i nema, osim mene; mislim da sam ja posljednji. A što se tiče mojih predaka, bilo je među njima i seljaka slobodnjaka. Uostalom, moj je otac bio armijski potporučnik, završio je vojnu akademiju. Ali ne znam, bome, otkud je generalica Japanka također bila kneginjica Miškina, također posljednja od svog roda...

- He-he-he! Posljednja od svog roda! He-he! Kako ste to zgodno rekli — zakikota se činovnik.

Podsmjehnuo se i onaj crnomanjasti. Knez se pomalo začudio što mu je pošlo za rukom da izvali dosjetku, uostalom, prilično lošu.

- A zamislite, nisam ništa mislio kad sam to rekao — objasni napokon začuđeno.

- Ama, jasno, molit ću lijepo, jasno — potvrdi činovnik veselo.

- A jeste li, kneže, onamo kod profesora učili i kakve nauke? — zapita ga iznenada onaj crnomanjasti.

- Jesam... učio sam...

- A ja, vidite, nisam nikad ništa učio.

- Pa i ja sam samo onako, ponešto učio — dometne knez gotovo kao da se ispričava. - Mene zbog bolesti nisu smatrali za sposobnog da sistematski učim.

- Poznajete li Rogožinove? - priupita ga naglo onaj crnomanjasti.

- Ne, ne poznajem, uopće. Ja malo koga u Rusiji poznajem. A vi ste Rogožin?

- Da, ja sam Rogožin, Parfjon.

- Parfjon? Ama, da niste od onih Rogožinovih... - počeo činovnik neobično važno.

- Jesam, od onih, upravo od onih - presiječe ga u riječi naglo, nestrpljivo i neuljudno crnomanjasti mladić, koji se, inače, ni jedan jedini put nije obratio prištavom činovniku, nego je od sama početka govorio samo knezu.

- Ali... kako to? - zabezekne se i izbeći oči činovnik kome se na licu učas počeo ocrtavati izraz pun strahopoštovanja i poniznosti, pa i straha. - Jeste li baš od onog Semjona Parfjonoviča Rogožina, nasljednog počasnog građanina, koji je umro prije mjesec dana i ostavio za sobom kapital od dva i pol milijuna?

- A otkud ti znaš da je ostavio dva i pol milijuna? - upade mu u riječ crnomanjasti a da se nije ni ovaj put udostojio da pogleda činovnika. - Vidi ti njega! (Namigne knezu na njega.) I šta imaju od toga da se odmah prilijepe za čovjeka ko kakve prišipetlje? A istina je da mi je umro otac, a ja se, evo, nakon mjesec dana vraćam iz Pskova tako reći bos. Ni brat, gad, ni mati nisu mi poslali ništa — ni para ni obavijesti! Baš ko da sam pseto! Cijeli sam mjesec dana preležao u Pskovu u vrućici!...

- A sad ćete lijepo odjednom primiti nešto više od milijunčića, ko brat bratu, bože moj! — pljesne činovnik rukama.

- Ma šta on ima od toga, recite mi, molim vas lijepo! — mahne Rogožin Ijutito i pakosno opet glavom na njega. - Ama, neću ti dati ni pare, pa sve da tu preda mnom dubiš.

- I hoću, dupst ću.

- Gle, gle! Ama, neću ti dati, neću ti dati, pa sve da mi sedmicu dana plešeš!

- I ne daj! Tako mi i treba; ne daj! A ja ću plesati. Ostavit ću ženu i djecu, ali pred tobom ću plesati. Smiluj se, smiluj!

- Fuj, gade! - otpljune crnomanjasti momak. - Prije pet sedmica sam, eto, baš tako ko i vi — obrati se knezu — samo s jednim zavežljajem, pobjego od ćaće u Pskov, k tetki, a tamo sam pao u vrućicu, pa je tako otac i umro bez mene. Strefila ga kap. Bog mu duši dao lako, a umalo što me nije onda umlatio! Vjerujte mi, kneže, tako mi boga! Da nisam onda uteko, ubio bi me načisto.

- Da ga niste čime razljutili? - priupita ga knez promatrajući milijunaša u kožuhu nekako osobito radoznalo.

Ali, premda je i u milijunu i u nasljedstvu moglo biti nešto vrijedno pažnje, kneza je iznenadilo i zainteresiralo još nešto drugo; a i Rogožin je nekako osobito rado zametnuo s knezom razgovor, iako mu je razgovor bio potreban više mehanički nego duševno; više da se rasonodi nego da se izjada, više zbog zabrinutosti, zbog uznemirenosti, samo da može koga gledati i o bilo čemu mlatiti jezikom. Reklo bi se da je još u vrućici, ili bar da još ima groznicu. Što se pak tiče činovnika, on se bio sav upio u Rogožina, gledao ga bez daha, lovio i vagao svaku njegovu riječ, baš kao da traži među njima biser.

— Dakako da se razljutio, a možda je imo i pravo — odgovori Rogožin - ali najviše mi je brat zasolio. Materi svaka čast, stara žena, čita Četji-Mineje, sjedi povazdan s babama, pa kako odluči moj brat Senjka, tako mora biti. Ali što mi nije ništa javio na vrijeme? Znamo se! Istinabog, nisam tada bio pri sebi. A vele i da su mi brzojavili. Ali je brzojavka stigla u

tetkine ruke. A ona je već tridesetu godinu udovica i neprestano, od jutra do mraka, sjedi s jurodivima. Da je kaluđerica — nije, al je još gora od njih. Brzjavke se prepala, nije ju ni otvorila nego poslala u policiju, pa brzjavka još i sad tamo leži. Jedino me Konjov spasio, Vasilij Vasiljič, sve mi dojavio. Brat mi po noći odrezao zlatne rese s brokatnog pokrova na očevu lijesu, veli: »Kojih li para samo stoje«! Pa već bih ga zbog toga mogao otpraviti u Sibir, ako budem htio, jer to je svetogrđe. Ej ti, strašilo! - obrati se činovniku. - Šta kaže zakon - je li to svetogrđe ili nije?

— Svetogrđe! Svetogrđe! — povladi mu odmah činovnik.

— Zbog toga se ide u Sibir?

- U Sibir! U Sibir! Odmah u Sibir!

- Oni sve misle da sam ja još bolestan - nastavi Rogožin obraćajući se knezu - a ja lijepo, nikom ni riječi, kradom, sve onako bolestan, sjeo na vlak i evo me; otvaraj vrata, braco Semjone Semjoniču! Ocrnjivo me on pred pokojnim ocem, znam ja. A da sam onda zbilja zbog Nastasje Filipovne naljutio ćaću, to je istina. Tome sam sam kriv. Grijech me sablaznio.

- Zbog Nastasje Filipovne? - izusti činovnik ponizno i nekako zamišljeno.

- Ama, ne znaš ti nju! - obrecne se Rogožin nestrpljivo na nj.

- Bogme, znam! - odvrati činovnik slavodobitno.

- Eto ga na! Ko da ima malo Nastasji Filipovnih! I kako si samo bezobrazan, evo, kažem ti otvoreno! Ma znao sam ja da će se začas prilijepiti za mene takav jedan tip - nastavi govoriti knezu.

- A, bome, možda i znam, molit ću lijepo! - navaljivaše dalje činovnik. - Zna Lebedev! Vaša svjetlost me izvolijeva koriti, a šta će biti ako dokažem da govorim istinu? Pa to je ona ista Nastasja Filipovna zbog koje vam je otac htio suditi hudikovim

štapom, a Nastasja Filipovna se inače zove Baraškova, može se čak reći da je ugledna dama, pa i nekakva kneginjica, i održava veze s nekim Tockim, Afanasijem Ivanovičem, samo s njim, vlastelinom i krupnim kapitalistom, dioničarom mnogih kompanija i društava, pa su stoga veliki prijatelji s generalom Jegančinom...

- Ma, gle ti njega! — napokon se uistinu začudi Rogožin. — Uh, do vraga, pa zbilja zna!

- Sve zna! Lebedev sve zna! Ja sam, vaša svjetlosti, i s Aleksaškom Lihačovom dva mjeseca tjerao kera, isto tako kad mu je otac umro, i sve, naime sve staze i bogaze znam, i došlo je dotle da nije mogao ni koraka dalje bez Lebedeva. Sad leži u zatvoru zbog dugova, ali je onda imao priliku da upozna i Armansu, i Koraliju, i kneginju Packu, i Nastasju Filipovnu, a imao je priliku da i koješta nauči.

- Nastasju Filipovnu? Pa zar je ona s Lihačovom... - pogleda ga Rogožin pakosno, čak mu i usne približuje i zadrhtaše.

- N-ništa! N-n-ništa! Ništa pod bogom nije bilo među njima! - požuri se da doda činovnik. - N-nikakvim parama, naime, nije Lihačov mogao doći do nje! Ne, nije ona isto što i Armansa. Ona ima samo Tockoga. A uvečer sjedi u svojoj loži u Velikom ili u Francuskom kazalištu. Oficiri tamo svašta među sobom govore, ali njoj ne mogu ništa prišiti. Samo vele: »Eno, ono je Nastasja Filipovna glavom«, i to je sve, a dalje - ni da pisnu. Jer i nema šta.

- Upravo je tako i nikako drugačije — potvrdi Rogožin sumorno i natmureno. - Isto mi je to onda reko i Zaljožev. Onda sam vam, znate, kneže, upravo pretrčavo preko Nevskog prospekta u očevu kaputu koji nosim već treću godinu, kad ona izlazi iz trgovine i sjeda u kočiju. Mene ko da je grom ošinuo. Sretnem vam ja onda Zaljoževa, a taj vam nije ko ja, nego obučen ko kakav brijački kalfa, i monokl mu na oku, a mi smo kod mog oca mazali čizme kolomazom i jeli posni šči. I veli mi on: »To nije tvoj par, to je«, veli, »kneginjica, a zove se Nastasja Filipovna, prezime joj je Baraškova, i živi s Tockim, a Tocki

opet ne zna kako da je se otrese, jer je, naime, dobroano zagazio u zrele godine, u pedeset i petu, i rad bi se oženiti prvom Ijepoticom u Petrogradu. Tad mi je odmah i reko da mogu još iste večeri vidjeti Nastasju Filipovnu u Velikom kazalištu, na baletu, da će sjedit u svojoj loži, u prizemlju. Kod nas, kod mog oca, samo da probaš otići na balet, znaš šta te čeka - ubio bi te! Ipak sam kradom trknuo onamo na sat vremena i opet vidio Nastasju Filipovnu. Cijele noći nisam mogo oka sklopiti. Sutradan mi pokojnik dade dva vrednosna papira na pet posto, po pet tisuća svaki, i veli mi: »Idi ih prodaj, pa sedam i pol tisuća odnesi Andrejevima u kancelariju, plati račun, i nikud više da nisi svraćo nego ostatak od deset tisuća donesi meni; čekat ću te.« A ja lijepo prodo papire i uzeo pare, ali k Andrejevima u kancelariju nisam ni svraćo, nego se uputio pravo u Engleski magazin i izabro par naušnica, u svakoj po jedan brilijant, ovako, bit će skoro ko orah velik, još sam osto dužan četiristo rubalja, reko sam im tko sam pa su mi dali na vjeru. Pa s naušnicama odem do Zaljoževa: tako i tako, idemo, brate, do Nastasje Filipovne. Otputimo se. Što mi je tad bilo pod nogama, što preda mnom, a što sa strane - ništa pod bogom ne znam i ne sjećam se. Upadnemo k njoj pravo u veliki salon, a ona sama izišla pred nas. Nisam joj ni reko tko sam, nego joj samo Zaljožev reče da je to »od Parfjona,« veli, »Rogožina, za uspomenu vama na jučerašnji susret; izvolite primit«. Ona otvori, pogleda i osmijehne se pa veli:

»Zahvalite vašem prijatelju gospodinu Rogožinu na njegovoj ljubeznoj pažnji,« nakloni se i ode. Uh, što nisam onda na mjestu umro! Pa i pošto sam bio k njoj samo zato što sam mislio:

»Svejedno mi je, živ se ne vraćam kući!« A najviše mi je bilo krivo što je ona životinja Zaljožev sve lijepo sebi pripisao. Ionako sam niska rasta, i obučen ko kakav slugan, stojim, šurim i buljim u nju, pa me stid, a on obučen po najnovijoj modi, napomađen i nakovrčan, rumen, oko vrata mu kockast rubac, pa se sve razmeće, pa se sve klanja, tako da je valjda mislila da je on Rogožin! Pa mu velim kad smo izišli: »Pazi, da

se nisi tu usudio ništa ni pomisliti, razumiješ?» A on se smije: »A kako ćeš ti sad sredit račune sa Semjonom Parfjoničem?» Ja sam, istinabog, htio odmah skočiti u vodu a da kući i ne svraćam, ali si mislim: »Ionako je svejedno,« pa se vratim kući ko da sam proklet.

- Uh! Uh! - bekeljio se činovnik, čak ga i drhtavica spopala. - A pokojnik nije samo za deset tisuća, nego i za deset rubalja otpremao ljude na drugi svijet - mahne glavom knezu. Knez je radoznalo promatrao Rogožina; ovaj kao da je u tom času bio još nekako bljeđi.

- Otpremo! - obrecne se Rogožin. - Ma šta ti znaš! - Zatim nastavi obraćajući se knezu: - Začas je sve dozno, a kako i ne bi kad je Zaljožev sve izbrbljao svakom, koga bi god sreo. Odvede mene otac gore i zaključa, pa mi cijeli sat drži prodiku i veli ovako! »Ovo te ja samo pripremam, a još ću navečer doći da ti poželim laku noć.« I šta misliš? Otišo stari do Nastasje Filipovne, do zemlje joj se klanja, moljaka i plače, pa mu ona napokon donese kutiju i hitne mu je: »Evo ti,« veli, »stari bradonjo, te tvoje minduše, iako mi sad deset puta više vrijede kad znam čemu se sve Parfjon izvrgnuo da ih se domogne. Pozdravi,« veli, »Parfjona Semjoniča i zahvali mu u moje ime«. E, a ja sam dotle, uz materin blagoslov, uzajmio od Serjoške Protušina dvadeset rubalja, pa se vlakom otputio u Pskov i stigo onamo u groznici; tamo mi babe uzele čitati živote svetaca ne bi li me izliječile, a ja pijan sjedim, pa za posljednje pare zaredam po birtijama i cijelu noć preležim mrtav pijan na ulici, izjutra padnem u vrućicu, a obnoć su me i psi izgrizli. Jedva sam se povratio.

- Jest, jest, molit ću lijepo, ali sad će nam Nastasja Filipovna drukčije zapjevati! — zakikota se činovnik trljajući ruke. — Šta su sad naušnice, gospodine moj! Sad ćemo je nagraditi takvim naušnicama...

- Čuješ ti, ako samo riječ pisneš o Nastasji Filipovnoj, tako mi boga, izmlatit ću te, ma koliko da si tjero kera s Lihačovom! - vikne Rogožin hvatajući ga čvrsto za ruku.

- E, ako me izmlatiš, znači da ti je stalo do mene! Lemaj me! Ako me izmlatiš, samim tim ću ti prirasti srcu... A, evo smo i stigli!

I zaista je vlak ulazio u stanicu. Premda je Rogožin rekao da je krenuo bio potajno iz Pskova, već ga je čekalo nekoliko ljudi. Dovikivali su i mahali mu kapama.

- Gle, i Zaljožev je tu! - promrmlja Rogožin gledajući ih i smješkajući se pobjednički, pa i nekako pakosno. Iznenada se okrene knezu: - Kneže, ne znam ni sam zašto sam te zavolio. Možda zato što sam te sreo u ovakvu trenutku, ali, eto, i njega sam sreo (tu pokaže na Lebedeva) pa ga nisam zavolio. Obiđi me, kneže! Skinut ćemo ti te gamaše, obući ću te u najbolju bundu od kunovine; dat ću ti sašiti najljepši frak, bijeli prsluk ili kakav god hoćeš, džepove ću ti nabiti parama i... otići ćemo do Nastasje Filipovne! Hoćeš li doći ili nećeš?

— Poslušajte ga, kneže Lave Nikolajeviču! — priklopi Lebedev važno i svečano. — Ama, ne propuštajte prilike! Ne propuštajte prilike!...

Knez Miškin ustane, uljudno pruži Rogožinu ruku i Ijubezno mu reče:

— Vrlo ću rado doći i od srca vam hvala što ste me zavoljeli. Možda ću doći još i danas, ako stignem. Jer, reći ću vam otvoreno, i vi ste se meni neobično svidjeli, pogotovo onda kad ste pričali o briljantnim naušnicama. Pa i prije toga ste mi se svidjeli, iako ste bili nekako smrknuti. Hvala vam i na obećanoj odjeći i bundi, jer će mi zaista i odijelo i bunda uskoro zatrebati. A ovaj čas nemam gotovo ni prebijene pare.

— Bit će para, dovečer će ih biti, samo dođi!

— Bit će, bit će — priklopi činovnik — bit će ih već do sumraka.

— A jeste li, kneže, popašni na ženske? Recite mi sad odmah!

— Pa, n-n-nisam! Ja vam... Možda i ne znate, ali ja vam, zbog svoje prirodene bolesti, uopće i ne znam što je žensko.

— E, ako je tako - uzvikne Rogožin - onda si ti, kneže, pravi jurodivi, a takve ko što si ti voli i Bog!

— Jest, takve voli Gospodin Bog - priklopi činovnik.

— A ti, piskaralo, hodi sa mnom — reče Rogožin te svi iziđoše iz vagona.

Lebedev je napokon došao na svoje. Ubrzo se bučna družina otputila prema Voznesenskom prospektu. Knez je morao skrenuti prema Litejnoj. Bijaše vlažno i mokro; knez se raspita kod prolaznika i dozna da do mjesta kamo ide ima još oko tri vrste, pa odluči da unajmi fijaker.

II

General Jupančin stanovao je u vlastitoj kući, malo po strani od Litejne, prema crkvi Spasitelja Preobraženja. Pored te (divne) kuće, u kojoj je pet šestina bilo iznajmljeno, general Jupančin imao je i golemu kuću u Sadovoj, koja mu je također donosila lijep prihod. Pored te dvije kuće, imao je u blizini Petrograda vrlo unosno i veliko imanje; u petrogradskom je kotaru imao još i neku tvornicu. Svi su znali da je nekoć general Jupančin sudjelovao u državnim zakupima. Sad je sudjelovao i imao neobično važan glas u solidnim dioničkim društvima. Bio je na glasu kao čovjek koji ima velik kapital, koji vodi velike poslove i ima dobre veze. Na nekim mjestima nisu mogli ništa bez njega, između ostaloga, i u njegovoj ustanovi. Međutim je isto tako bilo poznato da je Ivan Fjodorovič Jupančin neobrazovan čovjek i da je vojnički sin; ovo mu je potonje svakako moglo služiti samo na čast, ali je general, premda je bio pametan čovjek, imao i nekih sitnih, sasvim razumljivih slabosti i nije trpio da mu se koješta spominje. Ali nema sumnje da je bio pametan i spretan čovjek. Držao se, primjerice, pravila da se ne izlaže gdje ne treba, pa su ga mnogi cijenili upravo zbog njegove prostodušnosti,

upravo zbog toga što je svagda znao gdje mu je mjesto. A samo da su ti suci znali što se pokatkad zbiva u duši Ivana Fjodoroviča koji tako dobro zna gdje mu je mjesto! Premda je doista imao mnogo prakse i iskustva u životnim poslovima, i neke zaista izvanredne sposobnosti, radije še pokazivao pred drugima kao čovjek koji provodi u djelo tuđe ideje nego kao čovjek koji misli svojom glavom, izigravao je čovjeka »odana bez dodvoravanja« i, štoviše - čega li još neće biti? - pravog Rusa i srdačna čovjeka. Zbog ovog posljednjeg doživio je čak i nekoliko smiješnih zgoda, ali general nije nikad klonuo duhom, čak ni u najsmješnijim prilikama; osim toga, služila ga je i sreća, čak i u kartama, a kartao se za neobično velike uloge i ne samo što navlaš nije tajio tu svoju sitnu tobožnju slabost za karte, koja mu je više puta donijela i lijepu dobit, nego ju je i isticao. Društvo mu je bilo šaroliko, ali svakako »budžovansko«. Međutim, sve je još bilo pred njim, bilo je vremena, uvijek je bilo za sve vremena i sve je moralo doći s vremenom i po redu. Pa i po godinama je general Jupančin bio još, kako se ono kaže, u naponu snage, bilo mu je naime pedeset šest godina, ni jedne više, a to su svakako najbolje godine, godine u kojima tek počinje onaj pravi život. Zdravlje, boja lica, snažni premda crni zubi, temeljna, čvrsta tjelesna građa, ujutro u službi zabrinut izraz na licu, a navečer, za kartama ili kod njegove svjetlosti, veseo — sve je išlo na ruku njegovim sadašnjim i budućim uspjesima i posipalo ružama životnu stazu presvijetloga.

Generalu je obitelj cvjetala. Tu, doduše, nisu bile same ruže, ali je zato bilo mnogo čega na što su se već poodavno počele ozbiljno i nježno usmjeravati najveće nade i ciljevi presvijetloga. Pa i što, koji je cilj u životu važniji i svetiji od roditeljskih ciljeva? Za što da se vežeš ako ne za obitelj? Generalova se obitelj sastojala od supruge i triju odraslih kćeri. Oženio se bio general poodavno, dok je još bio poručnik, a uzeo je djevojku gotovo istih godina, koja nije bila ni lijepa ni naobražena i uz koju je dobio svega pedesetak duša — ali je istina da su mu te duše poslužile kao temelj budućem bogatstvu. General se ipak nije nikad poslije tužio da se rano oženio, nikad nije tvrdio da ga je zanjela nepromišljena

mladost, a suprugu je toliko poštovao i na mahove je se toliko bojao da ju je čak i volio. Generalica je bila iz kneževskog roda Miškinovih, roda koji, doduše, nije bio sjajan, ali je bio vrlo star te je zbog svoga porijekla mnogo držao do sebe. Netko je od tadašnjih utjecajnih Ijudi, jedan od onih zaštitnika koje, uostalom, zaštitništvo ništa ne stoji, pristao da se pobrine za udaju mlade kneginjice. Otvorio je vratašca mladom časniku i gurnuo ga kroz njih; a ovoga nije ni trebalo gurati, samo mu je možda trebalo dati mig - i već bi se sam snašao! Osim malobrojnih izuzetaka, supružnici su složno živjeli u svom dugogodišnjem braku. Još vrlo mlada, generalica je, kao rođena kneginjica i posljednja od svog roda, a možda i zbog svojih osobnih vrlina, umjela steći nekoliko vrlo moćnih zaštitnica. Poslije, uz onoliko bogatstvo i položaj svoga muža u službi, nekako se već i udomaćila u tom otmjenom društvu.

U toku tih posljednjih godina bile su poodrasle i sazrele sve tri generalove kćeri — Aleksandra, Adelaida i Aglaja. Sve su tri, doduše, bile samo Jegančine, ali su po majci bile kneževskog roda, imale povelik miraz, otac im je pucao, možda, i na vrlo visoko mjesto i, što je također prilično važno, sve su tri sestre bile neobično lijepe, uključujući tu i najstariju Aleksandru, koja je već bila navršila dvadeset pet godina. Srednjoj je bilo dvadeset tri, a najmlađa Aglaja tek je bila napunila dvadeset. Ta je najmlada bila, štoviše, prava ljepotica i počela je u otmjenu društvu svraćati na se veliku pozornost. Ali ni to još nije sve — sve su se tri sestre odlikovale naobraženošću, pameću i nadarenošću. Bilo je poznato da se neobično vole i da u svemu potpomažu jedna drugu. Spominjalo se, štoviše, da su se dvije starije sestre tobože nekako žrtvovalе u korist zajedničkog kućnog idola - najmlađe sestre. U društvu ne samo što se nisu voljele isticati nego su čak bile i preskromne. Nitko im nije mogao prigovoriti da su nadute i ohole, ali je bilo poznato da su ponosne i da znaju koliko vrijede. Najstarija je bila glazbenica, srednja je bila vrsna slikarica, ali o tome mnogo godina gotovo nitko ništa nije ni znao, a otkrilo se to tek u posljednje vrijeme, pa i to slučajno. Ukratko, o njima se govorilo neobično lijepo. Ali, bilo je i pakosnika. Ljudi su se zgražali koliko su sestre knjiga pročitale. S udajom se nisu

žurile; bilo im je stalo do određenog društva, ali ne previše. To je još više udaralo u oči zato što su svi znali težnje, karakter, ciljeve i želje njihova oca.

Bilo je već oko jedanaest sati kad je knez pozvonio na generalovim vratima. General je stanovao na prvom katu, u stanu koji je bio razmjerno skroman, ali je opet odgovarao njegovu ugledu. Knezu je otvorio vrata livrirani sluga, i knez je morao poprilično dugo tumačiti što želi tom čovjeku, koji je od sama početka odmjerio sumnjičavim pogledom njega i njegov zavežljaj. Napokon, pošto je više puta jasno i glasno rekao da je zaista knez Miškin i da zbog prijeko potrebnog posla treba svakako da porazgovara s generalom, nepovjerljivi ga sluga uvede u susjedno malo predsoblje, pred samom sobom za primanje, iza koje je bio kabinet, i tu ga preda drugom sluzi koji je prije podne službovao u. tom predsoblju i najavljiivao generalu posjetioce. Taj je drugi sluga bio u fraku, prevalio je bio četrdesetu godinu, lice mu je bilo zabrinuto, a bio je specijalan kabinetski poslužitelj i najavljiivač presvijetloga, zbog čega je dobro znao koliko vrijedi.

- Pričekajte u sobi za primanje, a zavežljaj ostavite ovdje — prozbori on sjedajući polako i dostojanstveno u svoj naslonjač i pogledajući strogo i začuđeno kneza, koji je sjeo tik do njega na stolac, sa zavežljajem u rukama.

- Ako dopuštate - reče knez - radije bih pričekao ovdje s vama, jer što ću tamo sam?

- Vama nije mjesto u predsoblju jer ste posjetilac, drugim riječima gost. Želite li do samog generala?

Lakaj se, očito, nije mogao pomiriti s mišlju da propusti takva posjetioca, pa se odvažio da ga još jednom priupita.

- Da, imam neki posao... - počeo knez.

- Ne pitam vas po kakvu poslu dolazite - moje je samo da vas najavim. Ali bez tajnika, kako rekoh, ne mogu vas najaviti.

Činilo se da sumnjičavost toga sluge sve više i više raste; knez se isuviše razlikovao od svakodnevnih posjetilaca, pa premda je general prilično često, gotovo svaki dan, morao u neko doba primati, osobito po poslu, gdje kad i vrlo šarene goste, sobar je, usprkos naviknutosti i prilično potankim uputama, bio u velikoj nedoumici; bilo je prijeko potrebno da tajnik posreduje oko najave.

- A vi ste zbilja... doputovali iz inozemstva? — napokon ga zapita nekako i nehotice, te se zbuni; možda ga je htio zapitati: »A vi ste zbilja knez Miškin?«

- Da, upravo dolazim s vlaka. Čini mi se da ste me htjeli pitati jesam li zbilja knez Miškin, ali me niste zapitali iz pristojnosti.

- Hm... — promrsi začuđeni lakaj.

- Vjerujte mi da vam nisam lagao i da nećete morati odgovarati zbog mene. A to što sam ovako obučen i što nosim ovaj zavežljaj, to nije nikakvo čudo; trenutno mi prilike nisu sjajne.

- Hm. Ne bojim se ja toga, znate. Ja sam dužan da vas najavam, pa će doći tajnik da porazgovara s vama, osim ako ne... Eto, to je baš ono, to osim... Da niste došli da razgovarate s generalom zbog svoje neimaštine, slobodan sam zapitati, ako smijem?

- Ma nisam, možete biti bez brige što se toga tiče. Došao sam drugim poslom.

- Oprostite, ali to sam vas upitao gledajući vas ovako. Pričekajte tajnika; general je sad zauzet s pukovnikom, a poslije će doći i tajnik... dioničkog društva.

- Onda, ako moram još dugo čekati, zamolio bih vas nešto: ne bih li mogao ovdje gdje god zapaliti? Imam sa sobom lulu i duhan.

- Za-pa-li-ti? - ošine ga sobar prezirnim i začuđenim pogledom, kao da ne vjeruje svojim ušima. - Zapaliti? Ne, ovdje ne smijete pušiti, sramota je čak i pomisliti na to. Ha... zbilja čudno!

- Ah, pa nisam mislio u ovoj sobi, znam valjda, nego bih nekamo izišao kad biste mi samo pokazali kamo. Navikao sam se da pušim, a evo već tri sata nisam pušio. Uostalom, kako god kažete. Znete onu poslovicu: »U čijoj zemlji živiš, njezine zakone...«

- Pa, dobro, kako da vas uopće najavim? - gotovo i nehotice progundā sobar. - Pravo, vama ovdje i nije mjesto, nego u sobi za primanje zato što ste ovdje u svojstvu posjetioca, drugim riječima, gosta, pa će mene pozvati na red... A što, kanite li se ovdje kod nas nastaniti, što li? - nadoda, pa opet pogleda ispod oka knežev zavežljaj koji mu, očito, nije davao mira.

- Ne, ne kanim. Pa i da mi ponude, ne bih ostao. Došao sam jednostavno da se upoznam, i ništa više.

- Kako? Da se upoznate? - zapita sobar začudeno i još trostruko nepovjerljivije. - A što ste onda prvo rekli da ste došli po poslu?

- Pa, gotovo da i nisam po poslu! Naime, ako baš hoćete, i jesam po jednom poslu, samo da molim za savjet, ali mi je najvažnije da se predstavim jer sam knez Miškin, a generalica Jpančina također je bila posljednja kneginjica Miškina, pa osim mene i nje nema više drugih Miškina.

- Vi ste onda još i njihov rođak? - trgne se već gotovo sasvim prestrašeni lakaj.

— Pa nisam zapravo ni rođak. Doduše, ako ćemo natezati, dakako da jesmo rodaci, ali toliko daleki da se zapravo ne može ni smatrati za rođake. Jednom sam se javio generalici iz inozemstva pismom, ali mi nije odgovorila. Ipak sam smatrao za potrebno da nakon povratka uspostavim vezu. Objašnjavam vam sad sve ovo da ne biste više ništa sumnjali, jer vidim da

ste još uznemireni — najavite samo kneza Miškina, pa će se već iz same najave vidjeti razlog mom dolasku. Ako me prime — dobro, ako me ne prime — opet će, možda, biti i te kako dobro. Samo mislim da će me sigurno primiti, jer će generalica ipak, naravno, poželjeti da vidi najstarijeg i jedinog predstavnika svoga roda, a ona, kako sam pouzdano čuo, mnogo drži do svoje krvi.

Kneževe su riječi bile naoko sasvim obične, ali što su bile običnije, to su u ovoj prilici bile besmislenije, te je iskusni sobar morao osjetiti da nešto što bi inače dolikovalo čeljadetu u razgovoru s čeljadetom nikako ne dolikuje gostu u razgovoru s čeljadetom. A kako je čeljad kudikamo pametnija nego što njihovi gospodari obično misle, sobaru je odmah sinulo da je tu posrijedi jedno od ovoga dvoga: ili je knez neka protuha pa je valjda došao da prosi, ili je naprosto bena i nema ponosa, jer pametan i ponosit knez ne bi sjedio u predsoblju i s lakajem razgovarao o svojim poslovima; samo, da ne bi i u jednom i u drugom slučaju morao odgovarati za njega!

- Ipak izvolite prijeći u sobu za primanje - pripomene što je mogao odlučnije.

- Pa eto, vidite, da sam tamo sjedio, ne bih vam sve ovo objasnio — nasmija se knez razdragano — a svejedno biste još bili zabrinuti gledajući ovaj moj ogrtač i zavežljaj. A sad možda više i ne bi trebalo da čekate tajnika, nego biste me mogli i sami najaviti.

— Takva posjetioca kao što ste vi ne smijem najaviti bez tajnika, a osim toga mi je i sam presvijetli maloprije izrijekom zabranio da ga nipošto ne smetam dok je kod njega pukovnik, samo Gavрила Ardalionič ulazi bez najave.

— To je onaj činovnik?

— Gavрила Ardalionič? Nije on činovnik. On je privatni namještenik kompanije. A zavežljaj možete eno onamo metnuti.

— Već sam to i sam mislio, ako dopuštate. A znate šta, kako bi bilo da skinem i ogrtač?

— Pa, naravno, nećete valjda unutra s ogrtačem.

Knez ustane, brže-bolje skine ogrtač i oстане u sasvim pristojnu i dobro skrojenu, ali već podosta iznošenu kaputu. Na prsluku mu ie visio čeličan lančić, a o njemu ženevski srebrni sat.

Premda je knez bio neka bena — kao što je lakaj bio već zaključio — ipak se generalovu sobaru napokon učinilo da bi bilo neprilično da i dalje nastavi razgovor s posjetiocem, usprkos činjenici što mu se knez nekako sviđao, na svoj način, dakako. Ali je s druge strane izazivao u njemu duboko i snažno nezadovoljstvo.

— A kad prima generalica? — priupita ga knez sjedajući opet na prijašnje mjesto.

— To nije moja briga, molit ću lijepo. Prima kako kad, i kako koga. Modisticu puštaju i u jedanaest. Gavrilu Ardalioniča također puštaju ranije od drugih, ponekad čak i za vrijeme doručka.

— Ovdje je kod vas u sobama zimi toplije nego u inozemstvu — pripomene knez — ali je zato tamo na ulicama toplije nego kod nas, a zimi po kućama — jedva da Rus može nekako preživjeti.

— Ne lože?

— Ne lože, a i kuće su im nekako drugačije uređene, naime, peći i prozori.

— Hm! A jeste li dugo izvoljeli biti na putu?

— Pa četiri godine. Doduše, gotovo sam neprekidno čamio u istom mjestu, na selu.

— Odviknuli ste se od našeg života?

— I to je istina. Vjerujete li da se čudim sam.sebi kako nisam zaboravio ruski. Evo, sad s vama pričam a sve mislim: »Pa sasvim dobro govorim«. Možda zato i ovoliko govorim. Zbilja, od jučer sve bih nekako da govorim ruski.

— Hm! Aha! Jeste li prije živjeli u Petrogradu? (Koliko se god lakaj opirao tome, nikako nije mogao da se okani ovako uljudna i lijepa razgovora.)

— U Petrogradu? Ma nisam gotovo uopće, samo sam navraćao. Ni prije nisam ovdje bogzna šta poznavao, a sad čujem da se toliko toga promijenilo da i onaj tko ga je poznavao mora sve iznova upoznavati. Ovdje se sad mnogo govori o sudovima.

- Hm!... Sudovi. Sudovi su, dakako, sudovi. A što, jesu li njihovi sudovi pravedniji od naših?

- Ne znam. O našim sam sudovima čuo mnogo lijepih riječi. Eto kod nas ipak nema smrtne kazne.

- A tamo kažnjavaju smrću?

- Da, vidio sam u Francuskoj jedno smaknuće, u Lyonu. Poveo me bio Schneider da ga vidim.

- Vješaju?

- Ne vješaju, u Francuskoj samo odrubljuju glave.

- Pa šta, deru se?

- Još kako! Ali samo časak. Čovjeka polože, pa na njega padne širok, širok nož, ima takva jedna mašina, giljotina se zove, padne teško, svom snagom... Glava odleti dok nisi ni okom trepnuo. A pripreme su ono najgore. Mislim, kad izriču osudu, spremaju ga, vežu, vode gore na stratište, to je ono jezivo! Svijet se sjati, čak i žene, iako baš ne vole da žene to gledaju.

- To i nije za njih.

- Naravno! Naravno! Kakve su ono muke!... Zločinac je bio pametan, hrabar, jak, postariji čovjek, Legros se prezivao. Ali, eto, kad vam kažem, vjerovali ili ne, kad se penjao na stratište, plakao je i bio blijed kao krpa. Pa zar je to u redu? Zar to nije strahota? Tko još plače od straha? Nisam ni mislio da bi od straha mogao zaplakati netko tko nije dijete, čovjek koji nikad nije plakao, čovjek od svojih četrdeset pet godina. A što se u tom času zbiva u duši, kako li se samo duša grči? To je nasilje nad dušom, ništa drugo! Rečeno je: »Ne ubij!« pa ako je on ubio, zar treba onda i njega ubiti? Ne, to nije u redu. Eto, vidio sam to prije mjesec dana, a još i sad kao da mi je pred očima. Pet-šest puta mi je došlo na san.

Knez se u govoru čak i zanio, a laka mu rumen izbila na blijedom licu, premda je i dalje govorio tiho. Sobar ga je suosjećajno i pozorno slušao i kao da se nije mogao okaniti razgovora; možda je i on bio maštovit i sklon razmišljanju.

- Ipak je dobro što se mnogo ne muči - pripomene - kad mu glava odleti.

- Znae šta? - plahovito će knez. - Eto, vi ste to zapazili, i svi to navlas isto tako zapažaju kao i vi, i mašina je radi toga i izmišljena, ta giljotina. Ali meni je tada pala na pamet jedna misao: a šta ako je to još gore? Vama se to čini smiješno, vama se to čini glupo, ali, uz malo mašte, može čovjeku i takva misao doći na um. Zamislite, na primjer, čovjeka koga su udarili na muke; tu su patnje i rane, tjelesne muke, a sve to odvlači pažnju od duševnih patnji, tako da te samo rane muče, sve dok ne izdahneš. A možda ona glavna, najljuća bol i nije u ranama, nego u tome što, eto, pouzdano znaš da će ti, recimo, za jedan sat, pa onda za deset minuta, pa za pola minute, pa sad, ovaj čas - duša izletjeti iz tijela, i da više nećeš biti čovjek, i da je to neopozivo; najgore je što je neopozivo. Eto, recimo, kad položiš glavu pod sam nož i čuješ kako ti huji nad glavom, eto, ta četvrt sekunde najstrašnija je od svega. I znate da to nije moja izmišljotina, nego da su to isto već mnogi rekli? Ja toliko u to vjerujem da ću vam otvoreno reći što mislim. Ubiti nekog zbog ubojstva kudikamo je gore nego

sam zločin. Ubojstvo na temelju osude kudikamo je groznije nego razbojničko ubojstvo. Onaj koga razbojnici ubiju, koga zakolju po noći, u šumi, ili tako nekako, svakako se još nada da će se spasiti, sve do posljednjeg daha. Bilo je takvih slučajeva da su mu već grlo prerezali, a on se još nada, ili bježi, ili moli za milost. A ovamo mu tu posljednju nadu, s kojom je deset puta lakše umrijeti, oduzimaju neopozivo; tu je osuda i baš u tome što joj nikako ne možeš izmaknuti i jest sva ta užasna muka, i nema na svijetu Ijuće muke od nje. Dovedite i postavite vojnika u bici pred sam top i pucajte u njega, on će se još nečemu nadati, ali pročitajte tom istom vojniku neopozivu osudu, i on će pomjeriti pameću ili će proplakati. Tko je rekao da Ijudska narav može to podnijeti a da ne poludi? Čemu takva poruga, ružna, nepotrebna, uzaludna? Možda postoji i takav čovjek kome su pročitali osudu, ostavili ga da se muči, a onda mu rekli: »Odlazi, pomilovan si«. Eto, takav bi nam čovjek možda mogao reći istinu. Upravo o tim mukama i o toj strahoti govorio je Krist. Ne, ne smije se tako postupati s čovjekom.

Premda sobar ne bi umio sve to tako kazati kako je kazao knez, ipak je razumio, ako ne sve, naravno, a ono glavno, a to se vidjelo čak i po njegovu ganutom licu.

— Ako vam je baš toliko stalo do pušenja — prozbori — možda biste i mogli zapaliti, samo morate što brže jer će vas odjednom pozvati, a vas nema. Eno tamo, ispod onih malih stepenica, vidite vrata. Kad uđete na njih, zdesna vam je komorica — tamo možete zapaliti, samo otvorite prozorčić jer ipak nije red...

Ali knez nije dospio otići da popuši. U predsoblje je iznenada ušao mlad čovjek sa spisima u rukama. Sobar mu uze svlačiti bundu. Mladić pogleda poprijeko kneza.

- Eto, Gavrilu Ardalioniču - počeo sobar povjerljivo i tako reći familijarno - kažu da su knez Miškin i milostivin rođak, doputovali vlakom iz inozemstva, i zavežljaj im u ruci, samo...

Dalje nije knez čuo jer je sobar počeo nešto šaptati. Gavrila Ardalionovič slušao ga je pozorno i pogledavao kneza vrlo radoznalo, a na kraju je prestao slušati i nestrpljivo prišao knezu.

- Vi ste knez Miškin? - upita ga neobično ljubazno i pristojno.

Bio je to vrlo lijep mlad čovjek, također od svojih dvadeset osam godina, stasit i plavokos, srednjeg rasta, s napoleonskom bradicom, pametna i vrlo lijepa lica. Samo mu je smiješak, uza svu Ijubeznost, bio nekako odveć neprirodan; zubi bi mu se tada nekako odveć isticali, kao niska bisera; pogled mu je, uza svu razdraganoost i očitu prostodušnost, bio nekako odveć uporan i ispitljiv.

»Bit će, kad je sam, da uopće tako ne gleda, a možda se nikad i ne smije« — pomisli knez.

Knez mu na brzinu objasni sve kako je najbolje znao i umio, gotovo isto onako kako je prije toga objasnio sobaru, a još prije toga Rogožinu. Gavrila Ardalionovič kao da se dotle nečeg prisjećao. Napokon ga priupita:

- Niste li vi izvoljeli prije otprilike godinu dana, ili još manje, uputiti jedno pismo, čini mi se iz Švicarske, Jelizaveti Prokofjevnoj?

- Jesam.

- Onda ovdje znaju za vas i sigurno vas se sjećaju. Htjeli biste do presvijetloga? Odmah ću vas najaviti... Za koji čas će biti slobodan. Samo biste mogli... izvolite u sobu za primanje... Zašto je gospodin ovdje? — zapita strogo komornika.

- Kažem vam, gospodin nije htio ući...

Uto se iznenada otvoriše vrata kabineta i iziđe neki oficir, s torbom u ruci, govoreći nešto glasno i klanjajući se na rastanku.

- Jesi li tu, Ganja? - vikne netko iz kabineta. - De, izvoli ovamo!

Gavrila Ardalionovič klimne knezu glavom i brže-bolje ode u kabinet.

Nakon dvije-tri minute ponovo se otvoriše vrata i dopre zvučan i prijazan glas Gavrile Ardalionoviča.

— Izvolite, kneže!

III

General Ivan Fjodorovič Jegančin stajao je nasred svoga kabineta i neobično radoznalo gledao kneza kako ulazi, čak mu je i pošao dva koraka u susret.

— Tako - reče general - što izvolite?

— Nemam nikakva hitna posla; došao sam jednostavno zato da se upoznam s vama. Ne bih vas htio smetati, a ne znam ni u koje dane primete ni kakav vam je raspored... Ali upravo dolazim s vlaka... doputovao sam iz Švicarske...

General se ovlaš nasmiješi, ali porazmisli i zastane; zatim još malo porazmisli, zaškilji, odmjeri još jednom svoga gosta od glave do pete, pa mu brže mahne rukom prema stolici, a sam sjedne ponešto ukoso i nestrpljivo se okrene knezu. Ganja je stajao u kutu kabineta, pokraj pisaćeg stola, i slagao spise.

- Za poznanstva općenito nemam mnogo vremena — reče general - ali kako, naravno, vaš posjet ima izvjestan cilj...

— Nekako sam predosjećao — upade mu u riječ knez — da ćete svakako mom posjetu pripisati nekakav posebni cilj. Ali, tako mi boga, osim časti da se upoznam s vama nemam nikakvog drugog osobitog cilja.

— I meni je, naravno, izvanredna čast, ali nije sve puka zabava, ponekad, znate, ima čovjek i poslova... Osim toga,

nikako još ne mogu da razaberem među nama nešto zajedničko... razlog, da tako kažem...

— Nikakva razloga nema, jasno, a i zajedničkog je, naravno, vrlo malo. Jer to što sam ja knez Miškin i što vaša supruga iz našeg roda, to nije, dakako, nikakav razlog. To mi je sasvim jasno. Pa ipak, povod je mom posjetu upravo u tome i ni u čemu drugom. Četiri godine, pa i više, nisam bio u Rusiji; a i kakav sam otišao - gotovo da nisam bio pri zdravoj pameti! Ni onda nisam ovdje nikog poznavao, a sad poznaj'em još manje. Potrebni su mi dobri ljudi; a imam i jedan posao i ne znam kamo da se okrenem. Još sam u Berlinu pomislio: »To mi je tako reći rodbina, pa ću početi od njih; možda ćemo dobro doći jedni drugima, oni meni a ja njima - ako su dobri ljudi.« A čuo sam da ste dobri ljudi.

- Zahvaljujem vam - u čudu će general. - Dopustite da vas upitam gdje ste odsjeli?

- Nisam još nigdje.

- Dakle, pravo s vlaka k meni? I to... s prtljagom?

- Pa, od prtljage imam samo jedan mali zavežljaj s rubljem i ništa više; obično ga nosim u ruci. A sobu mogu i navečer uzeti u hotelu.

- Dakle, ipak kanite uzeti sobu u hotelu?

- Pa da, naravno.

- Sudeći po vašim riječima, pomislio sam već da ste došli pravo k meni da ostanete.

- Moglo se i tako dogoditi, ali jedino da ste me pozvali. A moram vam priznati da ne bih ostao kod vas i da ste me pozvali, ni zbog čega napose nego onako... zbog karaktera.

- E pa, onda će biti dobro što vas nisam pozvao i što vas ne pozivam. Dopustite još, kneže, da odmah sve izvedemo

načistac — kako smo se, evo, upravo sporazumjeli da o nekakvu srodstvu među nama ne može biti ni govora, premda bi mi, dakako, takvo srodstvo i te kako laskalo, onda, dakle...

- Dakle, da ustanem i odem? - ustane knez i čak se nekako razdragano nasmije, premda je bilo sasvim očito da je u grdnoj neprilici. - Pa, bogami, generale, iako ne znam praktički ama baš ništa ni o ovdašnjim običajima ni uopće o tome kako Ijudi ovdje žive, ipak sam sve nekako mislio da će se među nama svakako dogoditi baš ovo što se sad dogodilo. Šta ćete, možda tako i treba da bude... Pa ni onda mi niste odgovorili na pismo... E pa, zbogom, i oprostite što sam vam smetao.

Knežev je pogled u tom času bio toliko prijazan, a u njegovu smiješku nije bilo ni trunka bilo kakva pritajena neprijateljskog osjećaja, da je general naglo zastao i odjednom nekako drugačije pogledao svoga gosta; sva se ta promjena zbila u tren oka.

- Pa znate, kneže — reče gotovo sasvim drugačijim glasom — ja vas ipak ne poznajem, a možda će i Jelizaveta Prokofjevna zaželjati da vidi svog prezimenjaka... Pričekajte malo ako hoćete, ako imate vremena.

- Ah, imam vremena; gospodar sam cijelog svog vremena (i knez odmah odloži svoj mekani šešir sa širokim obodom na stol). Moram priznati da sam računao na to da će se možda Jelizaveta Prokofjevna sjetiti da sam joj pisao. Maloprije je vaš sluga, dok sam čekao da me primite, posumnjao da sam došao da vas zamolim za novčanu pomoć; primijetio sam to, a valjda ste im i izdali stroge instrukcije što se toga tiče; ali zbilja nisam došao radi toga, nego zbilja samo zato da se upoznam s Ijudima. Jedino mi se nekako čini da sam vas omeo u poslu, pa me to muči.

- Znate šta, kneže - reče general smiješeći se razdragano - ako ste zaista takvi kakvi se činite da jeste, bit će mi možda i ugodno da vas upoznam; samo, vidite, imam mnogo posla, i evo, sad ću opet sjesti da koješta pregledam i potpišem, a onda ću otići do njegove svjetlosti, pa onda u službu, i tako

nekako ispada da se radujem ljudima... dobrim, naravno... ali... da... A koliko vam je godina, kneže?

- Dvadeset šest.

- Oho! Mislio sam da ste mnogo mlađi.

- Da, kažu da sam mladolik. Nego, brzo ću ja shvatiti i naučiti da vam ne smetam, jer i inače ne volim nikom smetati... I, napokon, čini mi se da smo toliko različiti... po mnogo čemu, da možda i ne možemo imati mnogo zajedničkih točaka, ali, znate, u ovu posljednju ideju baš i ne vjerujem jer se vrlo često samo tako čini da nema zajedničkih točaka, a ima ih i te koliko... to vam dolazi od lijenosti ljudske što se ljudi među sobom tako odoka razvrstavaju pa ne mogu ništa naći... A, uostalom, možda sam vam već pomalo i dosadio? Nekako ste...

- Samo dvije-tri riječi, molit ću lijepo: imate li bar kakav-takav imutak? Ili ste, možda, nakanili da se bavite čime? Oprostite što ovako...

- Za boga miloga, vaše pitanje neobično cijenim i potpuno razumijem. Nikakva imutka zasad nemam i ničim se ne bavim, bar zasad, iako bi trebalo. A novaca sam sve dosad imao samo tuđih, dao mi ih je na put Schneider, moj profesor, kod koga sam se liječio i učio u Švicarskoj, dao mi je taman toliko da mi doteče dovde, tako da mi je sad, na primjer, ostalo svega još nekoliko kopjejaka. Imam doduše neki posao i potreban mi je savjet, ali...

- Recite mi od čega kanite sad živjeti, što ste namjeravali? — upade mu general u riječ.

- Mislio sam potražiti kakav posao.

- O, pa vi ste filozof! Uostalom... imate li kakva dara, sposobnosti, bilo kakvih, naime od onih kojima se zaraduje kruh svagdašnji? Oprostite još jednom...

- Ma nemojte se ispričavati. Ne, molit ću lijepo, mislim da nemam nikakva dara ni osobitih sposobnosti; naprotiv, bolestan sam čovjek i nisam ništa učio kako treba. Što se pak tiče kruha, čini mi se...

General mu opet upade u riječ i opet ga poče ispitivati. Knez mu ponovo ispriповjedi sve ono što je već bio ispriповijedao. Pokazalo se da je general čuo za pokojnog Pavliščeva i, štoviše, da ga je osobno poznaо. Zašto se Pavliščev brinuo za njegov odgoј, ni sam knez nije umio objasniti - uostalom, možda se brinuo naprosto zbog starog prijateljstva koje ga je vezalo s njegovim pokojnim ocem. Kad su mu umrli roditelji, knez je bio još neјako dijete i cijeli je život proveo i odrastao po selima jer mu je i za zdravlje bio potreban seoski zrak. Pavliščev ga je bio povjerio nekim starim vlastelinkama, svojim rođakinjama; radi njega su najprije držali guvernantu, a onda odgoјitelja; kazao je, uostalom, da se, doduše, svega sjeća, ali da malo šta može objasniti kako valja, jer mu štašta nije onda bilo jasno. Česti napadi njegove bolesti načiniše od njega tako reći pravog idiota (knez je upravo tako rekao: idiota). Ispričao je, napokon, kako se Pavliščev upoznaо jednom u Berlinu s profesorom Schneiderom, Švicarcem, koji se bavi upravo takvim bolestima, ima svoj sanatorij u Švicarskoј, u kantonu Valais, liječi po svoјoj metodi hladnom vodom i tjelovježbom, liječi i od slaboumnosti i od ludila, a uz to poučava i brine se, uopće, za duševni razvoj; kako ga je Pavliščev uputio k njemu u Švicarsku prije otprilike pet godina, pa kako je Pavliščev umro prije dvije godine, iznenada, a da nije ostavio nikakvu oporuku; kako ga je Schneider držao kod sebe i liječio još dvije godine; kako ga nije izliječio, ali mu je vrlo mnogo pomogao; i kako ga je, napokon, na njegovu želju i zbog nečega što se zbilo, otpravio natrag u Rusiju.

General se čuđom čuđio.

— I u Rusiji nemate nikoga, ama baš nikoga? — priupita ga.

— Sad nemam nikog, ali se nadam... a dobio sam i jedno pismo...

— Pa ipak — presiječe ga general u riječi a da nije ni čuo to o pismu — nešto ste učili, i ta vaša bolest neće vam smetati da obavljate kakav, recimo, lakši posao u nekoj službi?

— O, sigurno mi neće smetati. A što se tiče posla, vrlo bih rado štogod radio jer bih i sam volio vidjeti za što sam sposoban. A učio sam neprekidno sve ove četiri godine, iako nisam baš kako treba, nego onako, po nekakvu njegovom posebnom sistemu. Uz to sam pročitao i vrlo mnogo ruskih knjiga.

— Ruskih knjiga? Pismeni ste, dakle, i znate pisati bez greške?

— O, još kako!

— Izvrsno; a kakav vam je rukopis?

— Pa rukopis mi je divan! Eto, za to možda imam i dara; pišem kao pravi kaligraf. Dajte mi da vam sad odmah napišem štogod za probu - oduševljeno će knez.

— Izvolite samo. To je čak i potrebno... I drago mi je što ste tako spremni, kneže, zbilja ste zlatni.

— A vi opet imate krasan pribor za pisanje, i koliko imate samo olovaka, koliko pera, kakav čvrst, krasan papir ... I kako vam je krasan kabinet! Evo, ovaj mi je ovdje pejzaž poznat, to je iz Švicarske. Uvjeran sam da je slikar slikao ovo u prirodi, i uvjeren sam da sam to mjesto vidio — to je u kantonu Uri...

— Može biti vrlo lako, iako je ovdje kupljeno. Ganja, dajte knezu papira; evo vam pera i papira, evo izvolite za ovaj stolić. Šta je to? — obrati se general Ganji, koji je dotle izvadio iz svoje torbe i pružio mu fotografiju velika formata. — Oho! Nastasja Filipovna! Je li ti to sama poslala, od svoje volje? — zapitkivaše general živo i vrlo radoznalo Ganju.

— Maloprije mi je dala, kad sam bio kod nje da joj čestitam. Odavno sam je već bio zamolio. Ne znam nije li me time htjela upozoriti na to da sam joj došao praznih ruku, bez dara, na takav dan — dometne Ganja smješkajući se nekako odbojno.

— Ama, neće biti — upade mu general odlučno u riječ. — Kako uopće možeš tako nešto pomisliti! Ne bi ona tako izdaleka... niti uopće misli na svoj interes. A, osim toga, čime bi je ti mogao darivati - pa tu su potrebne tisuće! Da joj daš svoju sliku? A je li, zbilja, nije još tražila od tebe tvoju sliku?

— Ne, nije još tražila; a možda neće nikad ni tražiti. Vi, Ivane Fjodoroviču, nećete, naravno, zaboraviti što je večeras? Jer, vi ste jedan od onih koji su specijalno pozvani.

— Neću, neću zaboraviti, naravno da ću doći. Kako bih zaboravio, rođendan, pa još dvadeset peti! Hm... A znaš šta, Ganja, hajde de, otkrit ću ti nešto, budi spreman! Afanasiju Ivanoviču i meni je obećala da će večeras reći posljednju riječ: da ili ne! Pazi, dakle, da znaš!

Ganja se najednom toliko zbuni da čak malko i problijedje.

— Je li to zbilja rekla? — priupita, a glas kao da mu zadrhta.

— Prekjučer nam je dala riječ. Toliko smo obojica navaljivala da smo je natjerali. Samo nas je zamolila da tebi još ništa ne kažemo.

General je uporno promatrao Ganju; Ganjina mu zbunjenost, očito, nije bila po volji.

— Nemojte zaboraviti, Ivane Fjodoroviču — reče Ganja uzrujano i neodlučno — da mi je dala punu slobodu da se odlučim sve dok sama ne bude načistu, pa i onda će još moja riječ biti posljednja.

- Pa zar ti... zar ti... - prepade se odjednom general.

- Ništa ja.

- Zaboga, što si to naumio da nam učiniš?

- Ništa ja ne odbijam. Možda se nisam sasvim dobro izrazio ...

- Još i da odbijaš! - kivno će general, ne trudeći se ni da prikrije kivnost. — Tu, brate, nije više riječ o tome da ti nešto ne odbijaš, nego samo o tome da spremno, zadovoljno i radosno prihvatiš njenu riječ... A što kažu kod kuće?

- Ma šta kod kuće? Kod kuće je onako kako ja kažem, samo što otac po običaju luduje, zbilja se već sasvim obezobrazio; više i ne govorim s njim, ali ga svejedno držim u stezi, a da nije majke, zbilja bih ga istjerao iz kuće. Majka, naravno, neprestano plače, sestra se jedi, ali napokon sam im otvoreno rekao da sam sam gospodar svoje sudbine, i da u kući želim da me... slušaju. Sestri sam bar sve to skresao u lice, pred majkom.

- Ali ja, brate, nikako ne mogu nešto da shvatim — pripomene, general zamišljeno, pošto je malko uzvio ramenima i ovlaš raširio ruke. — I Nina Aleksandrovna, kad je ono nedavno došla, sjećaš li se, sve nešto kuka i uzdiše. »Što vam je?« — pitam je. To je za njih tobože nekakva sramota. A kakva tu može biti sramota, molim te lijepo? Tko može Nastasji Filipovnoj bilo što zamjeriti ili reći štogod na njen račun? Zar možda to što je bila s Tockim? Ali, pa to je već obična besmislica, pogotovo kad se uzmu u obzir izvjesne okolnosti! »Valjda je,« veli, »nećete primiti u društvo svojih kćeri?« Eto ti ga na! I to kaže Nina Aleksandrovna! Naime, kako ne shvaća, kako ne shvaća...

— Svoj položaj? — priskoči Ganja u pomoć generalu koji se mučio da nađe pravu riječ. — Shvaća ona svoj položaj; nemojte se ljutiti na nju. Uostalom, još sam im onda natrljao nos, da ga ne zabadaju u tuđe poslove. Pa ipak, sve se to kod nas u kući podnosi samo zato što još nije pala posljednja riječ, ali bez bure neće proći. Ako večeras padne posljednja riječ, onda će valjda sve izbiti na vidjelo.

Knez je sjedio u kutu zabavljen svojom kaligrafskom probom i čuo cijeli taj razgovor. Pošto je završio posao, priđe stolu i pruži papir.

— To je, dakle, Nastasja Filipovna? — prozbori pošto je pozorno i radoznalo pogledao fotografiju. — Kako je lijepa! — nadoda odmah ushićeno.

Na fotografiji je doista bila neobično lijepa žena. Imala je na sebi crnu svilenu haljinu posve jednostavnog ali otmjenog kroja; kosa joj je, zacijelo, bila tamnoplava, jednostavno začesljana, kao za kuću; oči tamne, duboke, čelo zamišljeno; izraz lica strastven i nekako uznosit. Bila je nešto mršava u licu, pa možda i blijeda... Ganja i general pogledaše u čudu kneza...

- Kako to mislite, Nastasja Filipovna? Pa zar već poznajete i Nastasju Filipovnu? - zapita ga general.

- Da, tek sam jedan dan u Rusiji a već poznajem takvu Ijepoticu — odgovori knez i odmah im ispriповjedi svoj susret s Rogožinom i sve ono što mu je Rogožin ispričao.

- Eto nam opet novosti! - uznemiri se ponovo general, koji je neobično pozorno saslušao kneževo kazivanje, pa radoznalo pogledao Ganju.

- Vjerojatno je posrijedi tek puka nepodopština — promrsi Ganja koji se također malko smeo. — Trgovački sin tjera kera. Čuo sam već nešto o njemu.

- Pa i ja sam, brate, čuo - priklopi genetal. - Odmah onda, poslije tih minđuša, ispričala nam je Nastasja Filipovna cijelu tu zgodu. Ali, sad je to već nešto drugo. Sad je možda zbilja i milijun posrijedi i... strast, niska strast, recimo, ali opet miriše na strast, a zna se, hvala bogu, što su sve takva gospoda kadra da učine, kad su trešteni pijani!... Hm!... Samo da se ne izlegne kakav skandal! — završi general zamišljeno.

- Milijuna se plašite? — naceri se Ganja.

- A ti se, naravno, ne plašiš?

- Što vi mislite, kneže - obrati se iznenada Ganja knezu - je li to neki ozbiljan čovjek ili samo onako, običan klippan? Kakvo je vaše mišljenje?

U Ganji se zbivalo nešto osobito dok je zadavao knezu ovo pitanje. Baš kao da mu je neka nova i osobita ideja sijevnula u glavi i nestrpljivo se zakrijesila u očima. General, koji se iskreno i prostodušno uznemirio, također pogleda isprijeka kneza, ali kao da ne očekuje bogzna šta od njegova odgovora.

- Ne znam šta da vam kažem — odgovori knez — samo mi se učinilo da je u njega mnogo strasti, štovije, nekakve bolesne strasti. Baš kao da je i sam još bolestan. Vrlo se lako može dogoditi da već prvih dana u Petrogradu opet padne u postelju, pogotovo ako počne bančiti.

- Je li? Tako vam se učinilo? - uhvati se general za tu ideju.

- Da, tako mi se učinilo.

- Međutim, tako se nešto može zbiti ne samo za nekoliko dana nego još večeras, još danas može štogod iskrsnuti - osmjehne se Ganja generalu.

- Hm!... Naravno... Može biti, a onda sve zavisi od toga što će njoj sunuti u glavu - reče general.

- Pa valjda znate kakva ona koji put može biti.

- Ama, kakva to može biti? - navali opet general, koji se već bio posve smeo. - Slušaj, Ganja, molim te da joj danas ne protusloviš, i potrudi se da budeš, znaš, onako ... jednom riječju da joj ugodiš ... Hm! ... Što se sad tu ceriš? Slušaj, Gavriła Ardalioniču, zbilja, sad je upravo prilika da se upitamo: oko čega se tu natežemo? Valjda ti je jasno da sam ja, što se mog osobnog probitka tiče, već odavno osiguran; bilo ovako ili onako, sve ću okrenuti u svoju korist. Tocki se tvrdo odlučio, pa se ni ja nemam čega bojati. I zato, ako mi je sad do čega stalo, stalo mi je samo do tvog dobra. Prosudi i sam, zar zbilja nemaš povjerenja u mene? A još si uz to čovjek ... čovjek ...

jednom riječju, pametan čovjek, pa sam se pouzdao u tebe...
a to je, u ovom slučaju, to je... to je...

- To je najvažnije - dovrši Ganja pomažući opet smetenom generalu, te skupi usne u neobično zajedljiv smiješak, koji više nije htio ni prikrivati. Gledao je svojim užagrenim očima pravo u oči generalu, baš kao da želi da mu general pročita u pogledu cijelu misao.

- Pa da, pamet je tu najvažnija! — potvrdi general gledajući oštro Ganju. — Nego, smiješan si ti čovjek. Gavrilu Ardalioniču! Baš kao da se raduješ, vidim ja, tom trgovčiču, kao da će te on spasiti. A tu je baš trebalo pametno od samog početka; tu je baš trebalo shvatiti i... i postupati međusobno pošteno i otvoreno, jer, inače... trebalo je unaprijed upozoriti, da se drugi ne obrukaju, pogotovo kad je bilo i dovoljno vremena, pa i sad ga još ima dovoljno (general značajno uzvi obrvama), iako je ostalo još svega nekoliko sati... Jesi li me razumio? Jesi li? Ma zbilja, hoćeš li ili nećeš? Ako nećeš, reci i — molim lijepo! Nitko vas, Gavrilu Ardalioniču, ne zadržava, nitko vas ne vuče silom u zamku, ako već tu vidite nekakvu zamku.

- Hoću - izusti Ganja u pola glasa, ali odlučno, pa obori oči, smrkne se i ušuti.

General je bio zadovoljan. Bio se ražestio, ali se već, očito, pokajao što je pretjerao. Iznenada se obrati knezu i kao da mu preko lica preletje i kao da ga uznemiri pomisao da je knez, eto, tu i da je ipak sve čuo. Ali se začas umiri — dostajao je samo jedan pogled na kneza pa da se čovjek potpuno umiri.

- Oho! - usklikne general gledajući uzorak iz kaligrafije koji mu je dao knez. - Pa, ovo je uzoran krasopis! I to rijetko uzoran! Pogledaj samo, Ganja, kakav je to talent!

Na debelom velinskom listu papira knez je napisao srednjovjekovnim ruskim pismom ovu rečenicu:

»Ponizni iguman Pafnutij napisa ovo svojom rukom.«

— Evo, vidite — razjasni knez neobično zadovoljno i ushićeno — ovako se potpisao iguman Pafnutij, prema snimci iz četrnaestog stoljeća. Predivno su se potpisivali svi ti naši stari igumani i mitropoliti, kako su to samo činili ponekad ukusno, kako brižno! Zar nemate bar Pogodinovu knjigu, generale? Zatim sam, evo ovo, napisao drugačijim rukopisom — ovo je okruglo, krupno francusko pismo iz prošlog stoljeća, poneka su se slova i drukčije pisala, to je priprosto pismo, pismo javnih pisara, a preuzeo sam ga iz njihovih uzoraka (imao sam jedan primjerak) - priznat ćete i sami da nije bez vrijednosti. Pogledajte samo ova okrugla slova d i a. Prenio sam francuski karakter u ruska slova, što je vrlo teško, ali je dobro uspjelo. A evo još jednog prelijepog i originalnog pisma, evo vidite ovu rečenicu: »Revnost sve prevladava.« To je rusko pismo, pisarsko ili, ako hoćete, vojnopisarsko. Tako se piše službeni spis uglednim ličnostima, to je također okruglo pismo, divno, priprosto pismo, jednostavno ispisano, ali izvanredno ukusno. Kaligraf ne bi dopustio ovih vitica ili, bolje reći, ovih začetaka vitica, evo ovih nedovršenih repića, vidite, ali u cjelini, pogledajte, upravo to daje tom pismu karakter i, zbilja, tu se očituje sva vojno-pisarska duša - htio bi da se razmahne, i talent ga vuče, ali ga kopča na ovratniku čvrsto steže, stega se ogleda i u rukopisu, divota jedna! Nedavno me takav jedan uzorak prenerazio, slučajno sam ga našao, šta mislite gdje? U Švicarskoj! A, evo, ovo je jednostavno, obično i najčistije englesko pismo — ne može biti ničeg otmjenijeg, tu vam je sve divota, biserje, perle, to je savršeno; a evo i jedne varijante, i opet francuske, preuzeo sam je od jednog francuskog trgovačkog putnika - isto ono englesko pismo, ali je puna linija malčice punija i deblja nego u engleskom pismu, i gle - narušen je raspored svjetlosti; a pazite i na ovo: izmijenjen je oval, malčice je okrugliji i uz to je još dopuštena vitica, a vitica je najškakljivija od svega! Vitica iziskuje izvanredan ukus; ali, ako pođe za rukom, ako se nađe prava proporcija, s takvim se pismom ne može ništa mjeriti, može se čovjek čak u njega i zaljubiti.

- Oho! U kakve se to samo tančine vi upuštate - nasmije se general. - Pa vi, dragi moj, niste samo kaligraf, vi ste i umjetnik, a? Ganja?

- Čudo jedno — reče Ganja - i tu se odmah vidi i spoznaja o svom pozivu - dometne smijući se podrugljivo.

- Smij se ti samo, smij, ali od ovoga se može napraviti karijera - reče general. - Zna li, kneže, kojoj ćete ličnosti odsad pisati spise? Pa vama se može odmah, od sama početka, odrediti plaća od trideset pet rubalja na mjesec. Ali već je dvanaest i pol - završi pošto je pogledao na sat. - Da prijedemo na posao, kneže, jer se moram požuriti, a danas se možda nećemo više ni vidjeti! Sjedite na časak; već sam vam kazao da vas neću moći baš često primati; ali iskreno želim da vam bar malčice pomognem, malčice, razumije se, onoliko, naime, koliko je najnužnije, a poslije - kako vas bude volja. Naći ću vam jedno skromno mjesto u kancelariji, neće biti teško, ali će iziskivati savjesnost. A sad o onom što slijedi - u kući, to jest u obitelji Gavrile Ardalioniča Ivolgina, evo ovog mog mladog prijatelja s kojim se izvolite upoznati, njegova mamica i sestra ispraznile su u stanu dvije-tri namještene sobe pa ih iznajmljuju, s hranom i poslugom, podstanarima koji imaju najbolje preporuke. Uvjeren sam da će moju preporuku Nina Aleksandrovna prihvatiti. A vama će, kneže, to zlata vrijediti, prvo, zato što nećete biti sami, nego, da tako kažem, u krilu obitelji, a po mom mišljenju ne bi valjalo da se već na prvom koraku nađete sami u ovakvoj metropoli kao što je Petrograd. Nina Aleksandrovna, mamica, i Varvara Ardalionovna, sestra Gavrile Ardalioniča, jesu dame koje ja neobično poštujem. Nina Aleksandrovna je supruga Ardaliona Aleksandroviča, umirovljenoga generala, koji mi je nekad bio drug, na početku mog službovanja, ali s kojim sam, iz izvjesnih razloga, prekinuo odnose, što me inače ne priječi da ga poštujem, u određenom smislu. Sve vam ovo razlažem, kneže, kako biste shvatili da vas, da tako kažem, osobno preporučujem, pa dakle i jamčim za vas, u neku ruku. Najamnina je vrlo umjerena, pa se nadam da će vaša plaća uskoro biti sasvim dovoljna za tu svrhu. Čovjeku je, doduše, prijeko potreban i džeparac, pa

makar i najskromniji, ali nemojte se, kneže, naljutiti kad vam kažem da će za vas biti bolje da nemate džeparca, pa da i inače nemate novaca u džepu. Ovo vam govorim na temelju svog mišljenja o vama. Ali, budući da vam je sad novčarka sasvim prazna, dopustite da vam za početak ponudim, evo, ovih dvadeset pet rubalja. Poslije ćemo se, naravno, obračunati, a ako ste tako iskren i duševan čovjek kako se može suditi po vašim riječima, ni tu neće biti među nama nikakvih neprilika. A što se ovoliko zanimam za vas, to je zato što radi nečega čak i računam na vas; poslije ćete vidjeti o čemu se radi. Eto, vidite, govorim s vama sasvim otvoreno; nadam se, Ganja, da ti nemaš ništa protiv toga da kneza smjestimo u vašem stanu?

- Ama, naprotiv! I mamici će biti vrlo drago... - potvrdi Ganja uljudno i susretljivo.

- Kod vas je, čini mi se, još i sad samo jedan podstanar. Onaj, kako se ono zove, Ferd... Fer...

- Ferdiščenko.

- Ma da, ne sviđa mi se taj vaš Ferdiščenko, ima poganu jezičinu. I nikako ne shvaćam zašto mu Nastasja Filipovna toliko povladuje. Je li joj zaista neki rodak?

- Ma nije, sve je to šala! Nema u tome ni trunka istine.

- Ama, do vraga i on! E pa, šta je, kneže, jeste li zadovoljni ili niste?

- Zahvaljujem vam, generale, postupili ste sa mnom kao neobično dobar čovjek, pogotovo što vas uopće nisam ništa molio; ne govorim vam to iz neke oholosti; zaista nisam znao kamo da sklonim glavu. Maloprije me, doduše, Rogožin pozvao k sebi.

- Rogožin? Ma nemojte; savjetovao bih vam, onako očinski, ili, ako više volite, prijateljski, da zaboravite toga gospodina

Rogožina. I inače bih vam savjetovao da se držite obitelji kod koje ćete stanovati.

- Kad ste već tako dobri - počne knez - imam jedan posao na duši. Dobio sam obavijest...

- E, oprostite - presiječe ga general u riječi - sad više nemam ni časka vremena. Odoh da kažem za vas Lizaveti Prokofjevnoj - ako zaželi da vas odmah primi (a potrudit ću se da vas tako preporučim), savjetujem vam da iskoristite priliku i da joj ugodite, jer vam Lizaveta Prokofjevna može i te kako dobro doći; pa vi ste ipak prezimenjaci. Ako ne bude sad htjela, nemojte zamjeriti, primit će vas drugi put. A ti, Ganja, pregledaj dotle ove račune, maloprije smo se Fedosejev i ja natezali s njima. Ne smijemo ih zaboraviti priložiti...

General izađe, i tako mu knez nije dospio izložiti svoj posao o kojem je valjda već po četvrti put zausdo da govori. Ganja pripali cigaretu i ponudi kneza; knez prihvati, ali ne zapodijevaše razgovora jer nije htio smetati, nego počne razgledati kabinet; međutim, Ganja jedva da je i pogledao papir ispisan brojkama koji mu je ostavio general. Bio je rastresen - njegov osmijeh, pogled i zamišljenost učiniše se knezu još nekako sumorniji, otkako su ostali nasamu. Iznenada Ganja priđe knezu, koji je u tom času opet stajao pred fotografijom Nastasje Filipovne i promatrao je.

- Sviđa vam se, znači, takva žena, kneže? - upita ga iznenada, motreći ga prodornim pogledom. Baš kao da je imao na umu nekakvu posebnu namjeru.

- Neobično lice! - odgovori knez. - I uvjeren sam da joj ni sudbina nije obična. Lice joj je veselo, ali mora da je negdje strahovito patila, a? O tome joj oči govore, evo, ove dvije koštice, ove dvije točke ispod očiju, na vrhu obraza. To je lice ponosito, strahovito ponosito, a bogme ne bih znao reći je li dobra. Eh, da je bar dobra! Tada bi sve bilo u redu!

- A biste li se vi oženili takvom ženom? - produži Ganja ne odvajajući od njega svojih užagrenih očiju.

- Ne mogu se ja nikakvom ženom oženiti jer nisam zdrav - reče knez.

- A bi li se Rogožin oženio njome? Što mislite?

- Pa čujte, mogao bi se, mislim, već sutra oženiti, i oženio bi se, a za tjedan dana bi je možda i zaklao.

Čim je knez to izgovorio, Ganja odjednom tako zadrhta da knez umalo što ne krikne.

- Što vam je? — reče hvatajući ga za ruku.

- Vaša svjetlosti! Presvijetli vas mole da izvolite doći do milostive - javi lakaj koji se pojavio na vratima. Knez odmah pođe za njim.

IV

Sve tri mlade Jpančinke bile su jedre, bujne, stasite gospođice, divnih pleća, razvijenih grudi, snažnih ruku, gotovo kao u muškaraca, i dakako da su, onako snažne i zdrave, voljele katkad dobro pojesti, što nisu uopće tajile. Njihova mamica, generalica Lizaveta Prokofjevna, koji put je prijeko gledala na taj njihov neskriveni apetit, ali kako su neka njezina mišljenja, ma koliko da su ih kćeri naoko poštivale, uglavnom već odavno bila izgubila onaj nekadašnji neosporni autoritet, štoviše, toliko da je uobičajena složna konklava triju djevojaka počela redom nadvladavati njena mišljenja, generalica je, da bi sačuvala dostojanstvo, držala da je pametnije ne prepirati se, nego popuštati. Njena narav, doduše, vrlo često nije htjela slušati i pokoriti se odlukama zdravog razuma; Lizaveta Prokofjevna bivala je iz godine u godinu sve mušičavija i netrpeljivija, postala je čak i nekakva čudakinja, ali, kako je uvijek imala pri ruci svog neobično pokornog i dresiranog muža, obično bi se sav onaj višak što se bio nagomilao, izlio na njegovu jednu glavu, pa bi ponovo u obitelji zavladala harmonija i sve je dalje teklo kao po loju.

Uostalom, ni sama generalica nije gubila teka, i obično je u dvanaest i pol sjedala s kćerima za obilat doručak koji je gotovo nalikovao na ručak. Gospođice bi još prije toga popile po šalicu kave, točno u deset sati, u postelji, čim bi se probudile. To im je bilo po volji i to su bile jednom zauvijek uvele. U dvanaest i pol prostirao se stol u maloj blagovaonici, blizu mamičinih odaja, i na taj obiteljski i intimni doručak dolazio je katkad i sam general, kad je imao vremena. Pored čaja, kave, sira, meda, maslaca, posebnih nekakvih uštipaka što ih je obožavala sama generalica, kotleta i ostaloga, iznosio se na stol i krepak, vreo bujon. Toga dana kad je počela naša pripovijest okupila se bila cijela obitelj u blagovaonici, očekujući generala koji je obećao da će doći u dvanaest i pol. Da je zakasnio samo časak, odmah bi bili poslali po njega, ali je došao na vrijeme. Kad je prišao supruzi da se pozdravi i poljubi joj ruku, zapazio je na njenu licu nešto osobito. I premda je još jučer naslutio da će danas biti upravo tako zbog jednog »slučaja« (kao što se navikao izražavati), pa se sinoć, prije nego što je zaspao, bio zbog toga zabrinuo, ipak se sad opet nekako ušepRTLjio. Priđoše mu kćeri da ga poljube; nisu se, doduše, srdile na njega, ali i tu kao da nešto nije bilo u redu. General je, istinabog, zbog izvjesnih razloga, bio postao pretjerano sumnjičav; ali kako je bio iskusan i spretan otac i suprug, odmah je poduzeo stanovite mjere.

Možda nećemo suviše nauditi slikovitosti našeg kazivanja ako ovdje zastanemo i poslužimo se nekim objašnjenjima kako bismo izravno i što točnije prikazali stanje i prilike u kojima zatječemo obitelj generala Jpančina na početku ove pripovijesti. Već smo maloprije rekli da general nije, doduše, bio osobito naobražen čovjek, nego, naprotiv, kao što je sam o sebi govorio, »čovjek samouk«, ali je svakako bio iskusan suprug i spretan otac. Između pstalog, držao se načela da ne požuruje kćeri na udaju, naime, da im »ne kljuca po glavi« i da im ne dodijava preko svake mjere svojom roditeljskom ljubavlju i skrbi za njihovu sreću, kao što i nehotice, ali prirodno, biva posvuda, pa i u najpametnijim obiteljima u kojima su kćeri dorasle za udaju. Uspio je čak predobiti i Lizavetu Prokofjevnu za to svoje načelo, iako to nije bilo

nimalo lako — nije bilo lako zato što nije bilo prirodno; ali su generalovi argumenti bili neobično jaki i počivali su na opipljivim činjenicama. Pa i udavače, potpuno prepuštene same sebi i svojim odlukama, morat će napokon, sasvim prirodno, doći k pameti, a tada će sve ići samo od sebe, jer će se zdušno prihvatiti posla, okaniti se mušica i pretjerane izbirljivosti; roditeljima će pak samo ostati da budno i što neprimjetnije paze da ne dođe do kakva čudna izbora ili neprirodna odstupanja, pa da onda uvrebaju pravi trenutak i u jedan mah potpomognu svim svojim silama i utjecajem da se sve obavi kako treba. Napokon, njihov imutak i društveni ugled, na primjer, rasli su svake godine geometrijskom progresijom pa su, prema tome, što je više odmicalo vrijeme, i kćeri sve više dobivale na vrijednosti, čak i kao udavače. Ali, pored svih tih nepobitnih činjenica, pojavila se još jedna - najstarijoj kćeri Aleksandri odjednom, i tako reći preko noći (kao što to svagda biva), mine dvadeset peta godina. Nekako u to isto vrijeme i Afanasij Ivanovič Tocki, čovjek iz otmjena društva, s dobrim vezama i neobično bogat, ponovo izrazi svoju davnašnju želju da se oženi. Bio je to čovjek od svojih pedeset godina, čelik-značaj, neobično razvijena ukusa. Htio je da se što bolje oženi, a mnogo je držao do ženske ljepote. Budući da je od nekog vremena živio s generalom Jepančinom u velikom prijateljstvu, što se osobito bilo razvilo zbog njihova zajedničkog ulaganja u neke financijske pothvate, povjerio mu se i, tako reći, zatražio od njega prijateljski savjet i uputu — smije li ili ne smije pomišljati na ženidbu s jednom od njegovih kćeri? U mirnom i divnom toku obiteljskog života generala Jepančina dolazilo je do očita preokreta.

Neosporna je ljepotica u obitelji bila, kako rekosmo, najmlađa, Aglaja. Čak je i sam Tocki, neobično sebičan čovjek, shvatio da tu nema šta tražiti i da Aglaja nije za njega. Možda su ponešto slijepa Ijubav i odviše žarko prijateljstvo između sestara pridonijele tom pretjerivanju, ali su one posve iskreno predviđale da Aglajina sudba neće biti obična, nego pravi ideal zemaljskog raja. Aglajin budući muž morao je posjedovati sve vrline i prednosti, a da i ne govorimo o bogatstvu. Sestre su se čak dogovorile, i to nekako prešutno, da će se, ako zatreba, i

žrtvovati u korist Aglaje - za nju je bio predviđen golem i izvanredan miraz. Roditelji su znali za taj sporazum između dviju starijih sestara, pa kad je Tocki zatražio savjet, nisu gotovo ni sumnjali da jedna od starijih sestara neće odbiti da ispuni njihove želje, pogotovo što Afanasij Ivanovič neće zacijelo mnogo mariti za miraz. Sam je general, na temelju svoga bogatog životnog iskustva, neobično mnogo držao do ponude Tockoga. Budući da je i sam Tocki, zbog nekih svojih razloga, postupao zasad vrlo oprezno i tek ispitivao teren, roditelji su također samo izdaleka nabacivali pred kćerima izvjesne pretpostavke. Na to su od njih dobili odgovor, koji je također bio prilično neodređen, ali ih je bar mogao umiriti, da najstarija među njima, Aleksandra, možda i neće odbiti tu ponudu. Aleksandra je, doduše, bila djevojka čvrsta karaktera, ali dobra, razborita i neobično miroljubiva; možda bi se čak i vrlo rado udala za Tockoga, a kad bi jednom dala riječ, pošteno bi je održala. Sjaja nije voljela, a ne samo što od nje nisu prijetile nikakve brige i nagli obrati, nego je mogla čak i zasladiti i srediti mužu život. Bila je vrlo lijepa, iako nije svakom zapinjala za oko. Što je mogao Tocki više željeti?

Pa ipak se i dalje samo na mjestu tapkalo. Tocki i general prijateljski se dogovoriše da će se do daljnjega kloniti svakog formalnog i neopozivog koraka. Pa ni roditelji još nisu počeli govoriti sa kćerima sasvim otvoreno; pojavila se kanda i nekakva nesuglasica - generalica Jepančinka, majka obitelji, nije bila zbog nečega zadovoljna, a to je bilo i te kako važno. Posrijedi je bila jedna okolnost koja je svemu smetala, jedan zakučast i škakljiv slučaj koji je sve skupa mogao upropastiti, jednom zauvijek.

Taj zakučasti i škakljivi »slučaj« (kao što je govorio sam Tocki) začeo se bio još davno, prije otprilike osamnaest godina. Blizu jednog od najbogatijih imanja Afanasija Ivanoviča, u jednoj od središnjih gubernija, tavorio je neki jadni vlastelin na svom skromnom posjedu. Bio je to čovjek poznat po neprestanim i upravo poslovičnim nedaćama - umirovljen oficir iz odlične plemićke obitelji, jos odličnije od obitelji Tockoga, neki Filip Aleksandrovič Baraškov. Zadužen do grla, sa založenim

imanjem, uspio je, napokon, pošto se namučio kao robijaš i naradio gotovo kao seljak, srediti koliko-toliko svoje malo gospodarstvo. Čim bi mu štogod pošlo za rukom, odmah bi se neobično osokolio. Osokolio se on, obasjala ga nada, pa je otišao na nekoliko dana u kotarski gradić da se sastane s jednim od svojih glavnih vjerovnika, pa ako bude mogao, da se najzad nekako i nagodi s njim. Trećeg dana nakon dolaska u grad, dođe mu njegov seoski knez na konju, opržena obraza i nagorjele brade, i javi da mu je »očevina izgorjela«, jučer, u samo podne, te da su mu »izvoljeli izgorjeti i supruga, a dječica ostala živa«. Čak ni Baraškov, koji je bio navikao na »udarce sudbine«, nije mogao podnijeti takva iznenađenja; pomjerio je pameću, a nakon mjesec dana umro u vrućici. Izgorjelo imanje, s kmetovima, koji su se razmiljeli po svijetu, prodano je na ime dugovanja, a dvije djevojčice, od po šest i sedam godina, Baraškovljevu djecu, primio je k sebi, onako velikodušan kakav je bio, Afanasij Ivanovič Tocki, da ih o svom trošku odgaja. Iz početka su se djevojčice odgajale s djecom špana Afanasija Ivanoviča, umirovljena činovnika sa mnogo djece, koji je još uz to bio Nijemac. Uskoro je ostala još samo jedna djevojčica, Nastja, jer je mlađa umrla od hripavca. Tocki ih je, živeći u inozemstvu, bio uskoro obje sasvim zaboravio. Nakon pet-šest godina, prolazeći jednom onuda, Afanasij Ivanovič naumi da obiđe svoje imanje i iznenada spazi u svojoj kući na selu, u obitelji svoga Nijemca, predivno dijete, djevojčicu od svojih dvanaest godina, nestašnu, dragu, pametnu, na kojoj se vidjelo da će biti prava ljepotica; što se toga tiče, Afanasij Ivanovič bijaše nepogrešiv znalac. Taj put je ostao na imanju svega nekoliko dana, ali je stigao da se pobrine za djevojčicu; u njenu odgoju nastala je velika promjena - pozvana je čestita i postarija guvernanta, iskusna u boljem odgoju djevojaka, naobražena Švicarka, koja ju je, pored francuskog jezika, poučavala i u različnim naukama. Nastanila se na imanju, pa je školovanje male Nastasje poprimilo neobične razmjere. Točno nakon četiri godine školovanje je bilo završeno; guvernanta je otputovala, a po Nastju je došla neka gospođa, također nekakva vlastelinka i također susjeda gospodina Tockoga, ali u jednoj drugoj, dalekoj guberniji, i odvela Nastju sa sobom, u skladu s

uputama i ovlaštenjima koja joj je dao Afanasij Ivanovič. I na tom omanjem imanju bila je drvena kuća, malena, doduše, ali netom sagrađena; namještena je bila vrlo otmjeno, a i seoce se, kao navlaš, zvalo Otradno. Vlastelinka je dovela Nastju ravno u tu mirnu kućicu, a kako je sama bila udovica bez djece i stanovala samo jednu vrstu dalje, nastanila se s Nastjom u toj kućici. Uz Nastju se stvorila stara gazdarica i mlada, vješta sobarica. U kući se našla i glazbala, lijepa djevojačka biblioteka, slike, bakrorezi, olovke, kistovi, boje, divna hrtica, a nakon dvije sedmice udostojao se da dođe i Afanasij Ivanovič glavom... Otada je nekako posebno zavolio to svoje zabitno stepsko seoce, dolazio je svakog ljeta, ostajao po dva, pa i tri mjeseca, i tako je prošlo poprilično vremena, oko četiri godine, sretno i mirno, otmjeno i lijepo.

Jednom, negdje na početku zime, oko četiri mjeseca nakon jednog od ljetnih boravaka Afanasija Ivanoviča u Otradnom, gdje je taj put ostao svega dvije sedmice, pronio se bio glas ili, bolje reći dopro je bio do Nastasje Filipovne nekako glas, da se Afanasij Ivanovič ženi u Petrogradu nekom ljepoticom, bogatom i uglednom - ukratko da ima solidnu i sjajnu partiju. Poslije se pokazalo da taj glas nije bio potpuno istinit - i tada je ženidba bila tek u planu, i sve je bilo još vrlo neodređeno, ali je u životu Nastasje Filipovne ipak došlo do velikog preokreta. Iznenada je pokazala neobičnu odlučnost i očitovala sasvim neočekivan karakter. Bez mnogo razmišljanja, ostavila je svoju drvenu kućicu i iznenada osvanula u Petrogradu, kod samog Tockoga, sama samcata. Tocki se zabezeknuo, zaustio da nešto kaže, ali se odjednom pokazalo, gotovo od prvih riječi, da mora potpuno promijeniti stil, raspon glasa, prijašnje predmete ugodnih i lijepih razgovora što ih je do tada onako uspješno vodio s njom, logiku - sve, sve, sve! Pred njim je sjedila potpuno druga žena koja nije bila ni najmanje nalik na onu koju je poznavao do tada i ostavio je bio još nedavno, u srpnju mjesecu, u seocetu Otradnom.

Pokazalo se da ta nova žena, prvo, neobično mnogo zna i razumije - toliko da se čovjek morao čudom čuditi otkud je stekla sve to znanje, došla do takvih točnih pojmova. (Nije

valjda iz svoje djevojačke biblioteke?) Štoviše, čak je i pravnu stranu svog položaja izvanredno dobro shvaćala i posjedovala pozitivno znanje, ako ne o samom svijetu a ono bar o tome kako se neki poslovi obavljaju na svijetu; drugo, njen je karakter bio posve drugačiji nego prije, naime, to više nije bilo ono plašljivo stvorenje, internatski neodređeno, gdjekad čarobno zbog svoje originalne nestašnosti i bezazlenosti, gdjekad nužno i zamišljeno, začuđeno, nepovjerljivo, uplakano i nemirno.

Naprotiv, tu se pred njim kikotalo i peckalo ga najotrovnijim sarkazmima neobično i neočekivano stvorenje, koje mu naprečac kaza da nikad nije u svom srcu osjećalo prema njemu ništa doli najdubljeg prezira, prezira od kojeg je hvata mučnina i koji se javio odmah nakon njene prvotne zadivljenosti. Ta mu je nova žena rekla da bi joj u punom smislu riječi bilo potpuno svejedno kad bi se on sad odmah i bilo s kim oženio, ali da je došla da ga u tome spriječi, i to da ga spriječi iz pakosti, jedino zato što joj se tako hoće, te će tako i biti - »pa ako ništa drugo da ti se dosita nasmijem jer sad hoću i ja, napokon, da se smijem«.

Tako je bar govorila; a možda i nije izrekla sve što joj je bilo na pameti. Međutim, dok se ta nova Nastasja Filipovna kikotala i sve to razglabala, Afanasij Ivanovič razmišljao je o svemu tome i pokušavao koliko-toliko srediti svoje pomalo uskomešane misli. To je razmišljanje poprilično potrajalo; mozgao je i donosio konačnu odluku gotovo dvije sedmice - ali se nakon dvije sedmice napokon odlučio. Valja imati na umu da je Afanasiju Ivanoviču bilo u to vrijeme već oko pedeset godina, pa je bio nadasve solidan i staložen čovjek. Svoj položaj u svijetu i u društvu bio je već odavno učvrstio na najsolidnijim temeljima. Sebe, svoj mir i udobnost volio je i cijenio više od svega na svijetu, kao što i priliči sređenu čovjeku. Nije smio dopustiti da se imalo poremeti, imalo pokoleba ono što je stvarao cijelog života i što je poprimilo tako divotan oblik. S druge strane, iskustvo i pronicav pogled na zbivanja počeli su vrlo brzo i neobično pouzdano govoriti Tockome da ima pred sobom sasvim neobično stvorenje, da je

to upravo onakvo stvorenje koje neće samo prijetiti, nego će svakako i učiniti ono čime prijeti i, što je najgore, da neće ama baš ni od čega prezati, pogotovo što ama baš ni do čega ne drži, pa ga ne možeš ničim ni sablazniti. Tu je, očito, bilo nešto drugo posrijedi, naslućivao se neki mutež u duši i srcu - nešto kao neko romantično ogorčenje bogzna na koga i zašto, nekakav neutaživ prezir koji je prevršio svaku mjeru - ukratko, nešto nadasve smiješno i nedopustivo u pristojnu društvu i nešto što je prava božja kazna za pristojna čovjeka, kad naiđe na to. Dakako da je Tocki, onako bogat i s onakvim vezama, mogao u tren oka počinuti kakav neznatan i sasvim nevin zločin da se izbavi iz neprilika. S druge strane, bilo je očito da ni sama Nastasja Filipovna nije kadra da mu bogzna kako naudi, pa makar, recimo, i u pravnom smislu; čak ne bi mogla izazvati ni bogzna kakav skandal jer ju je bez po muke mogao svagda zauzdati. Ali sve to samo pod uvjetom da je Nastasja Filipovna odlučila da postupava onako kako obično ljudi postupaju u takvim prilikama, da nije suviše svojeglavo iskakala iz kolotečine. Ali upravo je tu Tockom dobro došao njegov pronicav pogled - dokučio je da Nastasja Filipovna i sama dobro zna koliko je nemoćna u pravnom smislu, ali da joj je nešto sasvim drugo na pameti i ... u očima kojima je sijevala. Kako joj nije bilo ni do čega stalo, a najmanje do same sebe (trebalo je vrlo mnogo pameti i pronicavosti da se u tom času dokuči da njoj već odavno nije stalo do same sebe, i da on, onakav skeptik i mondeni cinik, povjeruje u ozbiljnost toga njenog osjećaja), Nastasja Filipovna bila je kadra da upropasti samu sebe, neopozivo i nedostojno, Sibirom i robijom, samo da osramoti čovjeka koji joj se dozlaboga zgadio. Afanasij Ivanovič nije nikad tajio da je pomalo plašljiv ili, bolje reći, konzervativan u najvećoj mjeri. Kad bi, recimo, znao da će ga ubiti na vjenčanju ili da će se dogoditi štogod tako nezgodno, smiješno i u društvu neuobičajeno, dakako da bi se uplašio, ali se ne bi toliko uplašio toga što će ga ubiti, ili raniti, ili što će mu pred cijelim svijetom netko pljunuti u lice, i tako dalje, i tako dalje, koliko toga što će mu se to dogoditi u takvu neprirodnu i neuobičajenu obliku. A upravo je to Nastasja Filipovna nagoviještala, premda je zasad još šutjela o tome; znao je da ga je skroz-naskroz prozrela i proučila, pa da

zna i kako će ga najbolnije pozlijediti. A kako je bio tek naumio da se oženi, Afanasij Ivanovič se pokori i popusti Nastasji Filipovnoj.

Toj njegovoj odluci pripomogla je još jedna okolnost - teško je bilo i zamisliti koliko se ta nova Nastasja Filipovna razlikovala u licu od one nekadašnje. Nekad je to bio samo vrlo zgodan djevojčurak, a sad ... Tocki nije dugo mogao oprostiti sam sebi što ju je četiri godine gledao a da je nije vidio. Mnogo, doduše, znači i to što je s obje strane, u njima i odjednom, nastao preokret. Sjećao se, uostalom, kako su mu i nekad, u nekim trenucima, padale na um čudne misli pri pogledu, primjerice, na njene oči - kao da je naslućivao u njima nekakav dubok i tajanstven mrak. Taj pogled kao da je zadavao nekakvu zagonetku. U posljednje dvije godine često se čudio kako se u Nastasje Filipovne mijenja boja lica; iznenada bi strašno problijedjela i - za divno čudo - bivala još ljepša. Tocki, koji je, kao i svi džentlmeni koji su se nauživali u svom vijeku, isprva prezirao jeftin način na koji je došao do te djevičanske duše, počeo je u posljednje vrijeme sumnjati u istinitost tog svog mišljenja. Kako bilo da bilo, naumio je bio još proljetos da što prije odlično i bogato uda Nastasju Filipovnu za kakva razborita i čestita gospodina koji služi u nekoj drugoj guberniji. (O, kako se strašno i kako pakosno sad tome smijala Nastasja Filipovna!) Ali sad se Afanasij Ivanovič pomamio za nečim novim pa je čak pomislio da bi opet mogao iskoristiti tu ženu. Odlučio je smjestiti Nastasju Filipovnu u Petrogradu i okružiti je raskoši i udobnošću. Ako ne bude jedno, bit će drugo - Nastasjom Filipovnom mogao se pohvaliti, pa čak i podičiti u stanovitu društvu. A Afanasij Ivanovič je mnogo držao do svoje slave na tom polju.

Prošlo je bilo već pet godina života u Petrogradu, i dakako da se za to vrijeme štošta ustalilo. Položaj Afanasija Ivanoviča nije bio ugodan; najgore je od svega bilo to što se, kad se jednom prepao, nikako više nije mogao smiriti. Bojao se - ni sam nije znao čega - naprosto se bojao Nastasje Filipovne. Neko vrijeme, prve dvije godine, sve je nešto mislio da Nastasja Filipovna želi da se uda za njega, ali da šuti zbog

prevelike taštine i da uporno čeka da je on zaprosi. Takva bi želja bila čudna, ali je Afanasij Ivanovič postao sumnjičav, pa se mrštio i zapadao u teške misli. Na svoje veliko i (takvo je ljudsko srce!) pomalo nemilo čudo, odjednom se, u jednoj prilici, uvjerio da bi ga ona odbila, baš kad bi je i zaprosio. Dugo nije mogao to shvatiti. Činilo mu se da je moguće samo jedno tumačenje - da oholost »uvrijeđene i ćudljive žene« doseže čak i takvu mahnitost da više uživa u tome da bar jednom pokaze svoj prezir odbijanjem, nego da zauvijek sredi svoj položaj i dovine se do nedostupnih visina. Najgore je bilo to što je Nastasja Filipovna uzela previše maha. Ni na korist nije bila lakoma, čak ni na veliku korist, i, premda nije odbila ponuđeni komfor, živjela je vrlo skromno i gotovo ništa nije u tih pet godina uštedjela. Afanasij Ivanovič se bio odvažio na vrlo lukavo sredstvo ne bi li se oslobodio svojih okova - neprimjetno i vješto počeo ju je sablažnjavati, uz spretnu pomoć, različnim zamamnim napastima; ali konkretni ideali: knezovi, husari, tajnici, poslanstava, pjesnici, romanopisci, pa čak i socijalisti - ništa od svega toga nije ostavilo nikakav dojam na Nastasju Filipovnu, kao da joj je u njedrima mjesto srca kamen, kao da su joj osjećaji presahli i jednom zauvijek zamrli. Živjela je uglavnom povučeno, čitala, čak je i učila, voljela je glazbu. Malo je imala znanaca; sve se nešto družila s nekim siromašnim i smiješnim činovnicima, poznavala je nekakve dvije glumice, neke starice, osobito je voljela veliku obitelj jednog čestitog učitelja, a u toj su obitelji i nju voljeli i rado je primali. Počesto se uvečer okupljalo kod nje pet-šest znanaca, ne više. Tocki je dolazio vrlo često i redovito. U posljednje se vrijeme, ne baš lako, upoznao s Nastasjom Filipovnom i general Jupančin. U isto se vrijeme sasvim lako, bez po muke, upoznao s njom i jedan mladi činovnik koji se prezivao Ferdiščenko, vrlo nepristojan i raskalašen lakrdijaš, sklon neslanim šalama i piću. Poznavala se i s jednim mladim i čudnim čovjekom koji se prezivao Pticin, skromnim, urednim i zalizanim, koji se bio izvukao iz neimaštine i postao lihvar. Upoznao se s njom, najposlije, i Gavril Ardalionovič ... Na kraju je Nastasja Filipovna stekla čudnu slavu - svi su znali za njenu ljepotu, ali ništa više od toga; nitko se nije mogao ničim pohvaliti, nitko nije mogao ništa pričati na njen račun. Takav

ugled, njena naobraženost, lijepo vladanje, duhovitost, sve je to napokon učvrstilo Afanasija Ivanoviča u njegovu poznatom naumu. Eto, upravo u tom trenutku počeo je i sam general Jegančin igrati važnu i neobičnu ulogu u ovoj pripovijesti.

Kad mu se Tocki onako ljubezno obratio za prijateljski savjet u vezi s jednom od njegovih kćeri, odmah mu je, na najplemenitiji način, sve priznao, potpuno i otvoreno. Odao mu je da je nakanio da ne preza ni od kakvih sredstava, samo da se domogne slobode; da se ne bi umirio čak ni kad bi mu Nastasja Filipovna sama kazala da će ga ubuduće ostaviti na miru; da mu nisu dovoljne riječi, da su mu potrebne najčvršće garancije. Sporazumiješe se i odlučiše da rade zajednički. Ponajprije se dogovoriše da iskušaju najblaža sredstva i da dirnu, da tako kažemo, samo u »plemenite žice srca«. Pohodiše obojica Nastasju Filipovnu, a Tocki naprečac počeo tako da joj kaza kako je u užasnu i nepodnosivu položaju; za sve je sam sebe okrivio; otvoreno je rekao da se ne kaje zbog svog prvotnog postupka s njom zato što je okorjeli bludnik te se ne može svladati, ali da se sad želi oženiti i da je sva sudbina nadasve poštena i društveno dolična braka u njenim rukama; ukratko, da se uzda u njeno plemenito srce. Zatim je preuzeo riječ general Jegančin, kao udavačin otac, i govorio je razborito, klonio se ganutljivosti, samo je spomenuo da joj priznaje puno pravo da odluči o sudbini Afanasija Ivanoviča, vješto se podičio svojom smjernošću i predočio joj da sudbina njegove kćeri, a možda i dviju njegovih kćeri, ovisi sad o njenoj odluci. Na pitanje Nastasje Filipovne: »Što zapravo od nje hoće?« - Tocki joj isto onako sasvim otvoreno i ljudski prizna da je još od prije pet godina toliko zaplašen da se još ni sad ne može sasvim smiriti, sve dok se sama Nastasja Filipovna ne uda. Odmah dometne da bi ta njegova molba bila, naravno, besmislena kad ne bi za nju imao neke osnove. Sam je dobro primijetio i pouzdano doznao da jedan mlađi čovjek iz dobre kuće, koji živi u vrlo čestitoj obitelji, a zove se Gavril Ardalionovič Ivolgin, koga ona poznaje i prima, odavno već nju voli svom silinom strasti i da bi, naravno, dao pola života za puku nadu da će zadobiri njenu naklonost. To je njemu, Afanasiju Ivanoviču, priznao sam Gavril Ardalionovič, i to već

poodavno, onako prijateljski i čista, mlada srca, a to već odavno zna i Ivan Fjodorovič, koji je mladićev dobrotvor. Napokon, ako se on, Afanasij Ivanovič, ne vara, i sama Nastasja Filipovna već odavno zna za ljubav toga mladića, a čak mu se nekako čini da i dobrohotno gleda na tu ljubav. Njemu je, naravno, teže nego ikome drugom govoriti o tome. Ali, kad bi Nastasja Filipovna htjela povjerovati da u njemu, Tockom, pored sebičnosti i želje da udesi svoj udes, postoji i nekakva želja za njeno dobro, onda bi shvatila da je njemu već odavno krivo, pa i teško, da je gleda tako osamljenu; da je oko nje samo pusti mrak, puko nevjerovanje u obnovu života, života koji bi se mogao tako lijepo preporoditi u ljubavi i u obitelji, i na taj način zadobiti nov cilj; da joj sposobnosti, možda i sjajne, propadaju, da od svoje volje uživa u svom jadu, ukratko, da pati čak i od nekakve romantičnosti koja nije vrijedna ni zdrave pameti ni plemenita srca Nastasje Filipovne. Pošto je ponovio da je njemu teže govoriti nego drugima, završio je kako ne gubi nadu da mu Nastasja Filipovna neće uzvratiti prezirom, ako on pokaže svoju iskrenu želju da joj osigura budućnost i ponudi joj svotu od sedamdeset pet tisuća rubalja. I doda, kao objašnjenje, da joj je ta svota ionako već namijenjena u njegovoj oporuci; ukratko, da tu nipošto nije riječ o nekakvoj odšteti ... i, napokon, zašto se njemu ne bi priznala i oprostila ljudska želja da bar malo olakša sebi savjest, i tako dalje, i tako dalje, sve ono što se obično govori u takvim zgodama. Afanasij Ivanovič govorio je dugo i rječito i uzgred ubacio, da tako kažemo, vrlo zanimljiv podatak da se o tih sedamdeset pet tisuća sad prvi put izlanuo i da za njih nije znao čak ni Ivan Fjodorovič, koji, eto, tu sad s njima sjedi, jednom riječju, ne zna nitko.

Odgovor Nastasje Filipovne zapanjio je oba prijatelja.

Ne samo što se na njoj nije zapažao ni najmanji trag prijašnje podrugljivosti, prijašnje kivnosti i mržnji, prijašnjeg kikota od kojeg su Tockoga još podilazili srsi, čim bi ga se sjetio, nego, naprotiv, kao da se obradovala prilici što može, napokon, porazgovarati s nekim otvoreno i prijateljski. Priznala je kako i sama odavno želi da zatraži prijateljski savjet i kako ju je u

tome priječio samo ponos, ali sad kad je led probijen, ništa bolje ne bi mogla ni poželjeti. Isprva se turobno nasmiješila, a onda se veselo i obijesno nasmijala, i priznala da onakve nekadašnje bure nikako više neće biti, da je već odavno donekle izmijenila svoje mišljenje o svemu, i premda se u duši nije promijenila, ipak mora mnogo šta priznati kao gotove činjenice; što je bilo, bilo je, bilo pa prošlo, pa joj je čak i čudno što je Afanasij Ivanovič još onako zaplašen kao nekad. Tada se okrene Ivanu Fjodoroviču i reče mu, s izrazom najdubljeg poštovanja, da je već odavno čula vrlo mnogo o njegovim kćerima i da se već odavno navikla da ih duboko i iskreno poštuje. Sama pomisao da bi im mogla čime god biti od koristi ispunja je, reklo bi se, radošću i ponosom. Istina je da joj je sad teško i vrlo mučno; Afanasij Ivanovič je pogodio kakvi su njeni snovi; željela bi se preporoditi, ako ne baš u ljubavi a ono bar u obitelji, otkriti nov cilj u životu; ali da o Gavrilu Ardalionoviču ne može gotovo ništa reći. Čini se da je on zaista voli; sluti da bi i ona njega mogla zavoljeti kad bi mogla povjevorati u postojanost njegove naklonosti; ali, sve da je i iskren, još je vrlo mlad; tu se nije lako odlučiti. Inače, najviše joj se sviđa kod njega što radi, trudi se i sam uzdržava cijelu obitelj. Čula je da je energičan čovjek, ponosit, da želi napraviti karijeru, da se želi probiti. Isto je tako čula da je Nina Aleksandrovna Ivolgina, majka Gavrile Ardalionoviča, divna žena, zaista vrijedna poštovanja; da je njegova sestra, Varvara Ardalionovna, izvanredna i energična djevojka; mnogo je čula o njoj od Pticina. Čula je da hrabro podnose svoje nevolje; vrlo bi se rado upoznala s njima, ali još je pitanje bi li je oni rado primili u svoju obitelj. Općenito nema ništa protiv mogućnosti toga braka, ali o tome treba još dobro promisliti; ne bi voljela da je požuruju. A što se tiče onih sedamdeset pet tisuća, nije trebalo da se Afanasij Ivanovič toliko ustručava da govori o njima. I sama zna koliko novac vrijedi, i dakako da će ga primiti. Zahvaljuje Afanasiju Ivanoviču na njegovoj obzirnosti, na tome što nije čak ni generalu govorio o tome, a kamoli Gavrilu Ardalionoviču, ali, uostalom, zašto ne bi i on unaprijed znao za to? Ona se nema šta stidjeti zbog tih novaca ako stupi u njihovu obitelj. Bilo kako mu drago, nikog ne kani moliti za oprostjenje i želi da to svi znaju. Neće poći za Gavrilu

Ardalionoviča dok se ne uvjeri da ni kod njega ni u njegovoj obitelji nema nikakve skrivene misli o njoj. Bilo kako mu drago, ni za što ne smatra sebe krivom, i neka Gavrilu Ardalionovič radije dozna kako je ona proživjela ovih pet godina u Petrogradu, u kakvim odnosima s Afanasijem Ivanovičem, i je li zgrnula mnogo imutka. Napokon, ako sad i prima taj kapital, ne prima ga nipošto kao plaću za svoju djevojačku sramotu za koju nije sama kriva, nego jednostavno kao nadoknadu za svoju zlehuđu sudbinu.

Pri kraju se čak, razlažući sve to, toliko ražestila i uzrujala (što je, uostalom, bilo sasvim prirodno) da je general Jegančin ostao vrlo zadovoljan i držao da je spor okončan, ali već jednom zaplašeni Tocki nije joj ni sad dokraja povjervovao, i dugo je strepio ne krije li se i tu ispod cvijeća guja. Ipak su pregovori započeli; osnova na kojoj je počivao cijeli manevar dvojice prijatelja, naime mogućnost da se Nastasja Filipovna zagrije za Ganju, počela je malo-pomalo izbijati na vidjelo i pokazivati se opravdanom, tako da je čak i Tocki na mahove vjervovao u mogućnost uspjeha. Dogle je i Nastasja Filipovna prečistila račune s Ganjom -malo je riječi kazano, baš kao da je njena čednost patila u tome razgovoru. Ipak je dopuštala i pristala da je on voli, ali je izričito rekla da se ne želi ničim vezati; da sve do vjenčanja (ako do njega dođe) zadržava sebi pravo da kaže »ne«, pa ma i u posljednji čas; isto takvo pravo daje i Ganji. Uskoro je Ganja pouzdano doznao, zahvaljujući jednom zgodnom slučaju, da Nastasja Filipovna već točno zna za nesklonost cijele njegove obitelji tom braku i Nastasji Filipovnoj osobno, nesklonost koja se očituje u kućnim scenama; nikad nije sama o tome zapodjela razgovor s njim, iako se on tome svaki dan nadao. Uostalom, moglo bi se još štošta ispričati o svim događajima i okolnostima koje su pratile tu prosidbu i pregovore; ali već smo se ionako previše zatrčali u pripovijedanju, pogotovo što su neke od tih okolnosti bile tada poznate još u obliku neodređenih glasova. Na primjer, Tocki je tobože odnekud doznao da je Nastasja Filipovna uspostavila nekakve neodređene i tajne veze s mladim Jegančinkama - što je bilo sasvim nevjerojatno. Ali je zato jednom drugom glasu i preko volje povjervovao i bojao ga se

kao more — do njega je dopro pouzdan glas da Nastasja Filipovna i te kako dobro zna da će je Ganja uzeti za ženu samo radi para, da je Ganjina duša crna, pohlepna, nesnošljiva, zavidna i beskrajno, preko svake mjere tašta; da je Ganja, doduše, prije strastveno želio da osvoji Nastasju Filipovnu, ali, kad su ona dva prijatelja odlučila da iskoriste tu strast, koju mu je ona počela uzvraćati, i da kupe Ganju time što će mu prodati Nastasju Filipovnu za zakonitu ženu, omrzнула mu je kao mora. U njegovoj duši kao da su se čudno ispreplele strast i mržnja, i premda je najposlije, nakon mučna dvoumljenja, pristao da se oženi tom »opakom ženom«, navodno se zakleo u duši da će joj se zbog toga ljuto osvetiti i da će joj »prisjesti udaja«, kako se tobože sam izrazio. Sve je to Nastasja Filipovna tobože znala i u potaji nešto spremala. Tocki je već bio toliko prestravljen da je čak prestao povjeravati Jegančinu sve svoje strepnje; ali je bilo trenutaka kad bi se, kao pravi slabić, opet neobično ohrabrio i naglo osokolio - ohrabrio se, primjerice, kad je Nastasja Filipovna napokon zadala riječ dvojici prijatelja da će uvečer, na svoj rođendan, kazati svoju posljednju riječ. Ali se zato vrlo neobičan i sasvim nevjerojatan glas, koji se ticao poštovanog Ivana Fjodoroviča glavom, pokazivao, jao, sve istinitijim i istinitijim.

Tu se sve na prvi pogled činilo pukom besmislicom. Jer, teško je bilo povjerovati da se tobože Ivan Fjodorovic, pod svoje časne stare dane, uza svu svoju veliku pamet i dobro poznavanje života, i tako dalje, i tako dalje, i sam pomamio za Nastasjom Filipovnom — i to još tobože tako, tobože u tolikoj mjeri, da je ta njegova mušica tako reći nalik na strast. Čemu se nadao u ovoj prilici — teško je i zamisliti; možda čak i pomoći od samog Ganje. Tocki je bar naslućivao tako nešto, naslućivao je da postoji nekakav, gotovo prešutan sporazum, zasnovan na uzajamnom razumijevanju, između generala i Ganje. Uostalom, poznato je da čovjek, suviše zanesen strašću, pogotovo kad je još u godinama, postaje potpuno slijep i da je sklon nazrijeti nadu ondje gdje je uopće nema; štoviše, gubi razum i vlada se kao ludo dijete, pa ma koliko inače imao soli u glavi. Znalo se da je general spremio za

rođendan Nastasji Filipovnoj dar — divan biser koji je stajao grdne pare, i da mu je bilo mnogo stalo do tog dara, iako je znao da Nastasja Filipovna nije koristoljubiva žena. Uoči rođendana Nastasje Filipovne, bio je kao u nekoj groznici, premda se vrlo dobro svladavao. Upravo o tom biseru dočula je nekako i generalica Jupančinka. Jelizaveta je Prokofjevna, doduše, već zarana bila naslutila da joj je muž vjetrenjast, pa se čak donekle i navikla na to; ali opet nije mogla olako prijeći preko ove zgrade — i te kako ju je zanimao taj glas o biseru. General je pak to na vrijeme nanjušio; još dan prije toga pale su izvjesne riječi; predosjećao je da će doći do velikog obračuna i bojao ga se. Eto, zato mu se toga dana, od kojega smo započeli ovu pripovijest, nikako nije išlo na doručak u krilo obitelji. Još prije nego što je došao knez, naumio je bio da se izgovori poslovima i da se ukloni. Ukloniti se značilo je gdjekad kod generala prosto-naprosto klisnuti. Želio je da mu bar još taj dan i, što je najvažnije, ta večer prođe bez neugodnosti. I iznenada mu je došao knez kao naručen. »Baš kao da ga je sam Bog poslao!« - pomisli general dok je ulazio u odaje svoje supruge.

V

Generalica je bila ponosna na svoje porijeklo. Kako li joj je, prema tome, moralo biti kad joj je naprečac i bez ikakve pripreme rečeno da taj posljednji potomak knezova Miškinih, o kojem je već nešto bila čula, nije ništa drugo doli bijedan idiot i tako reći prosjak, te da prima i milostinju. General je upravo i težio za takvim učinkom, da odmah pobudi zanimanje, da odvuče pažnju na drugu stranu.

U najtežim je prilikama generalica ponajčešće neobično iskolačivala oči, zabacivala tijelo ponešto unatrag i neodređeno gledala preda se, ne govoreći ni riječi. Bila je to sjenita žena, istih godina kao i muž, tamne, dobrano prosijede, ali još bujne

kose, ponešto kukasta nosa, suhonjava, žutih upalih obraza i tankih uvučenih usana. Čelo joj bilo visoko ali usko; u sivim, pokrupnim očima javljao se gdje kad pošve neočekivan izraz. Nekoć je patila od slabosti da vjeruje da joj pogled izaziva neobičan učinak, i to je uvjerenje ostalo kod nje nepokolebljivo.

- Da ga primim? Kažete da ga primim sad, ovaj čas? - i generalica izvali širom oči na Ivana Fjodoroviča što se bio uzvrtio pred njom.

- O, što se toga tiče, ne morate se nimalo ustručavati, samo ako je tebi, draga moja, po volji da ga vidiš - požuri se da joj objasni general. - Pravo dijete, i to još tako jadno; ima nekakve bolesne napade; upravo je stigao iz Švicarske, došao je ravno s vlaka; čudno je obučen, kao kakav Nijemac, a uz to nema ni kopčejke u džepu, doslovce; samo što ne plače. Poklonio sam mu dvadeset pet rubalja i htio bih mu naći kod nas u kancelariji kakvo skromno pisarsko mjesto. A vas, mesdames, molim da ga počastite nečim jer je, čini mi se, i gladan.

- Iznenadujete me — nastavi generalica isto onako kao i prije. — Gladan i još napadi! Kakvi napadi?

- Ah, ne hvataju ga suviše često, a osim toga je gotovo pravo dijete, ali je, inače, obrazovan. Baš sam vas htio zamoliti, mesdames - obrati se opet kćerima - da ga malo ispitajte, jer bi ipak bilo dobro da znamo za što je sposoban.

- Da ga is-pi-ta-ju? - otegne generalica i, kao gromom ošinuta, opet poče prevaljivati oči sa kćerki na muža i natrag.

- Ah, draga moja, nisam tako mislio... uostalom, kako te volja; htio sam da ga prigrlim i uvedem u našu kuću jer bi to bilo, tako reći, dobro djelo.

- Uvesti ga u našu kuću? Iz Švicarske?

- Švicarska tu nije važna; ali, uostalom, kako god želiš. Mislio sam samo zato što ti je, prvo, prezimenjak, a možda čak i rođak, i drugo, što nema kamo glavu da skloni. Čak sam pomislio da će te zanimati da ga vidiš jer je ipak iz našeg roda.

- Pa, naravno, maman, ako se baš ne moramo ustručavati pred njim. Osim toga, dolazi s puta i gladan je, pa zašto ga ne bismo nahranili kad nema kome da ode? - reče joj najstarija kćerka, Aleksandra.

- A uz to je i pravo dijete, s njim se možete još igrati i žmurke.

- Žmurke se igrati? Kako to?

- Ah, maman, prestanite se prenavljati, molim vas - upade joj Aglaja zlovoljno u riječ.

Srednja, Adelaida, smješljivica, nije mogla da se ne nasmije.

- Pozovite ga, papa, maman pristaje - odluči Aglaja.

General pozvoni i naloži da pozovu kneza.

- Ali samo pod uvjetom da mu se svakako sveže ubrus oko vrata kad sjedne za stol - odluči generalica. - Zovnite Fjodora, ili, radije, Mavru... pa neka stoji iza njega i pazi dok bude jeo. Je li bar miran kad ima te napade? Ne razmahuje se rukama?

- Naprotiv, vrlo je dobro odgojen i ima divne manire. Samo je koji put malo previše priprost... Ali, evo i njega glavom! Evo, da vas upoznam, posljednji potomak knezova Miškina, prezimenjak, a možda čak i rođak, primite ga, prigrlite! Sad će doručak, kneže, pa izvolite... A ja već, oprostite, kasnim, žurim se...

- Znamo kamo se žurite — dobaci mu generalica dostojanstveno.

- Žurim se, žurim, draga moja, zakasnit ću! Nego, dajte mu svoje spomenare, mesdames, neka vam štogod napiše, da znate kakav je krasopisac, prava rijetkost! Talent! Kod mene

se vrlo kićeno potpisao starinskim pismom: »Iguman Pafnutij potpisa ovo svojom rukom...« E pa, do viđenja.

- Pafnutij? Iguman? Ama, stanite, stanite, kamo ćete, i kakav vam je to sad Pafnutij? — vikne generalica zlovoljno i gotovo uzrujano za mužem koji je bježao.

- Da, da, draga moja, bio je u staro doba takav jedan iguman... a ja sad idem do grofa, čeka me već dugo, a što je najgore, sam je odredio vrijeme... Do viđenja, kneže!

I general ode hitrim koracima.

- Znam ja kakvom grofu on to ide! - odsiječe Jelizaveta Prokofjevna i srdito pogleda kneza. - Šta je ono bilo? - doda prisjećajući se gadljivo i mrzovoljno. - Ma, vrlo važno! Ah, da, a kakav vam je to iguman?

- Maman — zausti Aleksandra, a Aglaja čak topne nogom.

- Nemojte me sad prekidati, Aleksandro Ivanovna! — odbrusi generalica. - I ja hoću da znam. Sjedite, evo, ovamo, kneže, evo, u ovaj naslonjač, sučelice meni, ne, nego ovamo, na sunce, primaknite se bliže svjetlu, da vas bolje vidim. E pa, kakav je to bio iguman?

- Iguman Pafnutij - odgovori knez sabrano i ozbiljno.

- Pafnutij? E, to je zanimljivo; pa šta je bilo s njim?

Generalica je pitala nestrpljivo, brzo, oštro, ne odvajajući očiju od kneza, a dok joj je knez odgovarao, klimala je glavom na svaku njegovu riječ.

- Iguman Pafnutij, iz četrnaestog stoljeća - počeo knez - upravljao je manastirom na Volgi, u današnjoj kostromskoj guberniji.

Bio je poznat po svetačkom životu, odlazio je u Hordu, pomagao da se srede neki tadašnji poslovi i potpisao se na jednoj povelji, a ja sam vidio snimku tog potpisa. Svidjelo mi

se to pismo pa sam ga naučio. Kad je general maloprije htio da vidi kako pišem, ne bi li mi našao kakvo namještenje, napisao sam nekoliko rečenica različitim pismima, pa između ostaloga i »Iguman Pafnutij napisa ovo svojom rukom«, onako kako se potpisao sam iguman Pafnutij. Generalu se to svidjelo, pa se sad toga sjetio.

- Aglaja - reče generalica - upamti: Pafnutij, ili, još bolje, zapiši, jer inače uvijek sve zaboravim. Mislila sam, doduše, da će biti nešto zanimljivije. A gdje vam je sad taj potpis?

- Ostao je, čini mi se, kod generala u kabinetu, na stolu.

- Pošaljite odmah nekoga da ga donese!

- Ama, radije ću vam ponovo to isto napisati, ako vam je po volji.

- Naravno, mami - reče Aleksandra - a sad će biti bolje da doručujemo; gladne smo.

- Pravo kažeš - odluči generalica. - Idemo, kneže; jeste li pošteno ogladnjeli?

- Jesam, prilično sam gladan i mnogo vam hvala.

- To je vrlo lijepo što ste tako uljudni, i rekla bih da uopće niste onakav... čudak kako su vas izvoljeli prikazati. Idemo. Sjedite, evo, ovamo, nasuprot meni - užurba se ona posjedajući kneza kad uđoše u blagovaonicu - hoću da vas gledam. Aleksandro, Aleksandro, ponudite kneza. Je li da uopće nije onako... bolestan? Možda i neće trebati ubrus... Jesu li vam, kneže, prije jela vezali ubrus oko vrata?

- Nekad, kad mi je bilo sedam-osam godina, mislim da su mi vezali, a sad obično, kad jedem, stavljam sebi ubrus na koljena.

- Tako i treba. A napadi?

- Napadi? - malko se začudi knez. - Sad imam prilično rijetko napade. Uostalom, ne znam; kažu da će mi ovdašnja klima naškoditi.

- Sasvim lijepo govori — pripomene generalica kćerima klimajući i dalje glavom na svaku kneževu riječ. - Nisam se ni nadala. Bit će da su sve ono bile izmišljotine i laži; kao i obično. Jedite, kneže, i pričajte nam: gdje ste se rodili, gdje ste se školovali? Hoću sve da znam; neobično me zanimате.

Knez joj zahvali i, jedući u slast, počе iznova kazivati sve ono o čemu je već više puta morao govoriti toga dana. Generalica je bivala sve zadovoljnija i zadovoljnija. Djevojke su ga također prilično pažljivo slušale. Pretresoše svu rodbinu; pokazalo se da knez prilično dobro poznaje svoje rodoslovlje, ali, koliko god da su natezali činjenice, nisu otkrili između njega i generalice gotovo nikakve rodbinske veze. Između djedova i baka još bi se nekako moglo utvrditi da su neki daleki rod. Ova se suhoparna tema osobito svidjela generalici koja gotovo nikad, koliko god to inače željela, nije imala prilike da govori o svom rodoslovlju, pa je ustala od stola prilično razdragana.

- Idemo sad svi u dnevnu sobu - reče ona - onamo će nam donijeti i kavu. Imamo jednu takvu zajedničku sobu - obrati se knezu vodeći ga - jednostavnije rečeno, moj mali salon, gdje se, kad smo same, okupljamo, pa se svaka bavi svojim poslom: Aleksandra, evo, ova, najstarija moja kći, svira na klaviru, ili čita, ili šije; Adelaida slika pejzaže ili portretira, i ništa ne može da dovrši, a Aglaja sjedi, ništa ne radi. Ni meni ne ide posao od ruke, ništa pošteno da uradim. E pa, evo nas; sjedite, kneže, evo, ovamo, do kamina, i pričajte nam. Hoću da čujem kako pričate. Hoću baš da se dokraja uvjerim, pa kad se nađem sa starom kneginjom Belokonskom, da joj ispričam sve o vama. Htjela bih da se i svi oni zainteresiraju za vas. De, govorite, dakle!

- Maman, pa to je vrlo neobično, tjerati tako čovjeka da priča - napomene Adelaida, koja je dotle namjestila svoj štafelaj, uzela kistove, paletu i nastavila preslikavati s bakroreza pejzaž koji je već odavno bila započela kopirati. Aleksandra i Aglaja

sjedoše na mali divan, prekrižiše ruke i spremiše se da slušaju razgovor. Knez opazi da je sa svih strana okružen neobičnom pažnjom.

- Ja ne bih znala ništa ispričati kad bi mi ovako zapovjedili — pripomene Aglaja.

- Zašto ne? Što je tu neobično? Zašto ne bi pričao? Valjda ima jezik. Hoću da znam kako govori. Eto, bilo o čemu. Ispričajte nam kako vam se svidjela Švicarska, vaš prvi dojam. Evo, vidjet ćete, evo, sad će on početi, i lijepo će početi.

- Prvi je dojam bio snažan... - poče knez.

- Eto, vidite — preuze nestrpljivo Lizaveta Prokofjevna obraćajući se kćerima — počeo je.

- Pustite ga bar da govori, maman - upade joj Aleksandra u riječ. - Ovaj je knez možda velik prepredenjak, ali uopće nije idiot - šapne ona Aglaji.

- Sigurno, odmah sam to primijetila - odvrati joj Aglaja. - I nije pošteno od njega što igra takvu ulogu. Što li zapravo hoće, da izbije kakvu korist?

- Prvi mi je dojam bio snažan - ponovi knez. - Dok su me vodili iz Rusije, kroz kojekakve njemačke gradove, samo sam šutio i gledao oko sebe, i sjećam se da se ni o čemu nisam raspitivao. Bilo je to nakon niza snažnih i mučnih napada moje bolesti, a kad god bi mi se bolest pogoršala i napadi se ponovili nekoliko puta za redom, obuzela bi me posvemašnja tupost, potpuno bih izgubio pamćenje, pa ako mi je pamet i radila, logični tok misli nekako mi se prekidao. Nisam mogao povezati redom više od dvije-tri misli. Tako mi se bar čini. A kad bi napadi jenjali, opet bih postao i zdrav i jak, kao što sam, evo, sada. Sjećam se kako me obuzimala nesnosna tuga; dolazilo mi je i da plačem; sve sam se nešto čudio i brinuo - strahovito me tištalo što mi je sve to tuđe; to mi je bilo jasno. Ta me tuđina ubijala u pojam. Potpuno sam se prenuo iz te tmine, sjećam se, navečer, u Baselu, kad smo ušli u Švicarsku, a prenulo me

njakanje magarca na gradskoj tržnici. Magarac me strašno iznenadio i nekako mi se neobično svidio; i u isti mah kao da mi se odjednom posve razbistrilo u glavi.

- Magarac? Čudno - pripomene generalica. - A, uostalom, nema tu ničega čudnog, po neka bi se od nas još mogla i zaljubiti u magarca - pripomene i gnjevno pogleda nasmijane djevojke. -Toga je bilo već i u mitologiji. Nastavite, kneže.

- Od tada strašno volim magarce. To vam je kod mene kao neka simpatija. Počeo sam se raspitivati o njima jer ih do tada nisam nikad vidio, i ubrzo sam se uvjerio da je to neobično korisna životinja, radna, snažna, strpljiva, jeftina, izdržljiva; i preko tog magarca odjednom mi se počela cijela Švicarska sviđati, tako da me je sasvim napustila ona tuga.

- Sve je to vrlo neobično, ali ostavimo sad magarca i prijeđimo na neku drugu temu. A što se ti neprestano smiješ, Aglajo? I ti, Adelaido? Knez je vrlo lijepo ispričao to o magarcu. On je bar vidio magarca, a što si ti vidjela? Jesi li uopće bila u inozemstvu?

- Ja sam vidjela magarca, maman - reče Adelaida.

- A ja sam ga i čula - priklopi Aglaja. Sve se tri djevojke opet nasmijaše. I knez se nasmija.

- To nije nimalo lijepo od vas — pripomene generalica — oprostite im, kneže, inače su dobre. Vječito ih grdim, ali ih volim. Vjetrenjaste su, lakoumne, lude.

- Pa šta onda? - nasmijao se knez. - Ni ja ne bih na njihovom mjestu propustio priliku. Ali svejedno ću i dalje braniti magarca - magarac je dobro i korisno čeljade.

- A jeste li vi, kneže, dobri? Pitam vas onako, iz radoznalosti - zapita generalica.

Svi se ponovo nasmijaše.

- Opet smo došli do toga prokletog magarca, a nisam ni mislila na njega! - vikne generalica. - Vjerujte mi, molim vas, kneže, da mi nije bilo ni na...

- Ni nakraj pameti? Ama, vjerujem vam, zašto ne?

I knez se neprekidno smijao.

- Vrlo je lijepo od vas što se smijete. Vidim da ste zbilja predobar mladić — reče generalica.

- Ponekad i nisam - odvrati knez.

- A ja sam dobra - neočekivano umetne generalica - i, ako baš hoćete, uvijek sam dobra, i to mi je jedina mana jer ne valja uvijek biti dobar. Vrlo se često Ijutim, eto, na njih, a osobito na Ivana Fjodoroviča, ali je nevolja u tome što sam najbolja baš onda kad se Ijutim. Maloprije, pred vaš dolazak, naljutila sam se i pravila se da ništa ne razumijem niti da mogu razumjeti. Tako mi dođe ponekad; baš kao da sam dijete. Aglaja mi je očitala lekciju; hvala ti, Aglajo! Uostalom, sve su to tričarije. Nisam još tako glupa kako se činim i kako me kćeri žele prikazati. Karakterna sam i nisam baš stidljiva. Ne govorim to zato što sam Ijuta. Dođi amo, Aglajo, poljubi me, tako... a sad dosta nježnosti - pripomene pošto je Aglaja osjećajno poljubi u usta i u ruku. - Nastavite, kneže! Možda ćete se sjetiti i nečeg što je zanimljivije od magarca.

- Ja opet ne razumijem kako se tako, iz čista mira, može nešto ispričati - pripomene opet Adelaida. - Ja to nikako ne bih mogla.

- A knez može zato što je neobično pametan, pametniji je od tebe bar deset puta, a možda i dvadeset. Nadam se da ćeš to i sad pojmiti. Dokažite im to, kneže; nastavite! A tog magarca biste zbilja napokon mogli ostaviti na miru. E pa, šta ste još, osim magarca, vidjeli u inozemstvu?

- Pa i ono o magarcu bilo je pametno - pripomene Aleksandra - knez je vrlo zanimljivo pričao o svojoj bolesti i o tome kako mu

se sve počelo sviđati na jedan poticaj izvana. Mene je oduvijek zanimalo kako Ijudi polude, pa onda opet ozdrave. Osobito kad se to naglo dogodi.

- Je li? Je li? - uplete se generalica. - Vidim ja da si i ti koji put vrlo pametna; e, dosta je smijeha! Stali ste, čini mi se, kneže, kod švicarske prirode, dalje?

- Stigli smo u Luzern pa su me vozili po jezeru. Osjećao sam da je lijepo, ali mi je bilo užasno teško oko srca - reče knez.

- Zašto? - upita ga Aleksandra.

- Ne bih vam znao reći. Uvijek mi je teško i obuzima me nemir kad prvi put gledam takvu prirodu; i lijepo mi je i mučno; uostalom, tada sam još bio bolestan.

- Ja bih to vrlo rado vidjela - reče Adelaida. - I nije mi jasno zašto nikako ne idemo u inozemstvo. Evo, već dvije godine ne mogu naći motiv za sliku:

Istok i Jug opisani su odavno...

Nađite mi, kneže, motiv za sliku.

- U to se zbilja ne razumijem. Meni se čini da treba samo pogledati i naslikati.

- Ali ja ne znam pogledati.

- Ama, šta sad tu govorite u neakvim zagonetkama? Ništa ne razumijem! - uplete se generalica. - Kako to: ne znam pogledati? Imaš oči pa gledaj. Ako ne znaš ovdje pogledati, nećeš ni u inozemstvu naučiti. Radije nam pričajte, kneže, kako ste vi to gledali.

- E, da, to će biti bolje - dometne Adelaida. - Knez je bar u inozemstvu naučio gledati.

- Ne znam; ja sam se tamo samo zdravstveno oporavio; a ne znam jesam li naučio gledati. Uostalom, bio sam gotovo cijelo vrijeme vrlo sretan.

- Sretan! Vi znate biti sretni? - usklikne Aglaja. - Pa što onda govorite da se niste naučili gledati? Još biste mogli i nas naučiti.

- Naučite nas, molim vas - nasmije se Adelaida.

- Ništa vas ne mogu naučiti - nasmije se knez. - Gotovo sam cijelo vrijeme u inozemstvu proveo u tom švicarskom selu; malo sam kad odlazio u okolicu; pa što bih vas onda mogao naučiti? Iz početka mi samo nije bilo dosadno; ubrzo sam počeo prizdravljati; zatim mi je svaki dan postajao dragocjen, i što dalje, to su mi dani bivali sve dragocjeniji, tako da sam to počeo primjećivati. Lijegao sam vrlo zadovoljan, a ustajao još sretniji. Zašto je to bilo tako - prilično je teško reći.

- Nikamo vam se, znači, nije išlo? Nikamo vas nije vukla želja?
- priupita ga Aleksandra.

- U početku, u samu početku, jest, vukla me želja, i obuzimao me velik nemir. Sve sam mislio kako ću živjeti; htio sam iskušati svoju sudbinu, a osobito sam se u nekim trenucima uznemirivao. Znae i sami da ima takvih trenutaka, pogotovo kad je čovjek sam. Bio je tamo kod nas jedan slap, omanji, s visoka se rušio, i to u sasvim tanku mlazu, gotovo okomito - bijel, zahuktao, zapjenjen; rušio se s visoka, a činio se prilično nizak. Bio je oko pola kilometra daleko, a reklo bi se da do njega ima pedeset koraka. Obnoć sam rado slušao njegov šum, ali, eto, u tim trenucima obuzimao me katkad velik nemir. A katkad i o podne, kad zađeš nekud u brda, pa ostaneš sam usred šume, oko tebe borovi, stari, veliki, smolavi; gore, navrh litice, stari srednjovjekovni dvorac, ruševine; naše seoce daleko dolje, jedva da ga vidiš; sunce žarko, nebo plavo, stravična tišina. I, eto, tad me sve nekud vukla želja, i sve mi se činilo, ako pođem samo ravno, pa idem dugo, dugo, i prijeđem, eno, onu crtu, upravo onu gdje se nebo sa zemljom spaja, da se baš ondje krije odgonetka, pa da

ću odmah ugledati nov život, koji je tisuću puta življi i bučniji nego što je kod nas; sve mi se prividao takav neki veliki grad kao što je Napulj, a u njemu same palače, vreva, tutnjava, život... Da, šta mi se sve nije priviđalo! A poslije mi se opet činilo da i u zatvoru može biti bogat život.

— Ovu sam posljednju mudru misao pročitala još u svojoj čitanci, kad mi je bilo dvanaest godina — reče Aglaja.

— Sve je to pusta filozofija - pripomene Adelaida - vi ste filozof i došli ste samo da nas poučavate.

— Možda imate i pravo - nasmiješi se knez - možda sam zbilja i filozof, i tko zna, možda zaista imam namjeru da poučavam... To je moguće, zbilja je moguće.

— A vaša je filozofija ista onakva kao i filozofija Jevlampije Nikolajevne — prihvati opet Aglaja. — To je jedna činovnička žena, udovica, koja nam dolazi, nekakva gotovanka. Njoj je sav cilj u životu — jeftinoća; samo da što jeftinije proživi, samo o kopjejkama govori, a da znate, ima novaca, prefrigana je. Upravo je takav i taj vaš bogati život u zatvoru, a možda i ta vaša četvorogodišnja sreća na selu za koju ste prodali svoj grad, Napulj, a čini mi se da ste bili čak i na dobitku, iako ste ga prodali za kopješke.

— Što se tiče života u zatvoru, čovjek se i ne mora s tim složiti — reče knez. — Čuo sam što je jedan čovjek pričao koji je odsjedio dvanaest godina u zatvoru; bio je to jedan od pacijenata moga profesora i s nama se liječio. Imao je napade, katkad je bio nemiran, plakao je i čak se jednom pokušao ubiti. Život mu je u zatvoru bio vrio tužan, uvjeravam vas, ali je, naravno, vrijedio opet više od nekoliko kopješka. Jedinu su mu znanci bili pauk i drvce što mu je niklo ispod prozora... Nego, radije ću vam ispričati kako sam se upoznao lani s jednim drugim čovjekom. Tu je bila posrijedi jedna čudna okolnost - čudna zato što se zapravo tako nešto vrlo rijetko dogodi. Taj je čovjek, zajedno s drugima, bio jednom izveden na stratište gdje mu je pročitana smrtna kazna strijeljanjem, zbog nekog političkog zločina. Nakon dvadesetak minuta

pročitano je i pomilovanje i određena druga vrsta kazne; ali opet, u razmaku između te dvije osude, proživio je dvadesetak minuta, ili najmanje četvrt sata, u nesumnjivu uvjerenju da će za koju minutu naglo umrijeti. Neobično sam rado slušao kad bi se gdjekad prisjećao svojih ondašnjih dojmova, i nekoliko sam ga puta počeo ponovo ispitivati o njima. Svega se sjećao neobično jasno i tvrdio je da neće nikad ništa zaboraviti od tih časova. Na dvadesetak koraka od stratišta, oko kojeg je stajao svijet i vojnici, bila su pobodena tri stupa jer je bilo nekoliko osuđenika. Prvu trojicu doveli su do stupova, privezali ih za njih, obukli ih u mrtvačko ruho (dugačke bijele ogrtače), a na oči im nabili bijele kape, da ne vide puške; zatim je pred svaki stup stao red vojnika. Moj je znanac stajao osmi po redu pa je, prema tome, trebalo da prije stupovima u trećoj skupini. Svećenik ih je sve obišao s križem. Ostalo im je još oko pet minuta života, ništa više. Taj mi je čovjek rekao da mu se tih pet minuta činilo beskrajno dugim, golemim bogatstvom; činilo mu se da će u tih pet minuta proživjeti tolike živote da još i ne treba pomišljati na posljednji trenutak, pa je još rasporedio preostalo vrijeme - izračunao je koliko mu treba da se oprost s drugovima, za to je predvidio dvije minute, zatim je predvidio još dvije minute da posljednji put porazmisli o sebi, pa onda da još posljednji put pogleda oko sebe. Dobro se sjećao da je upravo tako rasporedio vrijeme, na tri dijela, i da je upravo tako računao. Morao je umrijeti u svojoj dvadeset sedmoj godini, zdrav i snažan; opraštajući se s drugovima, sjećao se da je jednog od njih nešto prilično nevažno zapitao, a da ga je njegov odgovor ipak neobično zanimao. Zatim, kad se oprostio s drugovima, slijedile su one dvije minute što ih je bio odredio da misli o sebi; unaprijed je znao o čemu će misliti - htio je predočiti sebi, što god može brže i jasnije, ono što će se dogoditi: sad još postoji i živi, a za tri minute bit će već nešto, netko ili nešto - a tko zapravo? I gdje? Sve je to namislio razriješiti u te dvije minute! U blizini je bila crkva kojoj se toranj, s pozlaćenim krovom, Ijeskao na jarkom suncu. Sjećao se da se bio netremice zagledao u taj krov i u zrake što su odsijevale od njega; nije se mogao odvojiti od tih zraka - činilo mu se da su te zrake njegova nova priroda, da će se za tri minute nekako stopiti s njima... Neizvjesnost i

odvratnost prema onom novom što će za koji čas nastati bile su užasne; ali kaže da mu ništa nije bilo u tim trenucima teže od neprekidne misli: »Kad bar ne bih morao umrijeti! Kad bi mi bar vratili život - kakav bi to bio beskraj! I sve bi to bilo moje! Tada bih svaku minutu pretvorio u cijeli vijek, ništa ne bih propustio, svaku bih minutu dobro odvagao, ništa više ne bih uludo potratio!« Rekao je da mu je ta misao napokon toliko dozlogrdila da je već poželio da ga što prije ustrijele.

Knez iznenada ušuti; svi su očekivali da će produžiti i izvući nekakav zaključak.

- Završili ste? - priupita ga Aglaja.

- Molim? Završio sam - reče knez pošto se prenuo iz časovite zamišljenosti.

- A zašto ste nam to ispričali?

- Tako... palo mi na pamet... onako, u razgovoru...

- Nekako ste nesređeni - pripomene Aleksandra - valjda ste, kneže, htjeli izvesti zaključak da se nijedan trenutak ne može mjeriti kopjejkama, i da ponekad pet minuta više vrijede nego ne znam kakvo blago. Sve je to hvale vrijedno, pa ipak, dopustite, šta je poslije taj vaš prijatelj, koji vam je ispričao te strahote... jer, preinačili su mu kaznu, poklonili su mu, dakle, taj »beskrajni život«. Pa šta je onda učinio od tog bogatstva? Je li »vagao« svaku minutu?

- Ma nije, sam mi je rekao, pitao sam ga poslije i sam, uopće nije tako živio i mnogo je, mnogo minuta uludo potratio.

- Eto vam, dakle, pouke, ne može se, dakle živjeti tako da se uistinu »važne svaka minuta«. Tko zna zašto, ali se ne može.

- Da, tko zna zašto, ali se ne može - ponovi knez - to sam i ja pomislio... A ipak čovjek sve nekako neće da vjeruje...

- To znači da mislite da ćete proživjeti svoj vijek pametnije od svih? - upita ga Aglaja.

- Da, i to sam koji put pomislio.

- Još i sad mislite?

- Pa... mislim - odgovori knez i nasmiješi se isto onako mirno i čak plašljivo, gledajući Aglaju, ali se začas ponovo nasmije i razdragano je pogleda.

- Zbilja ste skromni! - reče Aglaja gotovo srdito.

- A kako ste vi, ipak, hrabre! Eto, smijete se, a mene jesve to u njegovu kazivanju toliko potreslo da sam poslije i sanjao, upravo sam tih pet minuta sanjao...

Ispitivački i ozbiljno obiđe još jedanput pogledom svoje slušateljice.

- Ne ljutite se valjda na mene? — upita ih iznenada, kao da je u neprilici, ali im je i dalje svima gledao pravo u oči.

- Zbog čega? - uzviknuše sve tri djevojke u čudu.

- Pa eto, zato što sve nekako kao da vas poučavam...

Svi se opet nasmijaše.

- Ako se ljutite, nemojte se ljutiti - reče on - jer i sam znam da sam proživio manje od drugih, i da shvaćam život slabije od svih drugih. Možda ponekad i vrlo čudno govorim ...

Tu se dokraja zbuni.

- Ako kažete da ste bili sretni, onda niste proživjeli manje, nego više; što se onda tu prenemažete i ispričavate? — poče Aglaja strogo i nasrtljivo. - I nemojte se, molim vas, suviše brinuti da li nas poučavate, jer nemate još zbog čega likovati. Uz taj vaš kvijetizam može se i sto godina života ispuniti srećom. Da vam čovjek pokaže smrtnu kaznu ili mali prst, vi

biste i iz jednog i iz drugog izveli podjednako hvale vrijednu misao, i još biste ostali zadovoljni. Tako je lako živjeti.

- A što se ti neprestano nešto ljutiš, ne razumijem - preuze riječ generalica, koja je već dugo motrila lica onih što su govorili. - A isto tako ne razumijem o čemu to govorite. Kakav to mali prst, i kakve su to gluposti? Knez vrlo lijepo govori, samo malo žalosno. Zašto ga obeshrabruješ? Kad je počeo pričati, smijao se, a sad je sasvim klonuo.

- Dobro, maman. Ali šteta je, kneže, što niste vidjeli nijedno smaknuće, jer bih vas onda nešto pitala.

- Vidio sam jedno smaknuće — odvrati knez.

- Vidjeli ste? - usklikne Aglaja. - Kako samo nisam pogodila! To je kruna svemu. Ako ste vidjeli, kako onda možete reći da ste cijelo vrijeme bili sretni?

- Pa zar su u tom vašem selu izvršavali smrtnu kaznu? - zapita ga Adelaida.

- Ne, to sam vidio u Lyonu, a onamo sam otišao sa Schneiderom, koji me bio poveo sa sobom. Čim sam došao, naišao sam baš na to.

- Pa što, je li vam se mnogo svidjelo? Je li vrlo poučno? Korisno? - zapitkivaše ga Aglaja.

- Ni najmanje mi se nije svidjelo, a nakon toga sam se i razbolio, ali moram priznati da sam stajao kao ukopan i gledao, nisam mogao odvojiti očiju od tog prizora.

- Ni ja ne bih mogla — reče Aglaja.

- Tamo baš ne vole kad žene dođu da gledaju, čak i u novinama poslije pišu o tim ženama.

- Kad, dakle, misle da to nije ženski posao, valjda hoće reći (a možda i opravdati) da je to muški posao. Svaka im čast na takvoj logici. I vi, naravno, mislite kao i oni?

- Pričajte nam o tom smaknuću - umetne Adelaida.
- Ne bih nikako sad htio... — smete se i nekako natmuri knez.
- Baš kao da vam je teško da nam to ispričate — bocne ga Aglaja.
- Nije, nego sam već maloprije pričao o tom istom smaknuću.
- A kome ste pričali?
- Vašem sobaru, dok sam čekao.
- Kojem sobaru? - zaori sa svih strana.
- Pa, onome što vam sjedi u predsoblju, onom prosijedom, crvenkastog lica; čekao sam u predsoblju da me primi Ivan Fjodorovič.
- Čudno - pripomene generalica.
- Knez je demokrat - odsiječe Aglaja — e pa, ako ste Alekseju pričali, onda ne možete ni nas odbiti.
- Svakako bih htjela da to čujem - ponovi Adelaida.
- Maloprije sam zaista — obrati joj se knez koji se opet malo zanio (reklo bi se da se vrlo brzo i iskreno zanosi) — maloprije sam zaista pomislio, kad ste tražili od mene motiv za sliku, da vam predložim ovaj motiv: da naslikate lice čovjeka osuđenog na smrt minutu prije nego što će mu giljotina odrubiti glavu, dok još stoji na stratištu, dok još nije legao na onu dasku.
- Kako to mislite, lice? Zar samo lice? - priupita ga Adelaida. - Čudan bi to bio motiv, i kakva bi to bila slika?
- Ne znam, ali zašto ne? — ostajaše knez vatreno pri svome. — Nedavno sam u Baselu vidio takvu jednu sliku. Baš bih vam je rado opisao... Ispričat ću vam jednom... neobično me potresla...

- O toj slici u Baselu pričat ćete nam svakako poslije - reče Adelaida - a sad mi rastumačite sliku tog smaknuća. Možete li mi je opisati onako kako je sami zamišljate? Kako da naslikam to lice? Kažete, samo lice? A kakvo je to lice?

- To je taman minutu prije smrti - počeo knez sasvim spremno, zanoseći se uspomenom, i bilo je očito da je namah zaboravio sve ostalo. - Upravo u onom trenutku kad se popeo uza stepenice i stupio nogom na stratište. Tada je zirnuo na moju stranu; pogledao sam ga u lice i sve shvatio ... Uostalom, kako da vam to ispričam! Strašno bih, strašno volio kad biste vi ili tko drugi to naslikali. Najbolje bi bilo da to budete vi! Odmah sam tada pomislio da bi ta slika bila korisna. Tu, znate, treba prikazati sve ono što je bilo prije, sve, sve. Ležao je u zatvoru i očekivao da će ga smaknuti najranije tek za sedmicu dana; računao je valjda na uobičajene formalnosti, da spisi još moraju nekamo otići, pa da će se tek za tjedan dana vratiti. A sad se odjednom, tko zna zašto, postupak skratio. U pet sati izjutra još je spavao. Bilo je to u mjesecu listopadu; u pet sati je još hladno i mrak. Ušao je upravitelj zatvora, sasvim tiho, i polako mu dodirnuo rame; osuđenik se pridigao, nalaktio - vidi svjetlo: »Što je?« - »U devet sati izvršit će se smrtna kazna.« Onako bunovan, nije povjerovao, počeo se buniti da će spisi stići tek za tjedan dana, ali kad se sasvim razbudio, prestao se buniti i ušutio je - tako su mi pričali - a onda je rekao: »Ipak je teško ovako naprećac...« i opet ušutio, i više nije htio ni riječi izustiti. Zatim prođuše tri-četiri sata u uobičajenim poslovima - svećenik, doručak uz koji daju vino, kavu i govedinu (pa zar to nije sprdnja? Eto, sve misliš kako je to okrutno, a u drugu ruku, opet, ti nedužni ljudi čine to iz posve čistih pobuda i uvjereni su da je to još neko čovjekoljublje), zatim toaleta (znate li kakva je toaleta na smrt osuđenog?) i napokon ga voze kroz grad do stratišta ... Mislim da mu se i tada još čini, dok ga voze, da mu ostaje beskrajno mnogo vremena. Rekao bih da je putem zacijelo mislio ovako: »Još dugo, još tri ulice ostaje mi da živim; evo, kad ovu prođem, ostat će mi još ona, pa onda u kojoj je s desne strane pekar ... gdje je još pekar!« Oko njega svjetina, graja, buka, deset tisuća lica, deset tisuća pari očiju - sve to treba podnijeti, a najgora je pomisao: »Eto,

ima ih deset tisuća, i nikoga od njih neće smaknuti, i baš mene hoće!« Ali sve je to već prošlo. Do stratišta vode male stepenice; tu je, pred stepenicama, odjednom proplakao, a bio je to snažan i odvažan čovjek, velik zlikovac kažu da je bio. Uza nj je neprekidno bio svećenik, i u kolima se s njim vozio i neprestano mu nešto pričao - ali on teško da ga je čuo: počne ga slušati, ali ga već kod treće riječi ništa ne razumije. Mora da je tako bilo. Napokon se počeo penjati uza stepenice; noge su mu svezane pa sve hoda sitnim koracima. Svećenik je valjda bio pametan čovjek pa je prestao govoriti, ali mu je neprestano pružao križ da ga poljubi. Podno stepenica bio je osuđenik vrlo blijed, a kad se popeo na stratište, odjednom je postao bijel kao papir, baš kao bijeli pisaći papir. Sigurno su mu noge slabile i trnule, i bilo mu je zlo - kao da ga nešto guši u grlu, pa ga zato i, rekao bi, škaklja - jeste li to kadgod osjetili, kad vas je strah, ili u onim groznim trenucima kad ste potpuno pri sebi, ali uopće više ne vladate sobom? Meni se čini, ako vam, recimo, prijeti neminovna propast, ako se kuća ruši na vas, da vas odjednom spopadne luda želja da sjednete i zažmurite i čekate - pa šta bude da bude! ... Eto, baš tu, kad ga je obuzimala ta slabost, svećenik mu je brže-bolje, naglim pokretom i bez riječi, podmetnuo križ pod sama usta, nekakav mali križ, srebrn, četverokrak - često mu ga je podmetao, svaki čas. I čim bi mu križ dotaknuo usne, otvorio bi oči i opet na dvije-tri sekunde nekako živnuo, i noge su ga opet slušale. Križ je pohlepno ljubio, žurio se da ga ljubi, baš kao da se žuri da ne zaboravi zagrabiti što god, da mu se nađe pri ruci, za svaki slučaj, ali teško da je u tom času bio svjestan kakva vjerskog osjećaja. I tako je bilo sve do daske ... Čudno je što u tim posljednjim trenucima malokad padaju u nesvijest! Naprotiv, bit će da glava grozničavo živi i radi, onako punom parom, punom parom, kao stroj u pogonu; mislim da sve nešto lupaju kojekakve misli, sve nedovršene, a možda i smiješne, nevažne neke misli: »Eno, onaj me gleda, ima bradavicu na čelu, a eno, u krvnika je jedno donje dugme zardalo ...« a međutim sve znaš i sve pamtiš, i ima samo jedna točka koju nikako ne možeš zaboraviti, i ne možeš pasti u nesvijest, i sve se kreće i vrti oko nje, oko te točke. I kad samo pomisliš da će tako biti sve do posljednje četvrti

sekunde, kad već glava na panju leži, i čeka, i ... zna, i odjednom začuje nad sobom kako je kliznulo željezo! Jer, to se svakako čuje! Ja bih, kad bih ležao, navlaš osluškivao i čuo! To je možda samo desetinka sekunde, ali se svakako mora čuti! I pomislite samo, još se i dan-danas spore oko toga da možda glava, kad odleti, možda još oko sekundu zna da je odletjela! Kakva ideja! A šta ako to potraje i pet sekunda! ... Narišite stratište tako da se jasno i izbliza vidi samo posljednja stepenica; osuđenik je stupio na nju: glava, lice, blijedo kao papir, svećenik mu pruža križ, on požudno pruža svoje modre usne i — sve zna. Križ i glava — eto vam slike, a lice svećenikovo, krvnikovo i dvojice njegovih pomoćnika, pa dolje nekoliko glava i očiju - sve to možete narisati tek tako da bude kao u trećem planu, u magli, kao nešto sporedno ... Eto, takva je ta slika.

Knez ušuti i pogleda ih sve redom.

— To, naravno, nije ni nalik na kvijetizam — reče Aleksandra više za se.

— E, a sad nam ispričajte kako ste bili zaljubljeni — kaza Adelaida.

Knez je u čudu pogleda.

— Čujte - nekako zabrza Adelaida — dužni ste nam još pričati o slici u Baselu, ali sad bih htjela čuti nešto o tome kako ste bili zaljubljeni; nemojte poricati, bili ste zaljubljeni. Osim toga, čim počnete pripovijedati, niste više filozof.

— A čim prestanete pripovijedati, posramite se onoga što ste ispričali — pripomene iznenada Aglaja. — Zašto to?

— E, ovo je već zbilja glupo — odsiječe generalica gledajući ogorčeno Aglaju.

— Nije baš pametno — potvrdi Aleksandra.

— Ne vjerujte joj, kneže - obrati mu se generalica - ona to navlaš čini, iz neke zloće; inače nije uopće tako glupo odgojena; nemojte pomisliti štogod loše zato što vam ne daju mira. Mora da su nešto naumile, ali vas već vole. Poznajem im ja lica.

— I ja ih poznajem — reče knez, nekako posebno naglašavajući te riječi.

— Kako to mislite? — zapita ga Adelaida radoznalo.

— Što to vi znate o našim licima? — htjele su da znaju i ostale dvije.

Ali je knez šutio i uozbiljio se; sve su očekivale njegov odgovor.

— Poslije ću vam reći — izusti tiho i ozbiljno.

— Vi biste baš pošto-poto htjeli da izazovete našu radoznalost - usklikne Aglaja — a kako ste samo dostojanstveni!

— Pa dobro — zabrza opet Adelaida — kad ste već tako dobar poznavalac lica, onda ste sigurno bili i zaljubljeni; ipak sam, dakle, pogodila. De, pričajte nam!

— Nisam bio zaljubljen — odgovori knez isto onako tiho i ozbiljno. - Ja sam ... bio sretan na drugi način.

— A kako, zbog čega?

— Pa dobro, ispričat ću vam — reče knez, nekako duboko zamišljen.

VI

— Eto, sad me sve gledate tako radoznalo - počeo knez - da biste se možda i naljutile na mene kad vam ne bih udovoljio. Ama, šalim se — nadoda brže-bolje i osmijehne se. — Tamo ... tamo su bila sama djeca, i cijelo sam vrijeme tamo bio s

djecom, sa samom djecom. Bila su to djeca iz tog sela, cijeli čopor koji je išao u školu. Ne mogu reći da sam ih učio; nisam, za to je tamo bio školski učitelj. Jules Thibaut; ja sam ih, možda, i nešto učio, ali sam više bio onako s njima, i sve su mi četiri godine tako prošle. Ništa mi drugo nije ni trebalo. Sve sam im govorio, ništa nisam od njih tajio. Njihovi očevi i rođaci naljutili su se svi na mene zato što djeca najposlije nisu mogla bez mene i neprestano su se jatila oko mene, a učitelj mi je na kraju postao najljući neprijatelj. Mnogo sam neprijatelja tamo stekao, a sve zbog djece. Čak me i Schneider grdio. A čega su se toliko bojali? Djetetu se može sve reći, sve; oduvijek sam se čudio kako odrasli slabo poznaju djecu, pa čak i očevi i majke rođenu djecu. Djeci ne treba ništa tajiti pod izgovorom da su malena i da je još rano da to znaju. Kakva žalosna i nesretna misao! I kako dobro sama djeca zapažaju da ih očevi drže za premalene i misle da ništa ne razumiju, a zapravo sve razumiju. Odrasli ne znaju da dijete može dati neobično ozbiljan savjet čak i u najtežoj neprilici. O, bože! Kad nas gleda taj zgodan ptić, onako povjerljivo i blaženo, čovjeka je naprosto stid da ga prevari! A zovem ih ptićima zato što nema ničeg ljepšeg na svijetu od malih ptica. Uostalom, na mene su se svi u selu naljutili više zbog nečega drugog ... a Thibaut mi je jednostavno zavidio; isprva je neprestano vrtio glavom i čudio se kako djeca razumiju sve što im ja kažem, a kod njega ne razumiju gotovo ništa, a onda mi se počeo rugati, kad sam mu rekao da ih ni on ni ja nećemo ništa naučiti, nego da će još oni nas nešto naučiti. I kako mi je samo mogao zavidjeti i klevetati me kad je i sam živio s djecom! Djeca dušu liječe ... Tamo, u Schneiderovu sanatoriju, bio je jedan bolesnik, vrlo nesretna čovjek. Bila je to takva užasna nesreća da joj se teško može naći ravna. Dali su ga bili da se liječi od ludila, ali, po mom mišljenju, on nije bio lud nego je samo strašno patio - u tome je bila cijela njegova bolest. I kad biste samo znali što su mu napokon postala naša djeca ... Ali o tom ću vam bolesniku radije pričati drugi put, a sad ću vam ispričati kako je sve to počelo. Djeca me isprva nisu voljela. Bio sam prevelik i uvijek nekako nezgrapan; znam da sam i ružan ... napokon, bio sam i stranac. Djeca su mi se iz početka rugala, a onda su počela i kamenje bacati na mene, kad su vidjela da sam

poljubio Marie. A samo sam je jedanput poljubio ... Ne, nemojte se smijati - požuri se knez da osujeti podsmijeh svojih slušateljica - tu nije bila posrijedi nikakva ljubav. Da samo znate kako je to bilo nesretno stvorenje, i sami biste se ražalili nad njom, kao što sam i ja. Bila je iz našeg sela. Mati joj je bila vrlo stara, a kod nje je, na njihovoj maloj, posve trošnoj kućici koja je imala dva prozora, bio jedan prozor pregrađen, po dopuštenju mjesnih vlasti, i kroz njega je smjela prodavati uzice za cipele, konac, duhan, sapun, sve za sitne pare, i tako se prehranjivala. Bila je bolesna, noge su joj neprestano bile natečene, pa je neprestano sjedila na jednom mjestu. Marie joj je bila kćerka, od svojih dvadeset godina, slabačka i mršava; odavno je patila od bolesti pluća, ali je i dalje išla po kućama da obavlja teške poslove za dnevnicu - prala je podove, rublje, mela dvorišta, redila stoku. Neki ju je francuski trgovački putnik zaveo i odveo sa sobom, a nakon tjedan dana ostavio je samu na cesti i kriomice otputovao. Vratila se kući prosjačeći, sva blatna, sva u prnjama, u poderanim cipelama; pješačila je sedmicu dana, noćila u polju i teško se prehladila; noge su joj bile izranjavane, ruke natečene i ispucane. Uostalom, ni prije nije bila lijepa; samo su joj oči bile mirne, dobre, bezazlene. Bila je dozlaboga šutljiva. Jednom je, još prije, bila iznenada zapjevala za poslom, i sjećam se da su se tada svi začudili i nasmijali: »Marie je propjevala! Šta? Marie je propjevala!« — a ona se strašno zbunila i nakon toga zauvijek umuknula. Onda su još bili ljubezni prema njoj, ali, kad se vratila bolesna i izmučena, nitko je nije nimalo žalio! Kako su oni u tome okrutni! Kako su im shvaćanja teška! Mati ju je prva dočekala pakosno i prezirno: »Osramotila si me pred cijelim svijetom«. Prva ju je i izvrgnula ruglu: kad su u selu čuli da se Marie vratila, svi su pohitali da je vide, pa umalo što se cijelo selo nije sabilo u babinu kućicu — starci, djeca, žene, djevojke, svi, silno užurbana, pomamna rulja. Marie je ležala na podu, do starinih nogu, gladna, odrpana, uplakana. Kad su se svi strčali, pokrila se svojom raščupanom kosom i ostala ležati ničice na podu. Svi su je obilazili i gledali kao kakva gmaza; starci su je kudili i grdili, mlađarija se čak i smijala, žene je grdile, kudile, gledale je prezirno kao kakva pauka. Mati je njena sve to dopuštala, i sama je sjedila među njima, klimala glavom i

odobravala. Stara je u to vrijeme bila već teško bolesna i, tako reći, na smrti; nakon dva mjeseca doista je i umrla; znala je da je na smrti, ali se nije htjela pomiriti s kćerkom sve do smrti, čak nije ni riječi progovorila s njom, tjerala ju je da spava na trijemu, gotovo je nije ni hranila. Često je morala držati bolesne noge u toploj vodi; Marie joj je svaki dan prala noge i njegovala je; stara je primala sve njene usluge nijemo i nikad je nije oslovila nijednom prijaznom riječju. Marie je sve to podnosila, a poslije sam primijetio, kad sam je malo bolje upoznao, da je i sama sve to odobravala, i sama je držala sebe za najgoreg stvora na svijetu. Kad je starica posve pala u postelju, dolazile su da je njeguju babe iz sela, sve po redu, takav je tamo običaj. Tada su sasvim prestali hraniti Marie, a u selu su je svi tjerali od sebe i nitko joj ni posla više nije htio dati, kao nekad. Svi baš kao da su pljuvali po njoj, a muškarci je nisu više držali ni za žensko, takve su joj gadarije neprestano govorili u lice. Ponekad, vrlo rijetko, kad bi se u nedjelju izopijali, dobacivali bi joj, šale radi, po koji groš, onako, ravno na zemlju; Marie je bez riječi podizala novčiće. Već je tada počela bacati krv. Napokon su one krpe na njoj postali pravi dronjci, tako da ju je bilo sram da se i pokaže u selu; a sve otkako se vratila, hodala je bosa. I eto, tada su je, osobito djeca, cijeli čopor - bilo je više od četrdeset učenika - počeli dražiti i čak su se blatom nabacivali na nju. Zamolila je pastira da je pusti da mu čuva krave, ali ju je pastir otjerao. Tada je sama, bez dopuštenja, počela sa stadom odlaziti na cijeli dan na pašu. Kako je bila od velike koristi pastiru, on je to zapazio pa je više nije tjerao, a koji put joj je čak davao ostatke od svoga ručka, sira i kruha. Držao je da joj time iskazuje veliku milost. A kad joj je mati umrla, pastor se u crkvi nije žacao da osramoti Marie pred cijelim svijetom. Marie je stajala iza lijesa onakva kakva je bila, u dronjcima, i plakala je. Bilo se okupilo mnogo svijeta da gleda kako će to ona plakati i stupati za lijesom; tada se pastor — bio je to još mlad čovjek, a sva mu je ambicija bila da postane velik propovjednik — obratio svima i pokazao na Marie. »Eto tko je skrivio smrt ove čestite žene« (što nije bila istina jer je stara bila već dvije godine bolovala), »eto, tu stoji pred vama i ne usuđuje se dići pogleda zato što je obilježena prstom Božjim;

eto je tu bosa i u dronjcima - primjer onima koji gube krepost. A tko je ona? To je kći njena!« i sve tako, u tom stilu. I zamislite, ta se gadarija gotovo svima svidjela, ali ... tada se dogodilo nešto neobično; umiješala se djeca jer su u to vrijeme djeca bila već sva na mojoj strani i zavoljela su bila Marie. Evo kako se to zbilo. Htio sam nešto učiniti za Marie; njoj su bili najpotrebniji novci, ali ja tamo nisam nikad imao ni prebijene pare. Imao sam malu brilijantnu iglu pa sam je prodao nekom prekupcu, koji je obilazio sela i trgovao starom odjećom. Dao mi je osam franaka, iako je vrijedila najmanje četrdeset. Dugo sam vrebao priliku da se nađem s Marie nasamu; napokon smo se sreli izvan sela, pokraj živice, na stazi koja vodi u brda, iza jednog drveta. Tu sam joj dao osam franaka i rekao joj neka ih dobro čuva jer više neću imati novaca, a onda sam je poljubio i rekao joj neka ne misli da imam kakve zle namjere, i da je ne ljubim zato što sam zaljubljen u nju, nego zato što je neobično žalim, i da je od sama početka nisam držao nimalo krivom, nego samo nesretnom. Žarko sam želio da je odmah i utješim i uvjerim da ne treba sebe pred svima smatrati za tako nedostojnu, ali mi se čini da me nije shvatila. Odmah sam to primijetio, premda je gotovo neprekidno šutjela i stajala preda mnom oborenih očiju i strašno posramljena. Kad sam završio, poljubila me u ruku, a ja sam je odmah uhvatio za ruku i htio je poljubiti, ali ju je ona brže-bolje istrгла. Odjednom su nas u tom času spazila djeca, cijeli čopor; poslije sam doznao da su me već odavno vrebali. Počeli su fućkati, pljeskati rukama i smijati se, a Marie je nagla bježati. Htio sam im nešto kazati, ali su me počeli gađati kamenjem. Istog su dana sve doznali, cijelo selo; sve se opet svalilo na Marie - još im je više omrznula. Čuo sam, štoviše, da su joj htjeli suditi, međutim, hvala bogu, prošlo je bez toga; ali joj zato djeca nisu više davala mira, dražila su je još više nego prije, bacala se blatom na nju; gone je, a ona bježi pred njima, onako slabih prsa, zadiše se, a oni za njom viču, psuju. Jednom sam čak poletio da se tučem s njima. Zatim sam im počeo govoriti, govorio sam im svaki dan, kad sam god mogao. Katkad su zastajali i slušali me, ali su me i dalje grdili. Kazao sam im kako je Marie nesretna; uskoro su me prestali grditi i počeli se šutke razilaziti. Malo-pomalo počeli

smo razgovarati, ništa im nisam tajio, sve sam im govorio kako jest. Vrlo su me radoznalo slušali i uskoro su počeli žaliti Marie. Po neki od njih, kad bi je sreli, počeo je prijazno pozdravljati; kod njih je običaj, kad se sretnu, poznavali se ili ne poznavali, da se pozdrave i kažu: »Dobar dan«. Mogu zamisliti kako se Marie tome čudila. Jednom su dvije djevojčice dobavile jela pa joj ga odnijele, a onda su došle do mene da mi to kažu. Rekle su mi da se Marie rasplakala i da je sad one mnogo vole. Uskoro su je sva djeca zavoljela, a u isto vrijeme zavoljela su odjednom i mene. Počela su često dolaziti do mene i neprestano me molila da im pričam; valjda sam im lijepo pričao jer su me vrlo rado slušali. A poslije sam i učio i čitao samo radi toga da bih im imao što pričati, i sve sam im te tri godine pričao. Kad su me poslije svi okrivljavali, pa i Schneider, da s djecom razgovaram kao s odraslima i da im ništa ne tajim, odgovorio sam da je sramota lagati djeci, da oni ionako sve znaju, koliko god tajili od njih, i da će možda naučiti štogod ružno, a od mene neće naučiti ništa ružno. Treba samo da se svak sjeti kako je i sam bio dijete. Nisu se složili sa mnom... Poljubio sam bio Marie još dvije sedmice prije nego što joj je mati umrla; kad je pastor držao prodiku, sva su djeca već bila na mojoj strani. Odmah sam im ispričao i protumačio pastorov postupak; svi su se rasrdili na njega, a neki čak toliko da su mu kamenjem porazbijali prozore. Obuzdao sam ih zato što to nije bilo lijepo, ali su začas svi u selu doznali o tome, i eto, tada su me počeli kriviti da sam im iskvario djecu. Zatim su svi doznali da djeca vole Marie, i strašno se isprepadali, ali je Marie već bila sretna. Djeci su zabranili da se i viđaju s njom, ali su ona kriomice trkom odlazila do nje, do stada, prilično daleko, oko pola kilometra od sela; nosili su joj darove, a neki bi joj dotrčali samo da je zagre, poljube i kažu: »Je vous aime, Marie!« — pa bi trčali navrat-nanos natrag. Marie samo što nije poludjela od takve nenadane sreće; nije ni sanjala o njoj; stidjela se i radovala, a što je najvažnije, djeci je, a pogotovo djevojčicama, bilo najviše stalo do toga da odjure do nje i kažu joj da je ja volim i da im vrlo mnogo o njoj pričam. Kazali su joj da sam im sve ispriповjedio i da je sad oni vole i žale, i da će je dovijeka voljeti i žaliti. Zatim bi trknuli do mene pa bi mi radosnih,

uzbuđenih lica rekli da su maloprije bili kod Marie i da me Marie pozdravlja. Uvečer bih odlazio do slapa; tamo je bilo jedno mjesto posve zaklonjeno od sela, a oko njega su rasli jablanovi; tamo su se djeca uvečer jatila oko mene, poneki su čak dolazili kradom. Čini mi se da su neobično uživali u mojoj ljubavi prema Marie, i eto, jedino sam ih u tome, za sveg svog boravka kod njih, prevario. Nisam ih razuvjeravao da volim Marie, to jest da nisam zaljubljen u nju, nego da je samo neobično žalim; vidio sam po svemu da mnogo više žele da bude onako kako su sami zamislili i među sobom zaključili, pa sam šutio i pravio se da su dobro pogodili. I koliko su samo bila obzirna i nježna ta srdašca - činilo im se, na primjer, nemogućim da njihov dobri Leon toliko voli Marie, a da je Marie onako ružno odjevena i da nema cipela. Pomislite samo, pribavili su joj i cipele, i čarape, i rublje, pa i nekakvu haljinu; otkud su sve to smogli — nemam pojma; radili su sve u čoporu. Kad sam ih pitao, samo su se razdragano smijali, a djevojčice su pljeskale rukama i ljubile me. I ja sam ponekad kriomice odlazio da se vidim s Marie. Bila je tada već teško bolesna i jedva je hodala; napokon je posve prestala služiti u pastira, ali je svejedno svako jutro odlazila za stadom. Sjedala bi postrance; tamo je na jednoj strmoj, gotovo okomitoj stijeni bila izbočina, pa bi sjela ispod nje u sam kut, zaklonjena od svih, na kamen, i prosjedila bi tako gotovo cijeli dan, od jutra pa sve do onog časa kad se stado vraćalo. Bila je već toliko oslabila od sušice da je ponajčešće sjedila sklopljenih očiju, glave naslonjene na stijenu, drijemala i teško disala; lice joj je bilo kao u kostura, a znoj joj izbijao po čelu i sljepoočnicama. Takvu sam je svagda nalazio. Dolazio sam tek načasak i nisam htio da me tko vidi. Čim bih se pojavio, Marie bi uzdrhtala, otvorila oči i pohrlila da mi ljubi ruke. Nisam se više branio jer je nju to usrećivalo; cijelo vrijeme dok sam sjedio uz nju drhtala je i plakala; nekoliko bi puta, doduše, zaustila da nešto kaže, ali ju je bilo teško razumjeti. Ponekad je bila kao sumanuta, strašno uzbuđena i zanesena. Katkad su i djeca dolazila sa mnom, pa bi tada obično stala malo dalje od nas i tobože nas čuvala od nekoga ili nečega, to im je neobično godilo. Kad bismo otišli, Marie bi opet ostala sama, nepomična kao i prije, sklopljenih očiju i glave naslonjene na stijenu;

možda je sanjarila o nečemu. Jednog jutra nije više mogla poći za stadom, pa je ostala u svojoj pustoj kućici. Djeca su to začas doznala i gotovo je sva redom obišla toga dana; ležala je u svojoj postelji sama samcata. Dva dana njegovala su je sama djeca, svraćala se redom do nje, ali onda, kad se u selu pročulo da je Marie već uistinu na samrti, počese joj dolaziti babe iz sela da sjede i paze na nju. Čini se da su u selu počeli sažaljevati Marie, bar nisu više branili djeci da joj dolaze i nisu je grdili kao nekad. Marie je neprekidno drijemala, imala je nemiran san — strašno je kašljala. Starice su tjerale djecu, ali su djeca dolazila trkom pod prozor, ponekad samo načasak, tek toliko da joj kažu: »Bonjour, notre bonne Marie«. A ona bi, čim bi ih ugledala ili začula, sva živnula i odmah, ne slušajući babe, nastojala se pridići na lakat, mahala im glavom, zahvaljivala. Donosili su joj, kao i prije, darove, ali gotovo ništa nije okusila. Zahvaljujući njima, vjerujte mi, umrla je gotovo sretna. Zahvaljujući njima, zaboravila je svoju grdnu nevolju, kao da je od njih dobila oprostjenje, jer je sve do kraja držala samu sebe za veliku grešnicu. Djeca su joj, kao ptičice, lupkala krilcima o prozore i dovikivala joj svako jutro: »Nous t'aimons, Marie«. Umrla je vrlo brzo. Mislio sam da će mnogo dulje poživjeti. Uoči njene smrti, pred zalazak sunca, svratio sam bio do nje; mislim da me je prepoznala i posljednji put sam joj stisnuo ruku; kako joj se ruka bila sasušila! A sutradan su mi izjutra došli javiti da je Marie umrla. Sad više nitko nije mogao zadržati djecu - okitili su joj cijeli lijes cvijećem i ovjenčali joj glavu vijencem. Pastor nije više u crkvi ružio pokojnicu, a na sprovodu je bilo vrlo malo svijeta, došli su samo neki, iz radoznalosti. Međutim, kad je trebalo ponijeti lijes, sva su djeca odjednom pohrlila da ga sama nose. Kako ga nisu ipak mogla nositi, pomagali su im ljudi, a svi su oni trčkali za lijesom i plakali. Otada su djeca neprestano obilazila Marijin grob - svake ga godine kite cvijećem, a oko njega su i ruže posadili. Ali upravo nakon tog sprovoda počelo me cijelo selo progoniti zbog djece. Glavni su hajkači bili pastor i učitelj. Djeci su strogo zabranili čak i da se viđaju sa mnom, a Schneider se sam obvezao da će pripaziti na mene. Ali smo se svejedno viđali i sporazumijevali se izdaleka znacima. Slali su mi svoje poruke na ceduljicama. Poslije se sve to izgledilo, ali

je i tada bilo vrlo lijepo - još sam se više zbližio s djecom zbog tog progonjenja. Posljednje godine sam se gotovo i pomirio s Thibaudom i pastorom. Schneider mi je pak mnogo govorio i prepirao se sa mnom oko štetnosti mog »sistema« s djecom. A kakav je u mene bio sistem! Napokon mi je Schneider iznio jednu svoju vrlo čudnu misao - bilo je to već pred moj odlazak - rekao mi je da se dokraja uvjerio da sam pravo dijete, to jest obično dijete, da sam samo po stasu i licu nalik na odrasla čovjeka, a da po svom razvoju, duši, karakteru, pa možda i po pameti, nisam odrastao, i da ću takav i ostati, makar poživio i šezdeset godina. Slatko sam se tome nasmijao — dakako da nema pravo jer kakvo sam ja dijete? Samo jedno je istina, da zbilja ne volim biti s odraslima, s ljudima, s velikima — to sam odavno zapazio — ne volim zato što ne umijem s njima. Što mi god govorili, koliko god bili dobri prema meni, ipak mi je uvijek nekako teško s njima, i strašno mi je drago kad mogu što prije otići do svojih drugova, a moji su drugovi oduvijek bila djeca, ali ne zato što sam i sam dijete, nego zato što me naprosto vukla želja za djecom. Kad sam, još na početku svoga života u tom selu - onda dok sam odlazio sam u brda da tugujem — kad sam, lunjajući onako sam, ponekad sretao, osobito oko podne, u vrijeme kad su puštali iz škole sav onaj bučan čopor djece što juri sa svojim torbicama i pločicama, vičući, smijući se, igrajući se — odjednom bi mi sva duša počela težiti za njima. Ne znam zašto, ali me pri svakom susretu s njima počeo obuzimati nekakav neobično snažan i blažen osjećaj. Zastajao sam i smijao se od sreće gledajući one njihove sitne nožice kako promiču i vječito nekud trčkaraju, i gledajući smijeh i suze (jer su se mnogi već bili stigli počupati, rasplakati i opet se pomiriti i poigrati dok bi iz škole dotrčali do kuće), zaboravljao sam svu svoju tugu. Poslije, za sve te tri godine, nisam uopće mogao pojmiti kako tuguju, i zašto tuguju, ljudi.

Svim sam se svojim bićem odao bio njima. Nisam ni računao da ću ikad otići iz toga sela i nije mi bilo ni nakraj pameti da ću se ikad vratiti ovamo, u Rusiju. Mislio sam da ću zauvijek ostati tamo, ali sam napokon uvidio da me Schneider ipak ne može dalje uzdržavati, a iskrsnulo je još nešto što je, čini mi

se, bilo toliko važno da me i sam Schneider požurivao da odem i u moje ime pisao ovamo. I tako ću sad, eto, pogledati što je posrijedi i s nekim se još posavjetovati. Možda će mi se sudbina sasvim preokrenuti, ali nije sad o tome riječ i nije to ono glavno. Glavno je to što mi se već promijenio cijeli život. Mnogo sam tamo ostavio, i previše. Svega toga više nema. Sjedio sam u vlaku i mislio: »Sad odlazim među ljude; možda i ništa ne znam, ali započinjem nov život«. Naumio sam obaviti svoj posao pošteno i odlučno. S ljudima će mi možda biti dosadno i teško. Za prvo sam vrijeme naumio biti sa svima pristojan i otvoren; više od toga i neće nitko tražiti od mene. Možda će me i ovdje držati za dijete - pa neka! Isto me tako svi, ne znam zašto, drže za idiota, nekad sam zaista bio toliko teško bolestan da sam i bio nalik na idiota; ali kako mogu biti idiot sad, kad i sam znam da me drže za idiota? Ulazim i sve mislim: Eto, drže me za idiota, a ja sam ipak ipak pametan, a oni o tome nemaju ni pojma...« Često mi padne na um ta misao. Kad sam u Berlinu primio nekoliko pisamaca koja su mi već djeca bila stigla napisati, tada sam tek pojmio koliko ih volim. Vrlo je teško primiti prvo pismo! Kako su samo tugovali kad su me ispraćali! Već su me mjesec dana prije mog odlaska počeli ispraćati: »Leon s'en va, Leon s'en va pour toujours!« I dalje smo se svake večeri okupljali kod slapa i neprestano razgovarali o tome kako ćemo se rastati. Ponekad je bilo isto onako veselo kao i nekad; samo što su me, odlazeći na spavanje, snažno i vatreno grlili, čega prije nije bilo. Poneki su mi od njih dolazili trkom i kriomice od svih, sami, samo radi toga da me zagrle i poljube nasamu, bez svjedoka. Kad sam već polazio na put, svi su me odreda otpratili do stanice. Željeznička je stanica oko kilometar daleko od sela. Svladavali su se da ne zaplaču, ali se mnogi nisu mogli svladati pa su plakali na sav glas, pogotovo djevojčice. Žurili smo se da ne zakasnimo, ali bi gdje koji odjednom nasred ceste pohrlio prema meni da me zagrli svojim ručicama i izljubi, pa je samo radi toga zaustavljao cijelu gomilu, a mi smo, premda smo se žurili, svi zastajali i čekali dok se ne oprostimo. Kad sam sjeo u vagon i vlak krenuo, svi su mi doviknuli: »Hura!« i dugo su još stajali na mjestu, sve dok se vlak nije posve izgubio. I ja sam gledao za njima... Znaate, kad sam ono maloprije ušao ovamo i

pogledao vaša draga lica — sad vrlo pažljivo gledam sva lica oko sebe — i začuo vaše prve riječi, nekako mi je, prvi put odonda, postalo lako oko srca. Maloprije sam pomislio da sam možda uistinu pravi sretnik - znam da čovjek ne susreće baš često ljude koje odmah zavoli, a eto, s vama sam se našao čim sam doputovao. Vrlo dobro znam da se svi srame govoriti o svojim osjećajima, a ja vam, evo, govorim o njima i nije me stid pred vama. Nisam baš društven i možda vam dugo neću opet doći. Nemojte mi to uzeti za zlo — nisam vam ovo rekao zato što mi nije stalo do vas, a isto tako nemojte misliti da sam se zbog čega možda uvrijedio. Pitali ste me za svoja lica i što sam zapazio na njima. Vrlo ću vam rado reći. U vas je, Adelaido Ivanovna, sretno lice, od sva tri lica najsimpatičnije. Ne samo što ste vrlo lijepi, nego, kad vas čovjek pogleda, odmah pomisli: »Lice joj je kao u dobre sestre.« Prilazite čovjeku bezazleno i radosno, ali znate i brzo upoznati srce. Eto, takvo mi se čini da je vaše lice. I vaše je lice, Aleksandro Ivanovna, divno i vrlo milo, ali možda se u vama krije neki potajni jad; duša vam je, svakako, predobra, ali niste veseli. Na licu vam je nekakva posebna sjenka, kao u Holbeinove Madone u Dresdenu. Eto, toliko o vašem licu; jesam li dobro pogodio? Pa, sami ste me proglasili za pogađača! Ali, po vašem licu, Lizaveto Prokofjevna — obrati se iznenada generalici — po vašem licu ne samo što mi se čini, nego sam naprosto uvjeren da ste pravo dijete, u svemu, u svemu, u svemu dobrom i u svemu lošem, unatoč vašim godinama. Ne ljutite se valjda na mene što vam ovako govorim? Pa znate valjda što mislim o djeci? I nemojte misliti da sam vam iz nekakve prostodušnosti sad ovako otvoreno govorio o vašim licima; nisam, nipošto nisam! A možda sam imao i neku primisao na umu.

VII

Kad je knez ušutio, sve se veselo zagledaše u njega, čak i Aglaja, ali napose Lizaveta Prokofjevna.

— E, ala ste ga dobro ispitale! — uzvikne ona. — Šta je, milostive gospodične, mislile ste da ćete vi njega štititi kao siromaška, a kad tamo, on se jedva udostojao da vas odabere,

i to još uz napomenu da će nam samo od vremena do vremena dolaziti. Baš nas je namagarčio, svaka mu čast, a najviše Ivana Fjodoroviča. Bravo, kneže, a maloprije nam još rekoše da vas treba malo ispitati. A ono što ste rekli o mom licu, to je živa istina - ja i jesam dijete, i znam to. Znala sam i prije vas; upravo ste izrazili moju misao jednom jedinom riječju. Vaš je karakter sasvim nalik na moj, baš mi je drago, kao dvije kapi vode. Samo što ste vi muško, a ja žensko, i što ja nisam bila u Švicarskoj; u tome je sva razlika.

- Nemojte se prenagliti, mami - uzvikne Aglaja. - Knez kaže da je u cijelom tom svom izlaganju imao na umu neku osobitu misao i da nije samo onako govorio.

- Jest, jest - nasmijahu se ostale dvije.

- Nemojte se podsmjehivati, drage moje, jer je on možda lukaviji od vas sve tri skupa. Vidjet ćete. Nego, što niste, kneže, ništa rekli za Aglaju? Aglaja čeka, a i ja čekam.

- Ništa još ne mogu kazati, poslije ću.

- Zašto? Zar nije upadljiva?

- O, da upadljiva je; izvanredna ste ljepotica, Aglaja Ivanovna. Toliko ste lijepi da se čovjek ne usuđuje gledati vas.

- I ništa više? A osobine? — navaljivaše dalje generalica.

- O ljepoti je teško suditi; nisam još za to spreman. Ljepota je zagonetka.

- A sad ste vi Aglaji zadali zagonetku - reče Adelaida. - De je odgonetni, Aglaja! A lijepa je, kneže, je li da je lijepa?

- Izvanredno lijepa! - vatreno potvrdi knez i ushićeno pogleda Aglaju. - Gotovo kao Nastasja Filipovna, iako joj je lice sasvim drugačije!...

Sve se zagledaše u čudu.

- Kao tko-o-o? — otegne generalica. - Kao Nastasja Filipovna? A gdje ste to vidjeli Nastasju Filipovnu? Koja Nastasja Filipovna?

- Pa maloprije je Gavrilu Ardalionovič pokazivao njezinu sliku Ivanu Fjodoroviču.

- Šta, njezinu je sliku donio Ivanu Fjodoroviču?

- Da mu je pokaže. Nastasja Filipovna poklonila je danas Gavrilu Ardalionoviču svoju sliku, pa ju je on donio da je pokaže.

- Da je vidim! - plane generalica. - Gdje je ta slika? Ako je njemu poklonila, onda mora biti kod njega, a on je, naravno, još u kabinetu. U srijedu uvijek dolazi ovamo da radi i nikad ne odlazi prije četiri. Pozovite odmah Gavrilu Ardalionoviča! Ne, ne ginem baš od želje da njega vidim. Budite tako dobri, kneže dragi, otidite u kabinet, uzmite od njega tu sliku i donesite je ovamo. Recite, samo da pogledamo. Molim vas.

— Dobar je, ali je malo previše naivan — reče Adelaida kad je knez izišao.

— Jest, ipak je malo previše naivan — potvrdi Aleksandra - pa je čak pomalo i smiješan.

I jedna i druga kao da nisu do kraja izgovorile što misle.

— Uostalom, dobro se izvukao s našim licima - reče Aglaja. — Svima nam je polaskao, pa čak i mami.

— Ne zbijaj sad šale, molim te! - vikne generalica. — Nije on meni polaskao, iako sam ja polaskana.

— Misliš da se izvlačio? — priupita Adelaida.

— Meni se čini da i nije baš tako naivan.

— Eto je opet! - rasrdi se generalica. - A ja mislim da ste vi još smješnije od njega. Naivan je, ali je promišljen, u najplemenitijem smislu te riječi, naravno. Baš kao i ja.

»Dakako da ne valja što sam se izbrbljao o toj slici,« razmišljao je knez idući prema kabinetu i osjećajući pomalo grižnju savjesti. »Ali... možda je i dobro što sam se izbrbljao...« U glavi mu je počela svitati jedna čudna misao koja mu, doduše, još nije bila sasvim jasna.

Gavrila Ardalionovič svejednako je sjedio u kabinetu, zadubljen u spise. Bit će da zaista nije uzalud primao plaću od dioničkog društva. Neobično se smeo kad ga je knez zamolio za sliku i ispričao mu kako su ondje doznali za tu sliku.

— E-e-eh! I baš ste morali brbljati! — uzviknuo je ljutito i kivno. - Baš ništa ne znate... Idiot! - promrsi, više za se.

— Oprostite, nisam uopće ništa mislio, omaklo mi se u razgovoru. Rekao sam da je Aglaja gotovo isto onako lijepa kao i Nastasja Filipovna.

Ganja ga zamoli da mu to potanje ispriповjedi; knez mu ispriповjedi. Ganja ga ponovo podrugljivo pogleda.

— Što vam je ta Nastasja Filipovna neprestano na pameti...— promrsi, ali ne dovrši rečenicu, nego se zamisli.

Bio je, očito, uznemiren. Knez ga podsjeti na fotografiju.

— Čujte, kneže — iznenada će Ganja, kao da ga je obasjala nenadana pomisao — zamolio bih vas nešto... Ali, zbilja, ne znam...

Smete se i ne dovrši; odlučivao se na nešto i kao da se borio sam sa sobom. Knez je nijemo čekao. Ganja ga još jednom odmjeri ispitljivim, upornim pogledom.

— Kneže — poče iznova — tamo se sad na mene... zbog jedne sasvim neobične okolnosti... i smiješne... i za koju ja nisam

kriv... ama, ukratko, nije vrijedno spomena... tamo se na mene, čini mi se, malo ljute tako da neko vrijeme ne idemo onamo bez poziva. A morao bih hitno porazgovarati s Aglajom Ivanovnom. Napisao sam joj, za svaki slučaj, dvije-tri riječi (u rukama mu se stvori omanji, presavijeni papirić), a eto, ne znam kako da joj ovo dostavim. Ne biste li vi, kneže, uzeli na sebe da predate ovo, sad odmah, Aglaji Ivanovnoj, ali samoj Aglaji Ivanovnoj, naime, tako da nitko ne vidi, razumijete? Nije to bogzna kakva tajna, nema tu ničega takvog... ali... hoćete li?

— Nije mi baš drago — odvrati knez.

— Ah, kneže, ali meni je to prijeko potrebno! — zaokupi ga Ganja. - Možda će mi i odgovoriti... Vjerujte mi da sam vam se sad u krajnjoj nuždi, zbilja u krajnoj nuždi, obratio... Po kome inače da joj pošaljem?... A neobično je važno... Strahovito mi je važno...

Ganja je upravo strepio da knez neće pristati, pa mu je plašljivo i umolno zirkao u oči.

— Pa dobro, predat ću joj.

— Ali samo tako da nitko ne vidi — zamoli ga obradovani Ganja — i znate šta, kneže, uzdam se u vaše poštenje, a?

— Nikome neću pokazati - reče knez.

— Pisamce nije zapečaćeno, ali... — izlane se Ganja koji je bio odviše uzrujan, pa je zbunjen zastao u riječi.

— Ama, neću pročitati, ne bojte se — odvrati knez posve jednostavno, uze fotografiju i pođe iz kabineta.

Ostavši sam, Ganja se uhvati za glavu.

— Samo jedna njena riječ pa ću... pa ću zbilja, možda, i raskinuti...

Nije više od uzrujanosti i iščekivanja mogao sjesti za spise, nego se ushodao po kabinetu iz kuta u kut.

Knez je išao zamišljen; nemilo ga se dojmio taj zahtjev, a nemilo ga se dojmila i misao da Ganja piše Aglaji. Ali, ne došavši još ni do treće sobe pred salonom, iznenada zastane, kao da se nečeg sjetio, obazre se, priđe prozoru, bliže svjetlu, i zagleda se u sliku Nastasje Filipovne.

Kao da je htio odgonetnuti nešto što se krije na tom licu i što ga je nedavno onako prenerazilo. Taj maloprijašnji dojam gotovo ga nije ostavljao, pa je sad pohitao kao da želi nešto ponovo provjeriti. To lice, neobično po svojoj ljepoti i po još nečemu, dojmilo ga se sad snažnije. Na njemu kao da se ogledala neizmijerna oholost i prezir, pa gotovo i mržnja, a u isti mah i nešto lakovjerno, nešto izvanredno prostodušno; te dvije opreke kao da su izazivale čak i nekakvo sažaljenje pri pogledu na te crte lica. Ta blistava ljepota bila je čak nepodnosiva, ljepota blijedog lica, ovlaš upalih obraza i užagrenih očiju; čudna ljepota! Knez je časak gledao, a onda se prenuo, pogledao oko sebe, brže-bolje prinio fotografiju ustima i poljubio je. Kad je časak nakon toga ušao u salon lice mu je bilo posve smireno.

Ali, tek što je stupio u blagovaonicu (odvojenu još jednom sobom od salona), umalo što se ne sudari na vratima s Aglajom koja je upravo izlazila. Bila je sama.

— Gavrila Ardalionovič zamolio me da vam ovo predam — reče knez pružajući joj ceduljicu.

Aglaja zastane, uze ceduljicu i nekako čudno pogleda kneza. U njenu pogledu nije bilo ni tračka zbunjenosti, možda je samo sijevnulo nešto kao čuđenje, ali i ono se, čini se, ticalo samo kneza i nikog drugog. Baš kao da je svojim pogledom zahtijevala od njega objašnjenje — kako se u ovoj prilici udružio s Ganjom? — zahtijevala je mirno i s visoka. Stajali su časak-dva jedno spram drugog; napokon, na njenu licu jedva primjetno zatitra nešto podrugljivo; ovlaš se osmijehne i prođe mimo njega.

Generalica je neko vrijeme bez riječi, sa stanovitom primjesom omalovažavanja na licu, promatrala fotografiju Nastasje Filipovne što ju je držala pred sobom u ispruženoj ruci, odmaknuši je predaleko i efektno od očiju.

— Jest, lijepa je — prozbori naposljetku. — Štoviše, vrlo lijepa. Vidjela sam je dva puta, ali samo izdaleka. Vama se, dakle, sviđa takva ljepota? — obrati se najednom knezu.

— Da... takva... — odgovori knez nekako s nategom.

— Baš takva?

— Baš takva.

— Zašto?

— Na tom licu... ima mnogo tragova patnje... - izusti knez nekako preko volje, kao da razgovara sam sa sobom, a ne da odgovara na pitanje.

— Uostalom, možda vi i buncate — presudi generalica i bahatom kretnjom baci fotografiju dalje od sebe na stol.

Aleksandra prihvati sliku, a njoj priđe Adelaida, pa se obje zagledaše u nju. U taj mah vrati se Aglaja u salon.

— Kakva je to sila! — uzvikne najednom Adelaida motreći požudno sliku preko sestrina ramena.

— Gdje? Kakva sila? — oštro je zapita Lizaveta Prokofjevna.

— Takva je ljepota sila — plahovito će Adelaida — takvom ljepotom možeš preokrenuti cijeli svijet!

Zamišljeno se vrati do svog šafelaja. Aglaja pogleda fotografiju samo letimice, priškilji, napući donju usnu, ode i sjede postrance, skrštenih ruku.

Generalica pozvoni.

— Pozovite mi Gavrilu Ardalionoviča, u kabinetu je — naloži sluzi koji je ušao.

— Maman! — usklikne Aleksandra značajno.

— Hoću da mu kažem dvije-tri riječi, i gotovo! — odsiječe generalica kao na panju, otklanjajući svaki prigovor. Bila je, očito, srdita. — Kod nas su vam, vidite, kneže, sve neke tajne. Sve neke tajne! Takva vam je tu neka etiketa, gluposti, i to u nečemu gdje je potrebna najveća iskrenost, jasnoća i poštenje. Zasnivaju se brakovi, ali se meni ti brakovi ne sviđaju ...

— Maman, što to govorite? — opet se požuri Aleksandra da je ušutka.

— A šta ti hoćeš, draga moja kćeri? Pa zar se tebi možda sviđaju? A to što knez sluša, ništa ne smeta, prijatelji smo. Bar ja i on. Bog traži ljude, dobre, naravno, a opake i mušičave ne treba; osobito mušičave koji danas kažu ovako, a sutra onako. Razumijete li, Aleksandro Ivanovna? One vele, kneže, da sam čudakinja, a ja znam šta je šta. Jer, srce je glavno, sve ostalo su trice. I pamet je, naravno, potrebna... možda je pamet i najvažnija. Ne podsmjehuj se, Aglajo, ne proturječim sama sebi — budala sa srcem a bez pameti ista je takva nesretna budala kao i budala s pameću ali bez srca. To je stara istina. Ja sam, eto, budala sa srcem a bez pameti, a ti si budala s pameću bez srca; i obje smo nesretne, i obje patimo.

— A zbog čega ste vi toliko nesretni, maman? - ne otprije Adelaida, koja jedina, čini se, od cijelog društva nije bila izgubila dobro raspoloženje.

— Prvo, zbog učenih kćeri — odsiječe generalica — a kako je to samo po sebi dovoljno, o ostalom nije potrebno ni raspredati. Dosta je bilo naklapanja. Baš da vidimo kako ćete vas dvije (Aglaju ne računam) proći s tom vašom pameću i pričama, i hoćete li vi, veleštovana Aleksandro Ivanovna, biti sretni sa svojim poštovanim gospodinom... A!... — usklikne pošto ugleda Ganju gdje ulazi. — Evo nam još jedne bračne

veze. Dobar dan! — uzvratu Ganji pozdrav, ali mu ne ponudi da sjedne. — Čujem da stupate u brak?

— U brak?... Šta?... Kakav brak?... — promrmlja ošamućeni Gavrilu Ardalionovič. Smeo se preko svake mjere.

— Pitam vas da li se ženite, ako vam je možda taj izraz draži?

— N-ne... ja... ne-ne — slaga Gavrilu Ardalionovič, a lice mu obli rumenilo od stida. Zirne na Aglaju koja je sjedila postrance, pa hitro odvratu pogled od nje. Aglaja ga je gledala hladno, netremice, mirno, ne odvajajući oćiju od njega, i promatrala njegovu zbunjenost.

— Ne? Rekoste: ne? — uporno ga zapitkivaše neumoljiva Lizaveta Prokofjevna. - Dobro, zapamtiti ću da ste mi danas, u srijedu poslije podne, na moje pitanje odgovorili »ne«. Što je danas, srijeda?

— Čini mi se da je srijeda, maman — odgovori Adelaida.

— Nikad ne znaju koji je dan. A koji je datum?

— Dvadeset sedmi — odgovori Ganja.

— Dvadeset sedmi? To je zbog nećega i dobro. Zbogom, vjerojatno imate mnogo posla, a ja se moram obući i krenuti; uzmite tu svoju sliku. Pozdravite sirotu Ninu Aleksandrovnju. Do viđenja, dragi kneže! Dolazi nam češće, a ja ću se baš svratiti do stare Belokonske da joj kaćem za tebe. I ćujte, dragi moj, vjerujem da vas je Bog baš radi mene doveo iz Švicarske u Petrograd. Možda ćete imati i drugih poslova, ali najviše ste tu radi mene. Bog je baš tako odredio. Do viđenja, drage moje! Aleksandra, dođi naćas sa mnom, mila moja.

Generalica iziđe. Ganja, utućen, zbunjen, ozlojeđen, uze sa stola fotografiju, i lica nacerena od smiješka, obrati se knezu.

— Kneže, ja sad idem kući. Ako se niste predomislili da se nastanite kod nas, povest ću vas jer ni adresu ne znate.

— Čekajte, kneže — reče Aglaja ustajući naglo sa svoga naslonjača — još ćete mi nešto napisati u spomenar. Tata je rekao da ste krasopisac. Sad ću vam odmah donijeti spomenar... I iziđe.

— Do viđenja, kneže, odoh i ja — reče Adelaida.

Čvrsto stisne ruku knezu, nasmiješi mu se prijazno i umiljato te iziđe. Ganju nije ni pogledala.

— To ste im vi izbrbljali da se ženim — zaškruta Ganja zubima i naglo nasrne na kneza čim sve ženskinje izađoše. Promrsio je bio te riječi brzorečicom i polušapatom, razbješnjela lica, pakosno sijevajući očima. - Vi, bezočni brbljavče!

— Uvjeravam vas da se varate — odvrati knez mirno i pristojno. — Nisam ni znao da se ženite.

— Čuli ste maloprije kako je Ivan Fjodorovič rekao da će večeras pasti odluka kod Nastasje Filipovne, pa ste im to rekli! Lažete mi! Odakle su inače mogle doznati? Tko im je, do vruga, mogao to reći osim vas? Zar nije to stara i natuknula?

— Vi ćete najbolje znati tko im je mogao kazati, ako vam se baš čini da su vam nešto natuknule, a ja im nisam ni riječi zucnuo.

- Jeste li predali cedulju? A odgovor? - upade mu Ganja u riječ grozničavo i nestrpljivo. Ali se baš u taj čas vrati Aglaja, pa mu knez nije dospio odgovoriti.

— Izvolite, kneže — reče Aglaja i stavi spomenar na stolić — odaberite stranicu koju želite i napišite mi štogod. Evo vam pera, još je novo. Neće smetati što je čelično? Čula sam da krasopisci ne pišu čeličnim perima.

Razgovarajući s knezom, kao da nije ni vidjela Ganju. Ali, dok je knez pripremao pero, tražio stranicu i pripravljaao se, Ganja priđe kaminu uz koji je stajala Aglaja, odmah desno od kneza,

te joj reče gotovo na samo uho drhtavim i isprekidanim glasom:

— Samo jedna riječ, samo jedna vaša riječ, i ja sam spasen.

Knez se naglo okrene i oboje ih pogleda. Na Ganjinu licu ogledao se istinski očaj; kao da je te riječi izgovorio nekako bez razmišljanja, navrat-nanos. Aglaja ga je gledala nekoliko sekundi navlas isto onako mirno i začudeno kao maloprije kneza, a čini se da je ta njena mirna začudenost, ta nedoumica zbog, reklo bi se, posvemašnjeg neshvaćanja onoga što joj govore, bila u tom času Ganji užasnija od najgoreg prezira.

— A što da vam napišem? — zapita knez.

— Pa, evo, sad ću vam izdiktirati — reče Aglaja okrećući se opet njemu. — Jeste li spremni? Napišite ovako: »Ja se ne upuštam u cjenkanje«. A ispod toga napišite dan i mjesec. Da vidim!

Knez joj pruži spomenar.

— Izvrsno! Divno ste to napisali; imate prekrasan rukopis! Hvala vam. Do viđenja, kneže... Čekajte — doda, kao da se iznenada nečeg sjetila. — Hodite sa mnom, hoću da vam nešto poklonim za uspomenu.

Knez pode za njom; ali, kad uđoše u blagovaonicu, Aglaja stane.

— Pročitajte ovo — reče knezu pružajući mu Ganjino pisamce.

Knez uze pisamce i u nedoumici pogleda Aglaju.

— Znam dobro da to niste pročitali i da ne možete biti pouzdanik toga čovjeka. Pročitajte, želim da to pročitate.

Pisamce je, očito, bilo napisamo na brzu ruku.

»Danas će se odlučiti o mojoj sudbini, znate na koji način. Danas ću morati dati svoju neopozivu riječ. Nemam nikakva

prava na vaše suosjećanje, ne usuđujem se gajiti nikakve nade; ali jednom ste bili izgovorili jednu riječ, samo jednu riječ, ta je riječ obasjala svu mrklu noć moga života i postala mi svjetionik. Izrecite sad još samo jednu takvu riječ — pa ćete me spasiti od propasti! Recite mi samo: raskini sve, pa ću još danas sve raskinuti. O, pa što je vama to reći! U toj riječi molim vas samo za znak da suosjećate sa mnom i da ste se smilovali na me — samo to, samo to! Ništa, ništa više! Ne usuđujem se ni zamisliti bilo kakvu nadu jer je nisam dostojan. Ali nakon te vaše riječi pomirit ću se ponovo sa svojom bijedom, radosno ću opet podnositi svoj očajni položaj. Stupit ću u borbu, radovat ću joj se, preporodit ću se u njoj i prikupiti nove snage!

Uputite mi, dakle, tu riječ smilovanja (pukog smilovanja, kunem vam se!). Ne ljutite se na drskost očajnika, čovjeka koji se utaplja, što se usudio da učini posljednji napor ne bi li se izbavio od propasti.

G. I.«

— Taj me čovjek uvjerava — oštro će Aglaja kad knez pročita pisamce — da me riječi raskinite sve neće kompromitirati, ni na bilo šta obvezati, i daje mi za to, kako vidite, pismeno jamstvo, eto, tim pisamcetom. Pazite samo kako je naivno pohitao da potcrta neke riječi i kako odatle grubo izviruje njegova potajna misao. On, uostalom, zna, kad bi raskinuo sve, ali sam, bez ičije pomoći, ne očekujući moje riječi, pa i ne govoreći mi o tome, bez ikakve nade u mene, da bi se tada izmijenili moji osjećaji prema njemu i da bih mu možda postala prijateljica. On to pouzdano zna! Ali je njegova duša prljava - zna a ne može da se odluči; zna a ipak traži jamstvo. Nije kadar da se odluči na vjeru. Hoće da mu ja, za onih sto tisuća, dadem neke nade. A što se tiče one moje riječi koju u tom pisamcetu spominje i koja mu je tobože obasjala život, tu bezočno laže. Naprosto sam ga jednom bila požalila. Ali je on drzak i bestidan - njemu je tada odmah sinulo da bi se mogao nečemu nadati; odmah sam to shvatila. Otada me počeo loviti,

i lovi me i sada. Ali dosta o tome; uzmite to pisamce i vratite mu ga, sad odmah, čim iziđete iz kuće, ne prije, naravno.

— A šta da mu odgovorim u vaše ime?

— Ništa, naravno. To je najbolji odgovor. Nego, vi, čini mi se, kanite stanovati kod njega?

— To mi je maloprije preporučio sam Ivan Fjodorovič — reče knez.

— Onda ga se čuvajte, upozoravam vas; neće vam oprostiti što ćete mu sad vratiti ovo pisamce.

Aglaja mlako stisne knezu ruku i iziđe. Bila je ozbiljna i namrštena, nije se ni osmjehnula kad je na rastanku klimnula knezu glavom.

— Odmah, samo da uzmem svoj zavežljaj — reče knez Ganji — pa možemo poći.

Ganja topne nogom od nestrpljenja. Čak mu je lice potamnjelo od bijesa. Napokon obojica iziđoše na ulicu, knez sa svojim zavežljajem u ruci.

— Odgovor? Odgovor? — navali Ganja na njega. — Što vam je rekla? Jeste li joj predali pismo?

Knez mu bez riječi pruži ceduljicu. Ganja se osupne.

— Šta? To je ono isto moje pisamce! — vikne. — Nije ga ni predao! O, kako se nisam dosjetio! O, pr-r-ro-kleti... Onda je jasno da maloprije nije ništa shvatila! Ama, kako, kako, kako to da ga niste predali, o, pr-r-rokleti...

— Oprostite, naprotiv, odmah sam joj uspio predati vaše pisamce, onaj isti čas kad ste mi ga dali, i upravo onako kako ste me zamolili. A pisamce se opet našlo kod mene zato što mi ga je Aglaja Ivanovna ovaj čas vratila.

— Kad? Kad?

— Čim sam joj napisao ono u spomenar, kad me je pozvala da iziđem s njom. (Čuli ste je?) Kad smo ušli u blagovaonicu, dala mi je vaše pisamce, rekla mi da ga pročitam, a onda mi je rekla da vam ga vratim.

— Da ga pro-či-i-tate! — prodere se Ganja gotovo iz sveg glasa. — Da ga pročitate? Pa, jeste li ga pročitali?

I ponovo zastane osupnut nasred pločnika, ali toliko preneražen da je čak i zinuo.

— Jesam, pročitao sam ga, maloprije.

— I sama, sama vam je dala da ga pročitate? Sama?

— Sama, vjerujte mi da ga ne bih čitao da mi nije sama rekla.

Ganja je časak šutio i mučno nešto premišljao, a onda odjednom vikne:

— Ne može biti! Nije vam mogla reći da ga pročitate. Lažete! Sami ste ga pročitali!

— Istinu vam govorim — odvrati knez istim onakvim, posve mirnim glasom — i vjerujte mi da mi je vrlo žao što vas se to tako neugodno dojmilo.

— Pa dobro, nesretniče, valjda vam je ipak još nešto rekla? Nešto mi je valjda ipak odgovorila?

— Jest, naravno.

— Pa govorite, govorite već jednom, do vraga!...

I Ganja dvaput topne o pločnik svojom desnom nogom u kaljači.

— Čim sam pročitao, rekla mi je da je vi lovite, da biste je željeli kompromitirati kako biste dobili od nje neku nadu i kako biste mogli, uzdajući se u tu nadu, raskinuti bez veće štete s onom drugom nadom u sto tisuća. Kad biste to učinili ne

cjenkajući se s njom, kad biste sve sami raskinuli ne tražeći od nje unaprijed nikakva jamstva, možda bi vam i postala prijateljica. To je sve, čini mi se. Da, još nešto: kad sam već uzeo pisamce od nje i upitao je kakav je njen odgovor, rekla mi je da će nikakav odgovor biti najbolji odgovor — tako nekako, čini mi se; oprostite što nisam točno upamtio njene riječi, nego vam ih prenosim onako kako sam ih shvatio.

Neizmjeran gnjev obuze Ganju te iz njega provali neobuzdan bijes.

— A! Tako, dakle! — škrgutao je zubima. — Moja se pisma, dakle, bacaju kroz prozor! A! Ako se ona ne upušta u cjenkanje — ja ću se ipak upustiti! Pa da vidimo! Imam ja još mnogo toga da kažem... pa da vidimo!... Stjerat ću ja nju u kozji rog!...

Cerio se, blijedio, pjenio se, prijetio šakom. Tako su prošli još nekoliko koraka. Nimalo se nije ustručavao pred knezom, baš kao da je sam u svojoj sobi, jer je knez za nj bio nitko i ništa. Ali najednom mu nešto pade na pamet, pa se prene.

— Ali kako — okrene se naglo knezu — kako ste to vi (idiot! — dometne za se) odjednom stekli takvo njeno povjerenje, dva sata pošto ste se upoznali? Kako je to moguće?

Povrh svih muka, nedostajala mu je još samo zavist. Odjednom ga je bila ujela za samo srce.

— To vam ne bih znao protumačiti - odgovori knez.

Ganja ga pakosno pogleda.

— Da vas nije pozvala u blagovaonicu da vam pokloni svoje povjerenje? Zar nije rekla da vam želi nešto pokloniti?

— Pa ja to i shvaćam upravo tako.

— Ali otkud sad to, do vraga! Što ste to tamo kod njih učinili? Zbog čega ste joj se svidjeli? Čujte - uzvrpolji se sav (sve je u

njemu u tom času bilo kao ispreturano i komešalo se bez ikakva reda, pa nikako nije mogao sabrati misli) - čujte, možete li se bar donekle prisjetiti i redom izložiti o čemu ste zapravo s njima razgovarali, riječ po riječ, od sama početka! Jeste li štogod zapazili, upamtili?

— O, još kako — odgovori knez — od sama početka, čim sam došao i upoznao se s njima, počeli smo razgovarati o Švicarskoj.

— Ama, do vraga i Švicarska!

— Zatim o smrtnoj kazni...

— O smrtnoj kazni?

— Da, u povodu jednog događaja... onda sam im pričao o tome kako sam živio tamo tri godine, i o jednoj sirotoj seljanci...

— Ama, do vraga i sirota seljanka! Dalje! - trzao se Ganja od nestrpljenja.

— Onda, kako mi je Schneider kazao svoje mišljenje o mom karakteru i natjerao me...

— Vrag odnio i tog vašeg Schneidera, i fućka mi se za njegovo mišljenje! Dalje!

— Nadalje sam, ne znam u povodu čega, počeo govoriti o licima, to jest o izrazima lica, pa sam rekao da je Aglaja Ivanovna gotovo isto onako lijepa kao i Nastasja Filipovna. I tada sam, eto, izlanuo ono o slici...

— Ali niste im ispričali, niste im valjda ispričali ono što ste prije toga čuli u kabinetu? Niste? Niste?

— Ponovo vam kažem da nisam.

— Pa kako onda, do vraga... Ha! Da nije Aglaja pokazala pisamce staroj?

— Što se toga tiče, mogu vam jamčiti da ga nije pokazala. Cijelo sam vrijeme bio tamo, nije imala ni vremena da joj pokaže.

— Ali, možda vam je štogod promaklo... O! Idiot pr-ro-kleti — uzvikne posve izbezumljeno — ne zna ništa ni ispričati!

Pošto je jednom počeo psovati a nije naišao ni na kakav otpor, Ganja je malo-pomalo odbacio sve obzire, kao što svagda biva kod nekih Ijudi. Još malo pa bi možda počeo i pljuvati, toliko se bio razbjesnio. Ali je upravo zbog te razbješnelosti i oslijepio — inače bi već bio odavno zapazio da taj »idiot«, s kojim tako postupa, nekako isuviše brzo i dobro umije ponekad sve shvatiti i neobično valjano izložiti. Ali najednom se dogodi nešto neočekivano.

— Moram vam napomenuti, Gavrilu Ardalionoviču — reče iznenada knez — da sam nekad bio zbilja tako bolestan da se zaista moglo reći da sam idiot; ali sam već odavno ozdravio, pa mi je pomalo krivo kad mi netko u oči kaže da sam idiot. Vama, doduše, može čovjek oprostiti kad uzme u obzir te vaše neuspjehe, ali ste me ipak u svojoj srdžbi već dva puta izgrdili na pasja kola. Nije mi to nimalo drago, pogotovo kad ste me ovako, otprve, izgrdili, pa budući da smo stigli na ovo raskršće, ne bi li bilo bolje, da vi podete desno svojoj kući, a ja ću lijevo. Imam dvadeset pet rubalja, a zacijelo ću naći kakav hotel garni.

Ganja se zbuni preko svake mjere i čak pocrveni od stida.

— Oprostite, kneže — klikne vatreno i najednom zamijeni svoj psovački ton izvanrednom uljudnošću — oprostite, za miloga boga! Vidite u kakvoj sam nevolji! Vi gotovo još ništa i ne znate, a kad biste sve znali, sigurno biste mi bar donekle oprostili; iako, naravno, ne zaslužujem da mi oprostite...

— O, ja i ne tražim da mi se toliko ispričavate — pohita knez da mu odgovori. — Jer, shvaćam da vam je vrlo neugodno pa da baš zato i psujete. Pa dobro, pođimo k vama. Bit će mi drago.

»Ne, ne mogu ga sad ovako pustiti,« mislio je Ganja pogledajući putem pakosno kneza, »taj je prepredenjak ispipao od mene sve a sad je najednom skinuo masku... Tu se nešto krije. Pa dobro, da vidimo! Sve će izići na vidjelo, sve, sve! Još danas!«

Već su bili pred njegovom kućom.

VIII

Ganečkin stan bio je na drugom katu do kojeg je vodilo vrlo čisto, svijetlo i prostrano stubište, a sastojao se od šest ili sedam soba i sobica koje su bile sasvim obične, ali nisu baš odgovarale džepu činovnika koji ima obitelj, pa ma imao i dvije tisuće rubalja plaće. Stan je, međutim, bio namijenjen za iznajmljivanje s hranom i poslugom, i Ganja se s obitelji bio uselio u njega tek prije dva mjeseca, na najveće nezadovoljstvo samog Ganje, a na navaljivanje i molbe Nine Aleksandrovne i Varvare Ardalionovne, koje su željele da i one budu od koristi i bar donekle povećaju obiteljske prihode. Ganja se na to mrštio i nazivao iznajmljivanje soba nedostojnim; nekako se stidio toga u društvu gdje je bio navikao da se pojavljuje kao mladić s izvjesnim sjajem i budućnošću. Svi ti ustupci životu i sva ta mučna skučenost — sve su to za nj bile duboke duševne rane. Od nekog se doba počeo uzrujavati zbog svake sitnice uludo i preko svake mjere, a još je pristajao da neko vrijeme popušta i trpi samo zato što je već bio odlučio da sve to ubrzo promijeni i preinači. Međutim je sama ta promjena, sam taj izlaz na kojem je zastao, bio popriličan zadatak, takav zadatak da mu je njegovo rješenje prijetilo još gorom brigom i mukom od svega onog što je do tada proživio.

Stan je bio razdijeljen hodnikom koji je počinjao od samog predsoblja. S jedne strane hodnika bile su one tri sobe što su se iznajmljivale "osobito toplo preporučenim" podstanarima. Pored toga, na istoj strani hodnika, na samu njegovu kraju,

pokraj kuhinje, bila je četvrta sobica, tješnja od ostalih, u kojoj je stanovao sam umirovljeni general Ivolgin, otac obitelji. Spavao je na široku divanu, a morao je ulaziti u stan i izlaziti iz njega kroz kuhinju i stubište za poslugu. U toj istoj sobici stanovao je i trinaestogodišnji brat Gavrile Ardalionoviča, gimnazijalac Kolja; i on se tu morao tiskati, učiti i spavati na drugom, vrlo starom uskom i kratkom divančiću, na poderanoj ponjavi i, što je najvažnije, dvoriti i čuvati oca, kome je to bilo sve potrebnije i potrebnije. Knezu su dodijelili srednju od te tri sobe; u prvoj zdesna bio je Ferdiščenko, a treća slijeva bila je još prazna. Ali Ganja je najprije odveo kneza u obiteljsku polovicu stana. Ta se polovica sastojala od sobe za primanje, koja se pretvarala, kad zatreba, u blagovaonicu, od salona koji je, uostalom, bio salon samo prije podne, a uvečer se pretvarao u Ganjin kabinet i spavaću sobu, i napokon od treće sobe, tijesne i vazda zatvorene — spavaonice Nine Aleksandrovne i Varvare Ardalionovne. Jednom riječju, sve je u tom stanu bilo nekako skućeno i stiješnjeno; Ganja je samo kradom škrgutao zubima. Premda je želio biti uljudan prema majci, vidjelo se odmah da je velik despot u obitelji.

Nina Aleksandrovna nije bila sama u salonu, s njom je sjedila Varvara Ardalionovna, a obje su bile zabavljene nekakvim pletivom i razgovarale s gostom, Ivanom Petrovičem Pticinom. Nini Aleksandrovnoj moglo je biti pedesetak godina, a lice joj je bilo mršavo, koščato, s velikim podočnjacima. Doimala se bolesno i nekako sjetno, ali joj lice i pogled bijahu prilično ugodni; čim bi progovorila, očitovao se njen pravi karakter — ozbiljan i pun istinskog dostojanstva. Uza svu njenu nujnu vanjštinu, naslućivala se u njoj postojanost, pa čak i odrješitost. Odjevena je bila vrlo skromno, u nešto tamno, baš kao starica, ali njene manire, riječi, cijelo njeno držanje odavaše ženu koja se nekoć kretala i u boljem društvu.

Varvara Ardalionovna bila je djevojka od svoje dvadeset tri godine, srednjega rasta, prilično suhonjava; lice joj nije bilo osobito lijepo, ali je krilo u sebi tajnu kako da se i bez Ijepote svidi i, štoviše, izazove strastvene osjećaje. Neobično je nalikovala na majku, pa i odjevena je bila gotovo jednako kao

majka, jer se nikako nije voljela kititi. Pogled njenih sivih očiju bivao je gdjekad vrlo vedar i prijazan, ali je ponajčešće bio ozbiljan i zamišljen, kadšto čak i previše, pogotovo u posljednje vrijeme. Postojanost i odlučnost ogledali su se i na njenu licu, ali se zapažalo da bi ta odlučnost mogla biti još upornija i poduzetnija nego u njene majke. Varvara Ardalionovna bijaše prilično naprasita i bratac joj se ponekad čak i pribojavao te njene naprasitosti. Pribojavao se i gost koji je sad sjedio kod njih, Ivan Petrovič Ptacin. Bijaše to još prilično mlad čovjek, tridesetih godina, skromno, ali lijepo odjeven, ugodnih, ali nekako opet preozbiljnih manira. Tamnoplava bradica pokazivala je da taj čovjek nije državni činovnik. Umio je govoriti pametno i zanimljivo, ali je inače bio mučaljiv. Općenito se ugodno doimao. Bilo je očito da nije ravnodušan prema Varvari Ardalionovnoj, nije krio svoje osjećaje. Varvara Ardalionovna držala se prema njemu prijateljski, ali je još zatezala da odgovori na neka njegova pitanja, štoviše, nije ih voljela; međutim, Ptacin nije nipošto bio obeshrabren. Nina Aleksandrovna bila je prema njemu prijazna, a u posljednje vrijeme ukazivala mu je i veliko povjerenje. Bilo je, inače, poznato da on stječe novac tako da ga pozajmljuje uz velike kamate na manje-više sigurne zaloge. On i Ganja bili su veliki prijatelji.

Pošto je Ganja (koji se vrlo hladno pozdravio s majkom, sestru uopće nije pozdravio a Pticina je odmah odveo nekamo iz sobe) opširno, ali otržito predstavio kneza, Nina Aleksandrovna reče knezu dvije-tri ljubezne riječi i naloži Kolji, koji je bio provirio na vrata, da ga odvede u srednju sobu. Kolja je bio dječak vedra i prilično umiljata lica, otvoren i prostodušan.

— A gdje vam je prtljaga? — upita kneza uvodeći ga u sobu.

— Imam samo zavežljaj; ostavio sam ga u predsoblju.

— Odmah ću vam ga donijeti. Kod nas su vam posluga samo kuharica i Matrjona, pa zato i ja pomažem. Varja sve nadzire i Ijuti se. Ganja kaže da ste danas doputovali iz Švicarske?

— Jesam.

— A je li lijepo u Švicarskoj?

— Vrlo lijepo.

— Planine?

— Da.

— Sad ću vam odmah donijeti stvari.

Uđe Varvara Ardalionovna.

— Matrjona će vam odmah rasprijeti krevet. Imate li kovčeg?

— Nemam, samo zavežljaj. Vaš je brat otišao po njega u predsoblje.

— Nema tamo nikakva zavežljaja, samo ovaj zavežljajčić; kamo ste ga metnuli? — zapita Kolja vraćajući se u sobu.

— Pa i nemam ničega drugog osim toga — odgovori knez uzimajući svoj zavežljajčić.

— A-a! A ja mislio da ga nije možda Ferdiščenko zadio.

— Ne pričaj koješta — strogo će Varja, koja je i s knezom razgovarala vrlo hladno i tek jedva uljudno.

— Chere Babette, sa mnom bi mogla biti i nježnija, nisam ja Ptacin.

— Mogla bih ja tebe još istući, Kolja, toliko si još glup. Za sve što budete trebali možete se obratiti Matrjoni; ručak je u četiri i pol. Možete ručati s nama, a možete i u svojoj sobi, kako god želite. Hajdemo, Kolja, nemoj smetati!

— Hajdemo, čelik-značaju!

Izlazeći, skobiše se s Ganjom.

— Je li tata kod kuće? — zapita Ganja Kolju, a na Koljin potvrdni odgovor, šapne mu nešto na uho.

Kolja klimne glavom i iziđe odmah za Varvarom Ardalionovnom.

— Samo dvije-tri riječi, kneže, zaboravio sam vam nešto reći zbog svih onih... briga. Jedna mala molba: budite tako dobri — samo ako vam ne bude previše teško — nemojte ni ovdje brbljati o onom što se maloprije zbilo između mene i Aglaje, ni tamo o onome što ćete ovdje vidjeti; jer i ovdje ima podosta gadarija. Uostalom, nek ide sve do vraga... Suzdržite se bar još danas.

— Uvjeravam vas da sam mnogo manje brbljao nego što mislite — odvrati knez ponešto srdito na Ganjine prijekore. Nikako se, očito, nisu mogli složiti.

— Pa, čujte, dosta sam već danas pretrpio zbog vas. Jednom riječju, lijepo vas molim.

— Imajte i to na umu, Gavрила Ardalionoviču, da do maloprije nisam još bio ničim vezan, pa zašto onda nisam smio spomenuti onu sliku! Niste me bili ništa zamolili.

— Uh, kako je gadna ova soba — pripomene Ganja gledajući prezirno oko sebe — mračna je i gleda na dvorište. Zaista ste nam došli u najnezgodnije vrijeme... Eh, ali to nije moja briga; ne iznajmljujem ja sobe.

Pticin zaviri u sobu i zovne Ganju; Ganja ostavi brže kneza i iziđe, iako mu je još nešto htio reći. Međutim, očito se skanjivao i baš kao da se stidio povesti riječ o nečemu; pa i sobu je pokudio, čini se, samo zato što se bio zbunio.

Tek što se knez umio i koliko-toliko sredio svoju toaletu, otvoriše se opet vrata i na njima se pojavi nova prilika.

Bio je to gospodin tridesetih godina, povišok, plećat, goleme, kuštrave, riđe glave. Lice mu bilo mesnato i rumeno, usne

debele, nos širok i plosnat, oči sitne, utonule u salo i podrugljive, kao da neprestance namiguju. Sve u svemu, bio je nekako prilično drzak. Odjeća mu je bila ponešto prljava.

Isprva je odškrinuo vrata tek toliko da promoli glavu. Glava što se promolila ogledavaše pet-šest sekunda sobu, zatim se vrata počеше polako otvarati i na pragu se ocrta cijela spodoba, ali gost još ne uđe u sobu nego i dalje promatraše, žmirkajući, kneza. Napokon zatvori za sobom vrata, približi se knezu, sjede na stolac, uhvati kneza čvrsto za ruku i posjede ga ukoso od sebe na divan.

— Ferdiščenko — reče zagledajući se pažljivo i upitno knezu u lice.

— Pa? — odvrati knez koji samo što ne prasne u smijeh.

— Podstanar — kaza opet Ferdiščenko zagledajući se kao i prije u kneza.

— Želite da se upoznamo?

— E-eh! — reče gost, razbaruši kosu i uzdahne, pa se zapilji u suprotni kut. — Imate li para? — priupita okrećući se iznenada knezu.

— Malo.

— Koliko?

— Dvadeset pet rubalja.

— De mi pokažite.

Knez izvadi novčanicu od dvadeset pet rubalja iz džepa na prsluku i pruži je Ferdiščenku. Ovaj je razmota, pogleda, pa okrene i prinese svjetlu.

— Bome, čudno — reče kao da nešto premišlja — zašto tako tamne? Te novčanice od dvadeset pet rubalja ponekad strašno potamne, a neke druge opet sasvim izblijede. Izvolite.

Knez uze svoju novčanicu. Ferdiščenko ustane sa stolca.

— Došao sam da vas upozorim: prvo, ne pozajmljujte mi novaca, iako ću vas svakako moliti da mi pozajmite.

— Dobro.

— Kanite li ovdje plaćati?

— Kanim.

— A ja ne kanim; hvala lijepa. Ja sam ovdje desno od vas, prva vrata, jeste li vidjeli? Gledajte da mi ne dolazite baš često; ja ću dolaziti k vama, ne bojte se. Jeste li vidjeli generala?

— Nisam.

— Niste ga ni čuli?

— Dakako da nisam.

— E pa, onda ćete ga vidjeti i čuti; a, osim toga čak i od mene traži da mu pozajmim novaca! Avis au lecteur. Zbogom ostajte! Recite, kako se može živjeti s prezimenom Ferdiščenko? A?

— A zašto se ne bi moglo?

— Zbogom.

I pođe prema vratima. Knez je poslije doznao da taj gospodin kao da se zarekao da će sve zaprepastavati svojom originalnošću i dobrom voljom, ali mu to nikako nije polazilo za rukom. Na neke je Ijude ostavljao čak i neugodan dojam, što ga je uistinu žalostilo, ali svejedno nije htio da se odrekne svoje uloge. Na odlasku mu pođe za rukom da donekle popravi dojam jer se sudario s jednim gospodinom koji je ulazio; propustivši toga novog i knezu nepoznatog gosta u sobu, on odostraga nekoliko puta namigne knezu da ga upozori na njega, te tako ipak nekako osvjetla sebi obraz.

Došljak je bio visoka rasta, moglo mu je biti pedeset pet godina, pa i više, bio je podebeo, grimiznocrvena, mesnata i podbuhla lica uokvirena bujnim sijedim zaliscima, brkat, krupnih, pomalo izbuljenih očiju. Vanjština bi mu bila prilično naočita da nije na njoj bilo nečega zapuštenog, pohabanog, pa i uprljanog. Obučen je bio u neki stari redengot na kojem samo što mu nisu ispali laktovi; rublje mu je bilo također zamašćeno - po domaću. Izbliza se osjećao zadah votke, ali mu je vladanje bilo dojmljivo, ponešto namješteno i odavalo je žarku želju da zadivi svojom dostojanstvenošću. Taj se gospodin polako približi knezu, prijazno se smiješeći, šutke ga uhvati za ruku i, držeći je u svojoj ruci, zagleda mu se u lice kao da prepoznaje poznate crte.

- On je! On! - prozbori tiho, ali svečano. - Kao da je iz groba ustao! Čujem kako neprestano spominju poznato mi i drago prezime, pa se prisjetih nepovratne prošlosti... Knez Miškin?

- Upravo tako.

- General Ivolgin, umirovljen i nesretan. Vaše ime i očevo ime, ako smijem pitati?

- Lav Nikolajevič.

- Jest, jest! Sin moga prijatelja, mogu reći, druga iz djetinjstva, Nikolaja Petroviča?

- Moj se otac zvao Nikolaj Lavovič.

— Lavovič - popravi se general, ali bez žurbe, posve uvjerljivo, kao da nipošto nije zaboravio nego se samo slučajno zabunio. Sjede i također uhvati kneza za ruku i posjede ga pokraj sebe.— Na rukama sam vas nosio, molim lijepo.

- Ma nemojte? - reče knez. - Moj je otac umro još prije dvadeset godina.

- Jest, prije dvadeset godina; dvadeset godina i tri mjeseca. Zajedno smo išli u školu; ja sam otišao ravno u vojnu službu...

- Pa i moj je otac bio u vojnoj službi, bio je potporučnik u Vasiljevskoj pukovnici...

- U Belomirskoj. Prekomandiran je bio u Belomirsku gotovo pred samu smrt. Ja sam bio tamo i blagoslovio ga na samrti. Vaša mamica...

General zastane u riječi, kao da ga more tužne uspomene.

- Pa i ona je nakon pola godine umrla od prehlade - reče knez.

- Nije od prehlade. Nije od prehlade, vjerujte meni, starcu. Ja sam bio kraj nje, i nju sam sahranio. Od žalosti za svojim knezom, a ne od prehlade. Jest, molit ću lijepo, sjećam se i kneginje! E, mladi dani! Zbog nje knez i ja, prijatelji od malih nogu, umalo što ne ubismo jedan drugog!

Knez ga počeo slušati nekako nepovjerljivo.

- Strastveno sam bio zaljubljen u vašu majku, još dok je bila zaručena - zaručena s mojim prijateljem. Knez je to primijetio i bio frapiran. Dolazi mi ujutro, oko sedam sati, budi me. Oblačim se u čudu, šutimo i jedan i drugi; sve sam odmah shvatio. Vadi iz džepa dva pištolja. Pucat ćemo kroz rupčić. Bez svjedoka. Što će nam svjedoci kad za pet minuta šaljemo jedan drugoga u vječnost? Nabavili pištolje, rastegnuli rupčić, stali, uperili pištolje jedan drugome u srce i gledamo se oči u oči. Najednom obojici grunu suze na oči, zadržću ruke. Obojici, obojici, u isti mah! I onda, dabome, zagrljaji, nadmetanje u velikodušnosti. Knez više: tvoja je! Ja vičem: tvoja je! Jednom riječju... jednom riječju... hoćete li kod nas... stanovati?

- Hoću, neko vrijeme, možda - izusti knez, pomalo zamuckujući.

- Kneže, mama vas moli da dođete do nje — dovikne Kolja koji je provirio na vrata. Knez se već pridigne da pođe, ali mu general stavi desnu ruku na rame i prijateljski ga opet potisne na divan.

- Kao pravi prijatelj vašeg oca, želim vas na nešto upozoriti — reče general. - Vidite i sami da sam nastradao, u tragičnoj katastrofi, a bez suda! Bez suda! Nina Aleksandrovna je izvanredna žena. Varvara Ardalionovna, moja kći, izvanredna je kći! Okolnosti su nas prisilile da iznajmljujemo sobe, nečuven pad! Za mene koji samo što nisam postao general-gubernator!... Ali vi ste nam uvijek dobro došli. Nego, kod mene vam je u kući prava tragedija!

Knez ga je gledao upitno i vrlo radoznalo.

— Sprema se brak, i to neobičan brak. Brak između sumnjive žene i mlada čovjeka koji bi mogao biti i kamerjunker. I ta žena treba sad da uđe u kuću u kojoj su moja kći i moja žena! Ali, dok je u mene života, neće ući! Leći ću na prag pa neka prekorači preko mene!... S Ganjom gotovo više i ne govorim, klonim se čak i susreta s njim. Navlaš vas upozoravam, jer ako budete stanovali kod nas, svejedno ćete ionako biti svemu svjedok. Ali, budući da ste sin moga prijatelja, imam pravo nadati se...

— Molim vas lijepo, kneže, dođite načas do mene u salon — pozva kneza Nina Aleksandrovna, pošto se i sama pojavi na vratima.

— Šta misliš, draga moja — uzvikne general — ustanovili smo da sam kneza tetošio na rukama dok je bio mali.

Nina Aleksandrovna pogleda generala prijekorno a kneza ispitljivo, ali ne izusti ni riječi. Knez pođe za njom; ali tek što su došli u salon i sjeli, a Nina Aleksandrovna počela vrlo brzo i u pola glasa nešto govoriti knezu, pojavi se najednom u salonu i general. Nina Aleksandrovna istog časa ušuti i, očito, zlovoljno nagne se nad svoje pletivo. General možda i zapazi tu zlovolju, ali ostane svejednako izvrsno raspoložen.

— Sin moga prijatelja! — uzvikne obraćajući se Nini Aleksandrovnoj. — Pa još tako nenadano! Odavno sam se već prestao nadati. Ama, draga moja, zar se ti zbilja ne sjećaš pokojnog Nikolaja Lavoviča? Još si ga zatekla... u Tveru?

— Ne sjećam se nikakvog Nikolaja Lavoviča. Je li vam to bio otac? - priupita ona kneza.

— Jest; ali nije, mislim, umro u Tveru, nego u Jelisavetgradu — plašljivo napomene knez generalu. — Pavliščev mi je bar tako rekao...

— U Tveru — ponovi general — prije same smrti bio je prekomandiran u Tver, dapače, još prije nego što se bio razbolio. Vi ste bili još posve mali pa se ne možete sjećati ni premještaja ni putovanja; a Pavliščev, iako je bio duša od čovjeka, mogao se i prevariti.

— Poznavali ste i Pavliščeva?

— Bio je to izvanredan čovjek, ali sam ja osobno bio svjedok. Blagoslovio sam vam oca na smrtnoj postelji...

- Ali, moj je otac umro pod sudskom istragom - pripomene opet knez - iako nisam nikad mogao pravo doznati zašto je bio pod istragom; umro je u bolnici.

- Ah, to je bilo zbog onog slučaja s redovom Kolpakovom, knez bi svakako bio oslobođen krivnje.

- Je li? Jeste li sigurni? - upita ga knez neobično radoznalo.

- Kako ne bih bio! - vikne general. - Sud se razišao a da nije ništa riješio. Nevjerojatan slučaj. Moglo bi se čak reći, misteriozan slučaj. Umro kapetan druge klase Larionov, komandir čete; i knez bude privremeno postavljen za vršioca dužnosti; dobro. Redov Kolpakov počinio krađu - ukrao svom drugu kožu za čizme - i zapio pare; dobro. Knez, a pazite dobro, bilo je to u prisutnosti stražmeštra i kaplara, knez izgrdi Kolpakova i zaprijeti mu šibama. Vrlo dobro. Kolpakov ode u kasarnu, legne na svoj ležaj i nakon četvrt sata umre. Krasno, ali je slučaj neobičan, gotovo nevjerojatan. Bilo kako mu drago, Kolpakova pokopaju; knez podnosi raport, a Kolpakova zatim brišu iz popisa. Reklo bi se, sve je u najboljem redu. Ali točno nakon pola godine, na brigadnoj smotri, redov Kolpakov

javlja se, kao da ništa nije bilo, u trećoj četi drugog bataljona Novozemaljske pješачke pukovnije, u istoj brigadi, u istoj diviziji!

— Šta! — vikne knez zgranut od čuda.

— Ma nije tako bilo, varaš se! — obrati se iznenada Nina Aleksandrovna mužu, gledajući ga gotovo turobno. - Mon mari se trompe.

- E, draga moja, lako je reći se trompe, ali daj razmrsi ti takvu zavrzlamu! Svi se zgranuli. Ja bih prvi rekao qu'on se trompe. Ali sam, na žalost, bio svjedok i član komisije. Sva su suočenja pokazala da je to onaj isti, ama baš isti redov Kolpakov koji je pola godine prije toga bio pokopan, uz uobičajenu paradu i bubnjanje. Zaista neobičan slučaj, gotovo nevjerojatan, priznajem, ali...

— Tatice, ručak vam je na stolu — javi Varvara Ardalinovna ulazeći u sobu.

- A, divno, krasno! Baš sam ogladnio... Ali taj je slučaj, može se reći, čak i psihološki...

- Juha će vam se opet ohladjeti - nestrpljivo će Varja.

- Odmah, odmah - promrmlja general izlazeći iz sobe — i pored svih kasnijih istraživanja - dopre još iz hodnika.

- Morat ćete štošta oprostiti Ardalionu Aleksandroviču ako ostanete kod nas - reče Nina Aleksandrovna knezu. - Doduše, on vam neće mnogo smetati jer ruča sam. Priznajte i sami da svatko od nas ima svojih mana i svojih... osobitih crta, drugi možda i više od onih na koje smo navikli prstom upirati. Nešto ću vas napose zamoliti: ako vam se moj muž kadgod obrati radi stanarine, recite mu da ste već meni platili. Naime, kad biste platili Ardalionu Aleksandroviču, opet bi vam se računalo kao da ste i meni platili, ali vas molim jedino reda radi... Što je to, Varja?

Varja se vratila u sobu i bez riječi pružila majci fotografiju Nastasje Filipovne. Nina Aleksandrovna zadrhti i, najprije nekako prestrašeno, a onda kao da zatomi u sebi neku gorčinu, promatraše neko vrijeme fotografiju. Napokon pogleda upitno Varju.

— Danas ju je od nje dobio na dar — reče Varja — a večeras će pasti odluka.

— Večeras! — ponovi Nina Aleksandrovna u pola glasa, nekako očajno. — Pa šta možemo? Tu više nema nikakve sumnje, a nema više ni nade; tom je slikom sve rekla... Pa zar ti ju je on sam dao? — doda u čudu.

— Ma, znate da već mjesec dana nismo ni riječi progovorili. Ptacin mi je sve rekao, a slika je ležala kod njega na podu pokraj stola, pa sam je podigla.

— Kneže — obrati se iznenada Nina Aleksandrovna knezu - htjela sam vas pitati (radi toga sam vas zapravo i pozvala) poznajete li već dugo mog sina? Čini mi se da je rekao da ste tek danas odnekud doputovali?

Knez joj ukratko ispriča ponešto o sebi, ali izostavi više od polovice. Nina Aleksandrovna i Varja saslušale ga pažljivo.

- Nisam vas to pitala da bih saznala štogod o Gavrilu Ardalionoviču - pripomene Nina Aleksandrovna. - Kažem vam to da ne biste štogod loše pomislili. Ako postoji nešto što mi on sam ne može priznati, onda to i ne želim doznati mimo njega. Ovo vam govorim zato, zapravo, što mi je Ganja maloprije pred vama, i poslije, kad ste otišli, na moje pitanje o vama odgovorio: »On sve zna, ne morate se pred njim sustezati«! Šta to znači? Naime, htjela bih znati koliko...

Izenada uđu Ganja i Ptacin; Nina Aleksandrovna istog časa umukne. Knez ostane sjediti na stolcu pokraj nje, a Varja se makne u stranu; fotografija Nastasje Filipovne ležala je na najistaknutijem mjestu, na radnom stoliću Nine Aleksandrovne, upravo nred njom. Spazivši fotografiju, Ganja

se smrkne, zlovoljno je uze sa stolića i baci na svoj pisaći stol koji je stajao na drugom kraju sobe.

- Onda, danas, Ganja? - upita ga odjednom Nina Aleksandrovna.

- Što danas? - trgne se Ganja i naglo nasrne na kneza. A, sad mi je jasno, i tu ste već!... Ama, što je vama, uostalom, je li vam to neka bolest, što li? Ne možete se savladati? Ama, shvatite već jednom, vaša svjetlosti...

- Tome sam ja kriv, Ganja, i nitko drugi - presiječe ga u riječi Pticin.

Ganja ga upitno pogleda.

- Pa, bolje je ovako, Ganja, pogotovo kad je na jednoj strani već sve svršeno - promrmlja Pticin, te se skloni u stranu, sjede za stol, izvadi iz džepa neki papirić ispisan olovkom i zadubi se u nj. Ganja je stajao namrgođen i uznemireno iščekivao obiteljsku scenu. Nije mu bilo ni nakraj pameti da se ispriča knezu.

- Ako je već sve svršeno, onda Ivan Petrovič ima, naravno, pravo — reče Nina Aleksandrovna. — Nemoj se mrštiti, molim te, i ne ljuti se, Ganja, ništa te neću sad ispitivati ako nećeš sam da kažeš, i vjeruj mi da sam se sa svime pomirila, ne uzrujavaj se, molim te!

Izrekla je to ne dižući glave od posla i, reklo bi se, zaista mirno. Ganja se začudio, ali je iz opreza šutio i gledao majku očekujući da se još jasnije izrazi. Jer, bile su mu već dozlogrdile sve te domaće scene. Nina Aleksandrovna zapazi taj oprez i doda, smiješeći se gorko:

- Ti još sve nešto sumnjaš i ne vjeruješ mi; ne boj se, neće biti ni suza ni molbi, kao ono prije, bar što se mene tiče. Jedina je moja želja da budeš sretan, i ti to znaš; pokorila sam se sudbini, ali će mi srce do vijeka biti s tobom, ostali mi zajedno

ili se razišli. Dakako da govorim samo u svoje ime; ne možeš to isto zahtijevati i od sestre...

- Uh, opet ona! - vikne Ganja gledajući sestru podrugljivo i kivno. - Mamice! Kunem vam se ponovo da će biti onako kako sam vam obećao: nitko i nikad vas neće smjeti omalovažavati dok sam ja tu, dok sam ja živ. Bilo o kome da je riječ, zahtijevat ću da vam iskazuje najdublje poštovanje, tko god prekoračio naš prag...

Ganja se toliko obradovao da je gotovo pomirljivo, gotovo nježno gledao majku.

— Nisam se ja ni bojala za sebe, Ganja, i sam znaš; nisam se zbog sebe brinula i kinjila sve ovo vrijeme. Čujem da će se danas kod vas sve svršiti? A što će se svršiti?

— Obećala je da će se večeras odlučiti: pristaje li ili ne pristaje
— odgovori Ganja.

— Ima već skoro tri tjedna kako izbjegavamo razgovor o tome, i tako je bilo najbolje. Ali sad, kad je već sve svršeno, usudit ću se samo jedno da te priupitam: kako ti je mogla dati pristanak, pa još i svoju sliku darovati, kad je ne voliš? Pa zar ćeš ti nju, onakvu... onakvu...

— Kakvu, iskusnu, valjda?

— Nisam tako mislila. Zar si joj toliko uspio zamazati oči?

Neobična je razdražljivost odjeknula odjednom u tom pitanju.

Ganja popostane časak, porazmisli malo i reče, ne skrivajući podsmijeha:

— Zanimeli ste se, mamice, i opet se niste mogli suzdržati, a tako je, eto, svagda kod nas sve počinjalo pa se onda rasplamsavalo. Rekli ste: neće biti ni ispitivanja ni prijekora, a već ste počeli! Okanimo se toga; zbilja, okanimo se; bar ste vi kanili... Nikad vas i nipošto neću ostaviti; svaki bi drugi bar od

takve sestre pobjegao - pogledajte samo kako me gleda! Neka ostane na tome! Već sam se bio obradovao... I otkud znate da zavaravam Nastasju Filipovnu? A što se Varje tiče, kako joj drago, i — dosta! E, sad je već zbilja dosta!

Ganja se uza svaku riječ sve više žestio i mehanički hodao po sobi. Takvi bi se razgovori začas bolno doimali svakog člana obitelji.

— Već sam rekla: ako ona ovamo uđe, ja ću izići, pa ću i održati riječ — reče Varja.

— Iz tvrdoglavosti! — vikne Ganja. — Iz tvrdoglavosti se i ne udaješ! Što sad tu režiš na mene? Baš mi se fućka, Varvara Ardalionovna; ako vam je po volji — izvolite sad odmah izvršiti svoju namjeru. Već ste mi se popeli navrh glave. Što! Odlučili ste, napokon, da nas ostavite, kneže — vikne knezu kad je opazio da ovaj ustaje.

U Ganjinu se glasu već razabirao onaj stupanj ozlojeđenosti na kojem čovjek već gotovo i sam uživa u svojoj ozlojeđenosti, predaje joj se bez ikakva sustezanja i gotovo u sve veću i veću slast, na šta bude da bude. Knez se već okrenuo na vratima da mu nešto odgovori, ali, kad je po bolnom izrazu na licu svog uvreditelja vidio da tu još nedostaje samo kap koja će prelitati čašu, okrene se i iziđe bez riječi. Nakon nekoliko trenutaka razabrao je po glasovima što su dopirali iz salona da je razgovor za njegova izbivanja postao još bučniji i otvoreniji.

Prođe kroz sobu za primanje i uđe u predsoblje da bi došao do hodnika koji je vodio u njegovu sobu. Prolazeći pored ulaznih vrata, začu i zapazi kako se netko pred vratima svim silama trudi da pozvoni, ali se zvonce, po svoj prilici, pokvarilo jer jedva da se trzalo i nikakva glasa nije davalo od sebe. Knez povuče zasun, otvori vrata i - ustukne u čudu, štoviše, sav se strese: pred njim je stajala Nastasja Filipovna. Odmah ju je po slici prepoznao. Sijevnula je očima od bijesa kad ga je ugledala; brzo je ušla u predsoblje, odgurnula ga ramenom s puta i gnjevno rekla zbacujući sa sebe bundu:

— Kad si već lijen da popraviš zvonce, onda bar sjedi u predsoblju da budeš tu kad tko pokuca. Eto, sad ti je još i bunda ispala iz ruku, klipane!

Bunda je doista ležala na podu; jer Nastasja Filipovna nije dočekala da joj knez svuče bundu, pa ju je sama zbacila njemu na ruke, ne gledajući iza sebe, ali knez nije stigao da je prihvati.

— Tebe treba otjerati. Hajde, najavi me!

Knez zausti da nešto kaže, ali se toliko bio smeo da ništa ne izgovori, nego s bundom, koju je podigao s poda, pođe u salon. — Eto ga na, sad opet s bundom ide! A što носиš tu bundu? Ha-ha-ha! Ama, jesi li ti pobenavio?

Knez se vrati i zapilji u nju kao opčinjen; kad se nasmijala, nasmiješi se i on, ali još nikako nije mogao pomaknuti jezikom. U prvi mah, kad joj je otvorio vrata, bio je problijedio, a sad mu je odjednom rumen oblila lice.

— Ama, kakav je ovo idiot? - srdito vikne Nastasja Filipovna i topne pred njim nogom. - Ama, kamo si pošao? Koga ćeš najaviti?

— Nastasju Filipovnu — promuca knez.

— A otkud ti mene poznaješ? — upita ga brzo ona. — Ja tebe nikad nisam vidjela! De, najavi me... Kakva je ono ondje vika?

— Svađaju se — odgovori knez i pođe u salon.

Ušao je u, tako reći, presudnom času — Nina Aleksandrovna bila je već sklona da potpuno smetne s uma da se »svemu pokorila«; uostalom, branila je Varju. Do Varje je stajao Pticin koji je već bio ostavio papirić ispisan olovkom. Varja se i nije bila uplašila, a niti je bila djevojka plašljiva soja; ali bratova je grubost postajala svakom riječju sve neuljudnija i nesnosnija. U takvim bi zgodama ona obično umuknula i samo šutjela gledajući podrugljivo brata, ne odvajajući pogleda od njega.

Takvo bi ga njeno vladanje, kao što je i sama znala, obično razbjesnilo preko svake mjere. Baš u tom času uđe u sobu knez i objavi:

— Nastasja Filipovna!

IX

Nastao je muk; svi su gledali kneza kao da ga ne shvaćaju i... kao da ne žele da ga shvate. Ganja se skamenio od straha.

Dolazak Nastasje Filipovne, pogotovo u ovom času, bio je za sve sasvim neobično i neugodno iznenađenje. Ponajprije, Nastasja Filipovna udostojala se sad prvi put da ih pohodi; sve do tada držala se toliko uznosito da u razgovorima s Ganjom nije nijednom iskazala želju da se upozna s njegovom obitelji, a u posljednje vrijeme nije ju čak ni spominjala, baš kao da je i nema na svijetu. Iako je Ganji bilo donekle čak i drago što se odgađa taj neugodni razgovor, u duši joj je zamjerio tu uznositost. Kako bilo da bilo, očekivao je prije od nje da će ismijavati i bockati njegovu obitelj nego da će je pohoditi; pouzdano je znao da joj je poznato sve što se zbiva u njega kod kuće oko njegove prosidbe, i što njegovi najbliži misle o njoj. Njen posjet, sada, pošto mu je darovala svoju sliku, na sam njen rođendan, na dan kad je obećala da će odlučiti o njenoj sudbini, gotovo da je značio samu tu odluku.

Nije dugo potrajalo čuđenje koje je bilo obuzelo sve dok su gledali kneza - na vratima salona pojavi se i sama Nastasja Filipovna i opet, ulazeći u sobu, malko odgurne kneza.

— Jedva sam nekako ušla... a zašto uopće vežete to svoje zvonce? — veselo reče pružajući ruku Ganji, koji joj brže-bolje pohrli u susret. - Što ste se tako zabezknuli? Pa, upoznajte me, molim vas ...

Posve zbunjen, Ganja je najprije predstavi Varji, i njih se dvije, prije nego što će pružiti jedna drugoj ruku, zagledaše čudnim pogledima. Nastasja Filipovna se, doduše, smijala i maskirala dobrim raspoloženjem, ali Varja se nije htjela maskirati pa ju

je gledala mrko i netremice; na licu joj nije bilo ni traga smiješka, što ie zahtijevala već i puka pristojnost. Ganja je protrnuo; moliti je nije više bilo smisla, a ni vremena, pa je ošinio Varju takvim prijetećim pogledom da je ona, po silini tog pogleda, pojmla što bratu znači ovaj trenutak. Tada kao da se odlučila da mu popusti, pa se nekako jedva jedvice osmijehne Nastasji Filipovnoj. (Svi su se oni u obitelji još i te kako voljeli.) Sve to popravi donekle Nina Aleksandrovna koju je Ganja, zbunivši se dokraja, predstavio tek nakon sestre i, štoviše, doveo do Nastasje Filipovne. Ali, tek što je Nina Aleksandrovna zaustila da kaže kako joj je "osobito drago", Nastasja se Filipovna, ne saslušavši je, naglo okrene Ganji i, sjedajući (a da joj nisu ni ponudili) na divančić, u kutu do prozora, vikne:

- A gdje vam je kabinet? I... gdje su vam podstanari? Čula sam da držite podstanare?

Ganja pocrveni kao rak i zausti da joj nešto odgovori, ali Nastasja Filipovna odmah doda:

- Pa gdje tu možete držati podstanare? Ni kabineta nemate. A imate li kakve koristi od toga? — obrati se naglo Nini Aleksandrovnoj.

- Briga je to velika — odgovori joj ona — a dakako da mora biti neke koristi. Uostalom, istom smo ...

Ali je Nastasja Filipovna nije i opet slušala - gledala je Ganju, smijala se i dovikivala mu:

- Kako se to držite? O, bože moj, da znate kakvo vam je lice u ovom trenutku!

Taj smijeh potraja nekoliko časaka, a Ganji se lice uistinu neobično izobličilo — naglo je bilo nestalo njegove ukočenosti, one smiješne, kukavičke zbunjenosti, ali je strašno problijedio, usne mu se iskrivile od grča; nijemo, upornim i opakim pogledom, netremice, zurio je u lice svoje gošće koja se i dalje smijala.

Tu je bio još jedan promatrač koji se također još nije bio oporavio od zaprepaštenja što ga je bilo obuzelo kad je ugledao Nastasju Filipovnu; ali, premda je stajao kao ukopan na istom mjestu, na vratima salona, uspio je zapaziti bljedilo i zlokobnu promjenu na Ganjinu licu. Taj je promatrač bio knez. Gotovo prestravljen, iznenada mehanički zakorakne.

- Popijte malo vode — šapne on Ganji. — I nemojte tako gledati...

Bilo je očito da je to izgovorio bez ikakve primisli, bez neke osobite namjere, onako, kako mu je došlo; ali su njegove riječi izazvale neobičan učinak. Kao da se sav Ganjin gnjev odjednom izlio na kneza — zgrabi ga za rame i pogleda ga nijemo, osvetnički i pakosno, kao da ne može ni riječi izustiti. Svi se uskomešaše — Nina Aledsandrovna čak i vrisne, Ptacin zabrinuto zakorakne, Kolja i Ferdiščenko pojaviše se na vratima i zastadoše u čudu. Samo je Varja i dalje gledala ispod oka, ali je sve pozorno promatrala. Nije bila ni sjela, nego je stajala postrance, pokraj majke, prekriženih ruku na prsima.

Ali Ganja se začas pribra, gotovo pri prvoj svojoj kretnji, i nervozno prasne u grohotan smijeh. Opet se posve snašao.

— Pa, šta ste vi, kneže, liječnik, što li? — uzvikne što je mogao veseliije i prostodušnije. - Čak me i uplašio! Nastasjo Filipovna, da vam ga predstavim, to vam je sjajan tip, iako ga tek od jutros poznajem.

Nastasja Filipovna pogleda u čudu kneza.

— Knez? On da je knez? Zamislite, a ja maloprije, u predsoblju, mislila da je lakaj pa ga poslala ovamo da me najavi! Ha-ha-ha!

— Ne smeta, ne smeta! — preuze Ferdiščenko pa im brže priđe, sretan što su se Ijudi počeli smijati. — Ne smeta: se non e vero...

— Ama, umalo što vas nisam ispsovala, kneže. Oprostite, molim vas! Ferdiščenko, otkud vi ovdje, u ovo doba? Mislila sam da bar vas neću ovdje naći. Tko? Kakav knez? Miškin? — priupita Ganju, koji je dotle, držeći svejednako kneza za rame, uspio da ga napokon predstavi.

— Naš podstanar — ponovi Ganja.

Očito su predstavljali kneza poput kakve rijetke ptice (koja je svima dobro došla kao izlaz iz nezgodna položaja), gurali ga, tako reći, na Nastasju Filipovnu; knez je čak jasno čuo riječ »idiot« koju je iza njega prošaptao, čini se, Ferdiščenko, kao objašnjenje Nastasji Filipovnoj.

— Recite mi, a zašto me niste maloprije ispravili kad sam se onako grozno... zabunila? — produži Nastasja Filipovna motreći kneza od glave do pete, nimalo se ne ustručavajući; nestrpljivo je čekala odgovor, kao da je tvrdo uvjerena da će i odgovor biti toliko glup da neće moći odoljeti da se ne nasmije.

— Začudio sam se kad sam vas onako nenadano ugledao... — promrmlja knez.

— A kako ste znali da sam ja? Gdje ste me već vidjeli? Pa zbilja, što je to, kao da sam i ja njega negdje vidjela? I dopustite da vas upitam zašto ste se maloprije onako skamenili? Što je to na meni da se Ijudi preda mnom tako skamene?

— Ma hajde, govori! — kreveljio se i dalje Ferdiščenko. — Što čekaš! O, bože, što bih ja svašta nadrobio na takvo pitanje! Ama, hajde... Sad se zbilja može reći, kneže, da si šeprtlja!

— Pa i ja bih svašta nadrobio da sam na vašem mjestu — nasmije se knez Ferdiščenku. — Nedavno me se vaša slika snažno dojmila — nastavi obraćajući se Nastasji Filipovnoj — zatim sam s Jupančinovima razgovarao o vama... a jutros rano, još prije nego što sam stigao u Petrograd, pričao mi je mnogo o vama Parfjon Rogožin... I u onom trenutku kad sam

vam otvarao vrata mislio sam na vas, a najednom - vi preda mnom.

— A kako ste znali da sam to ja?

— Prepoznao sam vas po slici i...

— I po čemu još?

— I po tome što sam vas baš tako zamišljao... I ja vas kao da sam već negdje vidio.

— Gdje? Gdje?

— Baš kao da sam negdje vidio te vaše oči... ali to je nemoguće! To ja onako ... Nisam nikad prije ni bio ovdje. Možda u snu...

— Vidi ti kneza! — vikne Ferdiščenko. — E, povlačim ono svoje: se non e vero! Doduše... doduše, sve je to kod njega iz puke bezazlenosti! - nadoda samilosno.

Knez je izgovorio ono nekoliko svojih rečenica nemirnim, isprekidanim glasom, brzo predišući. Sve je na njemu odavalo neobično uzbuđenje. Nastasja Filipovna gledala ga je radoznalo, ali se više nije smijala. U tom istom času iza skupine, što se bila sjatila oko kneza i Nastasje Filipovne, dopre iznenada snažan, nov glas koji tako reći razmakne skupinu i prepolovi je. Pred Nastasjom Filipovnom stajao je otac obitelji glavom, general Ivolgin. Bio je u fraku, sa čistim plastronom; brkovi su mu bili netom obojeni...

To Ganja više nije mogao podnijeti.

Njegovo samoljublje i taština graničili su s bolesnom osjetljivošću, s hipohondrijom; cijela ta dva mjeseca tražio je bar kakvu-takvu točku na koju bi se mogao osloniti kako bi djelovao što dostojanstvenije i otmjenije; slutio je da je još neiskusna na odabranom putu pa da se, možda, neće održati na njemu do kraja; iz očaja je, napokon, odlučio da kod kuće,

gdje je bio despot, bude drzak do krajnosti, ali se nije usudio da bude takav pred Nastasjom Filipovnom, koja ga je do posljednjeg časa držala u neizvjesnosti i nemilosrdno gospodarila njime; bio je »nestrpljiv goljo«, kako ga je okrstila sama Nastasja Filipovna, što su mu drugi već oili dojavili; zakleo se bio svim kletvama da će mu ona poslije sve to skupo platiti, a u isto je vrijeme gdjejad djetinjasto maštao o tome kako će se sve nekako opet izglatiti i suprotnosti izmiriti - a sad mora ispiti još i ovu groznu čašu, i to, što je najgore, baš u ovom trenutku. Zapala ga je još jedna nepredviđena, ali najstrašnija muka za tašta čovjeka - muka da se crveni zbog svoje obitelji, pa još u svojoj kući! »Zar je vrijedna, najposlije, svega toga i sama nagrada?« - sijevne u tom času Ganji kroz glavu.

U tom se istom trenutku zbivalo ono što mu je u posljednja dva mjeseca dolazilo samo obnoć na san, poput more, tako da se ledio od užasa i gorio od stida - došlo je napokon do susreta njegova oca s Nastasjom Filipovnom u krilu obitelji. Gdjekad je, dražeći i ljuteći sam sebe, pokušavao zamisliti generala za svadbenim obredom, ali nikad nije bio kadar dokraja dočarati sebi tu sliku, nego ju je brže-bolje potiskivao od sebe. Možda je i preuveličavao svoju nevolju preko svake mjere, ali u taštih Ijudi svagda tako biva. U ta dva mjeseca imao je vremena da dobro promisli i odluči se, te se zarekao da će pošto-poto pritegnuti nekako oca, bar na neko vrijeme, i da će ga ukloniti čak i iz Petrograda, ako ikako mogne, sviđalo se to njegovoj materi ili ne sviđalo. Prije deset minuta, kad je ušla Nastasja Filipovna u sobu, bio je toliko preneražen, toliko ošamućen, da je posve smetnuo s uma da bi Ardalion Aleksandrovič mogao stupiti na scenu, pa nije ništa ni poduzeo da to spriječi. I sad je, eto, general tu, pred svima, i to još svečano uparađen, u fraku, i baš u trenutku kad Nastasja Filipovna »samo traži priliku da opaspe porugama njega i njegove najbliže«. (U to je bio uvjeren.) Pa i zbilja, što bi drugo mogao značiti njen sadašnji posjet? Je li došla da se sprijatelji s njegovom majkom i sestrom, ili da ih izvrijeda u njihovoj kući? Ali, prema onome kako su se razmjestile obje strane, nije više moglo biti nikakve sumnje - njegova mati i sestra sjedile su podalje kao

popljuvane, a Nastasja Filipovna kao da je i zaboravila da su u istoj sobi s njom... A kad se tako vlada, dakako da nešto i smjera!

Ferdiščenko poduhvati generala ispod ruke i privede ga. General se nakloni, osmjehne i dostojanstveno prozbori:

— Ardalion Aleksandrovič Ivolgin, stari nesretni vojnik i otac obitelji, koja je usrećena nadom da će primiti u svoje krilo takvu divnu...

Nije dovršio; Ferdiščenko mu brže odostraga podmetne stolac, a general, nešto slab na nogama u taj sat nakon ručka, svali se ili, bolje reći, skljoka na stolac, ali se zbog toga nimalo ne zbuni. Sjeo je baš sučelice Nastasji Filipovnoj i, umiljato se prenemažući, polagano i dojmljivo, prinio njene prstiće svojim usnama. Generala je i inače bilo prilično teško zbuniti. Njegova je vanjšтина, osim stanovite neurednosti, bila još prilično pristojna, što je i sam vrlo dobro znao. Nekoć je imao priliku da se kreće i u boljem društvu, iz kojeg je bio prije svega dvije-tri godine dovijeka izopćen. Od tog se doba sasvim razuzdao i odao nekim svojim slabostima, ali je sačuvao vješte i ugodne manire. Činilo se da se Nastasja Filipovna neobično obradovala dolasku Ardaliona Aleksandroviča, o kome je, naravno, bila štošta čula.

- Čujem da moj sin... — poče Ardalion Aleksandrovič.

- Jest, vaš sin! A krasni ste i vi, tatice! Zašto vas nikad nema do mene? Šta, da li se to sami sakrivате ili vas sin sakriva? Vi biste bar mogli doći do mene a da nikog ne kompromitirate.

- Djeca devetnaestog stoljeća i njihovi roditelji... - poče opet general.

- Nastasja Filipovna! Pustite, molim vas, Ardaliona Aleksandroviča samo načasak, treba ga netko - glasno će Nina Aleksandrovna.

- Da ga pustim! Ali, zaboga, toliko sam čula o njemu i odavno sam željela da ga vidim! I kakvih sad ima poslova? Pa zar nije u penziji? Nećete me sad valjda ostaviti, generale, nećete otići?

- Dajem vam riječ da će doći do vas, ali sad treba da se odmori.

- Ardalione Aleksandroviču, kažu da se morate odmoriti! — uzvikne Nastasja Filipovna kreveljeći se nezadovoljno i gadljivo, baš kao nevaljalo derište kad mu oduzmu igračku. A general, opet, kao da se upeo da sam sebe izvrgne ruglu.

- Zlato moje! Zlato moje! - reče prijekorno, obraćajući se ženi i držeći ruku na srcu.

- Zar još nećete otići, mama? - glasno zapita Varja.

- Neću, Varja, ostat ću do kraja.

Nastasja Filipovna nije mogla da ne čuje i pitanje i odgovor, ali njeno dobro raspoloženje kao da je zbog toga još više poraslo. Odmah ponovo obaspe generala pitanjima, i nakon pet minuta general je likovao i besjedio uz gromoglasan smijeh nazočnih.

Kolja potegne kneza za skut.

- Ma odvedite ga bar vi bilo kako odavde! Zar zbilja ne možete?

Molim vas! - Sirotom dječaku navrle od jada i suze na oči. - Uh, taj prokleti Ganjka! - doda više za se.

- S Ivanom Fjodorovičem Jpančinom vezalo me zaista veliko prijateljstvo - razveze general odgovarajući na pitanja Nastasje Filipovne. - Ja, on i pokojni knez Lav Nikolajevič Miškin, čijeg sam sina zagrio ponovo danas nakon dvadeset godina, bili smo nerazdruživa trojka, da tako kažem, kavalkada: Athos, Porthos i Aramis. Ali, eto, jao, jedan počiva u grobu pogođen

klevetom i tanetom, drugi je, evo, pred vama i još se bori s klevetama i tanetima...

- S tanetima! — usklikne Nastasja Filipovna.

- Evo ih ovdje, u mojim grudima, zadobio sam ih kod Karsa i osjećam ih kad god je ružno vrijeme. Inače, živim kao filozof, hodam, šetam se, igram dame u svojoj kavani, kao buržuj koji se okanio poslova, i čitam Independence. A s našim Porthosom, Jegančinom, raskrstio sam jednom zasnagda, nakon onog što mi se preklani dogodilo u vlaku, s onim psićem.

- Sa psićem! A što je to bilo? — zapita Nastasja Filipovna neobično radoznalo. — Sa psićem? Što ne kažete, pa još u vlaku!... - reče kao da se nečega prisjeća.

- Ama, glupa jedna zgnoda, ne vrijedi ni pričati - a sve zbog guvergnante kneginje Belokonske, Mistress Smith, ali... ne vrijedi ni pričati.

- Ama, ispričajte nam, svakako! - razdragano usklikne Nastasja Filipovna.

- To nisam još ni ja čuo! — pripomene Ferdiščenko. — C'est du nouveau³.

- Ardalion Aleksandroviču! - razlegne se opet umolni glas Nine Aleksandrovne.

- Tatice, traže vas! - vikne Kolja.

- Glupa zgnoda, a može se ispričati u dvije-tri riječi - poče general, zadovoljan sam sobom. - Prije dvije godine, da, ili nešto manje, baš je bila otvorena nova ..ska željeznička pruga, imao sam (a bio sam već u civilu) neke poslove koji su bili neobično važni, u vezi s predajom svoje dužnosti, pa sam kupio kartu, za p'rvu razred, i lijepo vam ja udem, sjednem i pušim. Naime, pušim i dalje jer sam već prije toga bio zapalio. Sam u kupeu. Pušenje nije zabranjeno, ali nije ni dopušteno;

onako, napola je dopušteno, kao i obično; a ovisi i o tome tko puši. Prozor je otvoren. Najednom, pred sam polazak, ulaze dvije dame sa psićem i sjedaju baš nasuprot meni; okasnile; jedna je raskošno obučena, u svijetloplavoj haljini; druga skromnije, u crnoj svilenoj haljini, s pelerinom. Ljepuškaste su, ali nekako nabusite, govore engleski. Ja, dabome, ništa; pušim. Naime, bio sam nešto pomislio, ali svejedno pušim i dalje, kroz prozor, jer je prozor otvoren. Psić se lijepo namjestio u krilu one gospođe u svijetloplavom, sasvim mali, jedva kao moja šaka, crn, a šapice mu bijele, prava njetkost. Ogrlica mu srebrna, s nekakvim natpisom. Ja i dalje ništa. Vidim samo da se dame kao nešto srde, zbog cigare, naravno. Jedna se zagledala u mene kroz lornjon od kornjačevine. Ja opet ništa jer, znate, ništa ne govore! Da su mi bar šta rekle, upozorile me, zamolile me, jer čemu, napokon, služi Ijudima jezik! Nego šute... Kad najednom, i to, kažem vam, bez ikakva upozorenja, ama baš bez ikakva, nego onako, baš kao da je šenula pameću, ona u svijetloplavom šćapi mi cigaru iz ruke pa s njom kroz prozor! Vlak juri gledam je kao sumanut. Divljakuša neka; prava divljakuša, baš kao da je došla iz divljine; a inače krupna žena, punašna, visoka, plavuša, rumena (isuviše), sve me šiba očima. Ja ni pet ni šest nego neobično pristojno, savršeno pristojno, upravo profinjeno, da tako kažem, pristojno, prikućim se sa dva prsta psiću, uhvatim ga nježno za vrat pa tres s njim kroz prozor za cigarom! Samo je skviknuo! Vlak i dalje juri...

- Pa vi ste pravo čudovište! — klikne Nastasja Filipovna, kikoćući se i plješćući rukama, kao kakva djevojčica.

- Bravo, bravo! - razvikao se Ferdiščenko. Osmjehnuo se i Pticin, kome je takoder bilo vrlo neugodno što se pojavio general; čak se i Kolja nasmijao i također kliknuo: »Bravo!«

- I imao sam pravo, imao sam pravo, sto puta sam imao pravo! — nastavi general gorljivo i slavodobitno. — Jer, ako su u vlaku zabranjene cigare, onda su još prije zabranjeni psi.

- Bravo, tatice! - klikne Kolja ushićeno. - Sjajno! 1 ja bih svakako, svakako isto tako učinio!

- A što je na to ona dama? - ispitivaše dalje nestrpljiva Nastasja Filipovna.

- Dama? Eh, pa to je baš ono gadno - proslijedi general mrko.

— Ona ni pet ni šest, bez ikakva, i najmanjeg upozorenja, lijepo mene pljus po obrazu! Divljakuša neka, baš kao da je došla iz divljine.

- A vi?

General obori oči, uzvi obrvama i ramenima, stisne usne, raširi ruke, pošuti i najednom protisne:

- Zaboravio sam se!

- A jeste li je jako? Jako?

- Bogami, nisam! Izbio je skandal, ali nisam je jako. Samo sam jedanput odmahnuo rukom, tek toliko da se obranim. Ali tu kao da je sam sotona umiješao svoje prste - ona u svijetloplavom bila je Engleskinja, guvernantka ili čak neakva družbenica kneginje Belokonske, a ona u crnoj haljini, ono je bila najstarija kneginjica Belokonska, usidjelica od svojih trideset pet godina. A poznato je u kakvom je prijateljstvu generalica Jpančina s obitelji Belokonskih. Sve su kneginjice popadale u nesvijest, rasplakale se, nose crninu za svojim ljubimcem, šest kneginjica vrišti, Engleskinja vrišti — smak svijeta! Ama, naravno, otišao sam da izrazim kajanje, molio za oprost, napisao pismo, ali nisu primili ni mene ni pisma, a kod Jpančinovih svađa, izopćenje i izgon!

— Ali, dopustite, kako je to moguće? - priupita ga iznenada Nastasja Filipovna. — Prije pet-šest dana pročitala sam u Independenceu, a ja redovito čitam Independence, upravo isto takvu priču! Ama baš isto takvu! Dogodilo se to na jednoj željezničkoj pruzi na Rajni, u vlaku, jednom Francuzu i jednoj Engleskinji - upravo mu je isto tako ona istrgnula cigaru, upravo je isto tako on izbacio psića kroz prozor i, napokon,

upravo se isto tako završilo kao i kod vas. Čak je i njena haljina bila svijetloplava!

General se sav zajapurio, Kolja je također pocrvenio i uhvatio se rukama za glavu; Pticin se brže okrenuo na drugu stranu. Jedino se Ferdiščenko, kao i prije, grohotom smijao. O Ganji da i ne govorimo — on je cijelo vrijeme stajao, nijemo trpeći nenasnosne muke.

— Ali, uvjeravam vas — promrsi general — da se i meni upravo isto tako dogodilo...

— Tatica je zbilja imao neprilika s Mistress Smith, guvernantom Belokonskih - vikne Kolja - sjećam se i ja.

— Što! Zar navlas isto tako? Jedno te isto da se dogodilo na dva kraja Evrope, i to navlas isto, do u sitnice, sve do svijetloplave haljine! - navalila nesmiljeno Nastasja Filipovna. - Baš ću vam poslati taj broj Independence Belge!

— Ali nemojte zaboraviti — ostajao je general još pri svome — da se meni to dogodilo prije dvije godine...

— Pa sad, to je možda jedina razlika!

Nastasja Filipovna kikotala se kao da ju je spopala histerija.

— Tata, molim vas, dođite da vam nešto kažem — izusti Ganja drhtavim, utučenim glasom i mehanički ščepa oca za rame. U očima mu je plamsala beskrajna mržnja.

U tom istom času razlegne se neobično glasan cilik zvonca iz predsoblja. Od takva se zvonjenja moglo otkinuti zvonce. To je nagovještavalo neki neobičan posjet. Kolja potrči da otvori vrata.

Kraj prvog dela